Київський національний університет імені Тараса Шевченка
катедра країнознавства та туризму
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
катедра географії та менеджменту туризму
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
катедра туристичного бізнесу та країнознавства
Волинський національний університет імені Лесі Українки
катедра туризму та готельного господарства
Луцький національний технічний університет
катедра туризму та готельно-ресторанної справи
Ужгородський національний університет
катедра туризму
Київський національний лінгвістичний університет
катедра психології і туризму
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
катедра географії
Хмельницький національний університет
катедра туризму та готельно-ресторанної справи
Хмельницька обласна державна адміністрація
департамент науки та освіти
Міністерство туризму Республіки Кіпр
Information and Analytical Services European East Dialogue (IASEED)
Національний заповідник «Замки Тернопілля»
Інститут досліджень діаспори

ЗАМКИ ТА ПАЛАЦИ В ТУРИЗМІ

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
Київ, 28 листопада 2023 р.

Київ – 2023

УДК 338.483:728.82](477-87-88)(06)
З-26

Замки та палаци в туризмі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 листопада 2023 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2023. – 208 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол № 5 від 28 листопада 2023 р.

Рецензенти:

Король Олександр
доктор географічних наук, професор
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Воловик Володимир
доктор географічних наук, професор
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ISBN 978-617-674-064-3

Збірка матеріалів конференції містить його програму та результати студіювань науковців, педагогів, аспірантів і студентів різних регіональних центрів, а також практиків туризму. У публікаціях висвітлюються та аналізуються питання замків та палаців як музейних інституцій, інновацій як засобу популяризації замків і палаців, вітчизняного та зарубіжного досвіду промоції замків і палаців, інвестиційного потенціалу замків та палаців України, стану, потенціалу, викликів та реагування замкового туризму в Україні та світі, розвитку туристської інфраструктури на основі замково-палацових комплексів, замкового туризму як навчальної дисципліни в закладах вищої освіти України та зарубіжжя, втрат замкового туризму через воєнні дії та їхні наслідки (вітчизняний і зарубіжний досвід), ризик-менеджменту в замковому туризмові, ролі PR та реклами в організації замкових і палацових турів, етноекзоґенного потенціалу замкового туризму, присутності замків та палаців в гуманітарному проєкті «Місця пам`яти на мапі України»

© Винниченко І., упорядкування, 2023

Рада конференції:

Бугров *Володимир* – професор, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Петришин *Роман* – професор, ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Кагановська *Тетяна* – професорка, ректорка Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна

Цьось *Анатолій* – професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки

Вахович *Ірина* – професорка, ректорка Луцького національного технічного університету

Смоланка *Володимир* – професор, ректор Ужгородського національного університету

Васько *Роман* – професор, ректор Київського національного лінгвістичного університету

Лазаренко *Наталія* – професорка, ректорка Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Матюх *Сергій* – доцент, ректор Хмельницького національного університету

Басюк *Дарія* – професорка, директорка Департаменту науки та освіти Хмельницької обласної державної адміністрації

Горобець Іван – представник Міністерства туризму Республіки Кіпр в Україні

Ключівський *Юрій* – керівник Інформаційно-аналітичної служби Европейсько-Східний діалог (IASEED) (Прага, Чеська Республіка)

Маціпура *Анатолій* – генеральний директор Національного заповідника «Замки Тернопілля»

Оргкомітет конференції:

Любіцева *Ольга* – професорка, завідувачка катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка

Король *Олександр* – професор, завідувач катедри географії та менеджменту туризму ЧНУ імені Юрія Федьковича

Парфіненко *Анатолій* – доцент, завідувач катедри туристичного бізнесу та країнознавства ХНУ імені В.Н.Каразіна

Ільїн *Леонід* – професор, завідувач катедри туризму та готельного господарства ВНУ імені Лесі Українки

Матвійчук *Людмила* – професорка, завідувачка катедри туризму та готельно-ресторанної справи ЛНТУ

Машіка *Ганна* – професорка, завідувачка катедри туризму УжНУ

Денисик *Григорій* – професор, завідувач катедри географії Вінницького ДПУ імені Михайла Коцюбинського

Васильчук *Володимир* – професор, керівник секції туризму катедри психології і туризму КНЛУ

Журба *Ігор* – професор, завідувач катедри туризму та готельно-ресторанної справи Хмельницького національного університету

Думська *Тетяна* – заступниця генерального директора Національного заповідника «Замки Тернопілля» з наукової та культурно-просвітницької роботи

Винниченко *Ігор* – директор Інституту досліджень діаспори, доцент катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка,

Гринюк *Діана* – асистентка катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка, *відповідальна секретарка*

ОГЛАВ

Програма конференції 10

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Замки та палаци як музейні інституції

Думська Т.
ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПАМ'ЯТОК НЗ «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»…… 13

Махорін Г.
ЗАМКОВА ГОРА У ЖИТОМИРІ ЯК УНІКАЛЬНИЙ МУЗЕЙНО-ІСТОРИЧНИЙ КОМПЛЕКС…….. 16

Підберезна В., Гринюк О.
ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «КАЧАНІВКА» В ШКІЛЬНОМУ ТУРИЗМІ……. 21

Інновації як засіб популяризації замків і палаців

Смирнов І., Любіцева О., Запотоцький С.
ЛУК'ЯНІВСЬКИЙ ТЮРЕМНИЙ ЗАМОК ЯК ГОТЕЛЬНО-ПЕНІТЕНЦІАРНИЙ БІЗНЕС-ПРОЄКТ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ КИЄВА ПО ВІЙНІ……. 24

Смоляк Ю.
ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ СКАЛАТСЬКОГО ЗАМКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»…….. 28

Марченко К., Димарчук О.
ІННОВАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЗАМКІВ І ПАЛАЦІВ……. 30

Ключівський Ю.
ЗАМКИ, ПАЛАЦИ ТА ФОРТЕЦІ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ІСТОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, СТАТУС, КАТЕГОРИЗАЦІЯ, ОПІКА-ЗАХИСТ, ФІНАНСУВАННЯ…… 33

Терес Ю., Терес Н.
ЗАМКИ ВЕЛИКОГО ГЕРЦОГСТВА ЛЮКСЕМБУРГ: ІСТОРІЯ, РЕНОВАЦІЯ, ВИКОРИСТАННЯ…… 46

Ціватий В.
ЗАМКОВО-ПАЛАЦОВИЙ ТУРИЗМ І ТУРИСТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТОУСТРОЮ ХХІ СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ, ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ДИСКУРСИ (УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)……. 49

Терлецька Х.
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАМКІВ ТА ПАЛАЦІВ…... 54

Зінченко В., Руденко Г.
ФАКТОРИ ПОЛІПШЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД В РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ЛОКАЦІЙ…… 57

Промоція замків і палаців: вітчизняний та зарубіжний досвід

Ільїна О., Ільїн Л.
ОЛИЦЬКИЙ ЗАМОК КНЯЗІВ РАДЗИВІЛЛІВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ОБ'ЄКТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА…… 60

Кухов С., Винниченко І.
ЦИТАДЕЛЬ НА ДНІСТРІ: ІСТОРІЯ, СТРУКТУРА, ЧИННА ТА ПРОПОНОВАНА ПРОМОЦІЇ…….. 62

Зінько Ю., Мальська М., Шевчук О.
ЗАМКИ ТА ПАЛАЦИ ЯК ЛОКАЦІЇ І АТРАКЦІЇ КОНФЕРЕНЦІЙНОГО ТУРИЗМУ… 69

Куцов К.
ЗАМКИ ЗАКАРПАТТЯ У НАУКОВІЙ ТА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 2013 – 2021 рр…… 73

Марціяш Д.Н.
ПРОМОЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ» ЗАСОБАМИ ІНТЕРНЕТ……... 75

Винниченко І.
«І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ…» або ПРО КОРИСТЬ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ…….. 77

Ардан Х., Халілова О., Каднічанський Д.
АЛЬТЕРНАТИВНІ ШЛЯХИ ВІДРОДЖЕННЯ ПАЛАЦОВИХ КОМПЛЕКСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ ПАЛАЦУ ЖЕВУСЬКИХ-ЛЯНЦКОРОНСЬКИХ У СМТ РОЗДІЛ)……. 81

Масюк Ю.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ НА ПРИКЛАДІ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ «МОРІЦБУРГ» (НІМЕЧЧИНА) ТА «КСЬОНЖ» (ПОЛЬЩА)……. 84

Малюга Л., Масюк Ю.
ПРОЖИВАННЯ В АРИСТОКРАТИЧНОМУ СТИЛІ НА ПРИКЛАДІ СЕРЕДНЬОЧЕСЬКОГО КРАЮ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ……... 87

Інвестиційний потенціал замків та палаців України

Мацука В.
РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАМКІВ……. 91

Замковий туризм в Україні та світі: стан, потенціал, виклики, реаґування

Жукова О.
ЗАМКИ Й ТУРИЗМ: ВІТЧИЗНЯНІ СТЕРЕОТИПИ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ПОСИЛЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ВПЛИВІВ ФОРТИФІКАЦІЙНОЇ СПАДЩИНИ…….. 94

Гапоненко Г., Парфіненко А.
КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ХАРКІВЩИНІ…… 98

Теплюк О., Смирнов І.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕСУРСНА БАЗА ДЛЯ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА……. 101

Конджарян І., Винниченко І.
ПАЛАЦОВА СПАДЩИНА ЖИТОМИРЩИНИ: БАГАТА І НЕВІДОМА……. 105

Денисик Г., Атаман Л., Денисик Б.
БЕЛІГЕРАТИВНІ ГЕОСАЙТИ ТА МОЖЛИВІ ВАРІАНТИ ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ Й РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ…… 113

Корома Н.
ВІДНОВЛЕННЯ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ: СУЧАСНІ АКЦЕНТИ…….. 115

Посохов І.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ……. 117

Каднічанський Д., Каднічанська М.
ОБОРОННІ СПОРУДИ САМБІРСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ……. 120

Долинська О.
ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ……... 123

Лиман С., Парфіненко А.
ПАЛАЦ-ЗАМОК РАМБУЙЄ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ТА ПАМ'ЯТКА ІСТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН В ЄВРОПІ……... 126

Смирнов І., Любіцева О., Винниченко І.
«КАТОЛИЦЬКИЙ МУР» СЕРЕДНЬОВІЧНОГО КАМ`ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС ТА … ПОСІБНИК ЛАТИНИ……. 129

Бойко К., Пацюк В.
ЛУЦЬКИЙ ЗАМОК ЯК КЛЮЧОВА ЛОКАЦІЯ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ…. 138

Манько А., Боровець З.
ЗАМОК У ЖОВКВІ ЯК АТРАКЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ……. 141

Гапоненко Г., Євтушенко О., Шамара І.
ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ……. 144

Машіка Г.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКИЙ ОБЛАСТІ…… 147

Пеняк П.
ОБОРОННІ СПОРУДИ ЗАКАРПАТТЯ НА «СОЛЯНОМУ ШЛЯХУ» ЯК ТУРИСТИЧНА АТРАКЦІЯ……. 150

Дарчик М., Смирнов І., Цуй Д.
ВТРАЧЕНА ФОРТЕЦЯ: ДОЛЯ КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКОЇ ФОРТЕЦІ ТА ЇЇ СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ…….. 152

Гуда А.
ОБОРОННІ ЗАМКИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО ТУРИЗМУ…….. 156

Розвиток туристської інфраструктури на основі замково-палацових комплексів

Борисова О., Степанець І., Гринюк Д.
ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САДИБНОЇ АРХІТЕКТУРИ ПОЛТАВЩИНИ ТА САДИБНІ КОМПЛЕКСИ ГАДЯЧЧИНИ XVIII-XIX СТ. …… 158

Мойсей С., Смирнов І.
ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ПРИКЛАДІ ЗАМКУ СВ. ПЕТРА (ТУРЕЧЧИНА)... 160

Матвійчук Л., Смаль Б., Панасюк А.
ПРОЕКТНИЙ ПІДХІД В РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПРИКОРДОННІ…… 164

Буличева Т., Гринюк Т.
ПАМ'ЯТКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ ЯК СВІДЧЕННЯ ВАЖЛИВОСТІ ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ТУРИСТИЧНІЙ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ СТОЛИЦІ (НА ПРИКЛАДІ ОСОБНЯКА Є.В. ІВАНИЦЬКОГО)…… 167

Бартошак В., Фурка Л.
ІННОВАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ СИДОРІВСЬКОГО ЗАМКУ В ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНИХ ЦІЛЯХ……. 172

Втрати замкового туризму через воєнні дії та їхні наслідки: вітчизняний і зарубіжний досвід

Бучко Ж.
ВТРАТИ ЗАМКОВОГО ТА ПАЛАЦОВОГО ТУРИЗМУ В РЕЗУЛЬТАТІ ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ……. 175

Бєлікова М.
ПАЛАЦАВО-ПАРКОВИЙ АНСАМБЛЬ «САДИБА ПОПОВА»: НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОГО УРБІЦИДУ ТА ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ… 178

Макеєва А.
ВТРАТИ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВОГО КОМПЛЕКСУ «ЗАМОК ПОПОВА»…….. 181

Ризик-менеджмент в замковому туризмові

Миросєді О., Подлепіна П.
ОСОБЛИВОСТІ РИЗИКІВ ТА МЕТОДІВ ЇХ УПРАВЛІННЯ У ЗАМКОВОМУ ТУРИЗМІ…… 184

Замковий туризм як навчальна дисципліна в закладах вищої освіти України та зарубіжжя

Гаращенко А., Сировець С.
ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ…... 187

Роль PR та реклами в організації замкових і палацових турів

Семенюк О., Семенюк Л.
ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПАЛАЦУ ШУВАЛОВИХ…… 189

Етноекзоґенний потенціал замкового туризму

Гостіщева Г., Винниченко І.
БУДІВНИЧИЙ КАМ`ЯНЕЦЬКОЇ ЦИТАДЕЛІ…….. 193

Замки та палаци в гуманітарному проєкті «Місця пам`яти на мапі України»

Стешенко Л., Савченко І.
ЛУЦЬКИЙ КОЛЕГІУМ ЯК ЧАСТИНА ОКОЛЬНОГО ЗАМКОВОГО КОМПЛЕКСУ МІСТА…… 196

Уліганець С., Мельник Л., Сировець С.
РОЛЬ НАУКОВЦІВ В ДОСЛІДЖЕННІ ЗАМКІВ ТА ПАЛАЦІВ В ГУМАНІТАРНОМУ ПРОЕКТІ «МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ НА МАПІ УКРАЇНИ»…… 198

Відомості про авторів 201

Програма

міжнародної науково-практичної конференції

ЗАМКИ ТА ПАЛАЦИ В ТУРИЗМІ

(Київ, 28 листопада 2023 р.)

РЕҐЛАМЕНТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Вітальне слово – 5 хвилин
Доповідь на пленарному засіданні – 15 хвилин
Доповідь на секційному засіданні – 10 хвилин

10.00 – 10.30 Відкриття конференції

проф. **Роман Петришин**
ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

проф. **Ігор Король**
проректор з науково-педагогічної роботи
Ужгородського національного університету

проф. **Олена Лютак**
проректорка Луцького національного технічного університету

проф. **Дарія Басюк**
директорка Департаменту науки та освіти Хмельницької обласної державної адміністрації

Іван Горобець
представник Міністерства туризму Республіки Кіпр в Україні

Юрій Ключівський
керівник Інформаційно-аналітичної служби Европейсько-Східний діалог (IASEED) (Прага, Чеська Республіка)

Анатолій Маціпура
генеральний директор Національного заповідника «Замки Тернопілля»

проф. **Сергій Запотоцький**
декан географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

10.30 – 11.00 Пленарне засідання

Модерують: *Голова* **Ігор Винниченко**, *секретар* **Діана Гринюк**

10.30-10.45	Зінько Юрій, Мальська Марта, Шевчук Оксана (*Л*ьвів) ЗАМКИ ТА ПА*Л*АЦИ ЯК *Л*ОКАЦІЇ І АТРАКЦІЇ КОНФЕРЕНЦІЙНОГО ТУРИЗМУ
10.45-11.00	Жукова Олена (Харків) ЗАМКИ Й ТУРИЗМ: ВІТЧИЗНЯНІ СТЕРЕОТИПИ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ПОСИ*Л*ЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ВП*Л*ИВІВ ФОРТИФІКАЦІЙНОЇ СПАДЩИНИ

11.00 – 13.30 Секційне засідання

11.00-11.10	Бучко Жанна (Чернівці) ВТРАТИ ЗАМКОВОГО ТА ПА*Л*АЦОВОГО ТУРИЗМУ В РЕЗУ*Л*ЬТАТІ ВОЄННИХ *Д*ІЙ В УКРАЇНІ
11.10-11.20	Ільїна Ольга, Ільїн *Л*еонід (*Л*уцьк) О*Л*ИЦЬКИЙ ЗАМОК КНЯЗІВ РАДЗИВІ*Л**Л*ІВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ОБ'ЄКТ *Д*ЛЯ СТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-КУ*Л*ЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА
11.20-11.30	Терес Юлія (*Л*юксембург), Терес Наталія (Київ) ЗАМКИ ВЕ*Л*ИКОГО ГЕРЦОГСТВА *Л*ЮКСЕМБУРГ: ІСТОРІЯ, РЕНОВАЦІЯ, ВИКОРИСТАННЯ
11.30-11.40	Гапоненко Ганна, Парфіненко Анатолій (Харків) КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ХАРКІВЩИНІ
11.40-11.50	Матвійчук *Л*юдмила, Смаль Борис, Панасюк Анна (*Л*уцьк) ПРОЕКТНИЙ ПІДХІД В РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ПО*Л*ЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПРИКОРДОННІ
11.50-12.00	Бєлікова Марина (Запоріжжя) ПА*Л*АЦОВО-ПАРКОВИЙ АНСАМБ*Л*Ь «САДИБА ПОПОВА»: НАС*Л*ІДКИ ВІЙСЬКОВОГО УРБІЦИДУ ТА ПИТАННЯ ВІДНОВ*Л*ЕННЯ ПІС*Л*Я *Д*ЕОКУПАЦІЇ
12.00-12.10	Бойко Ксенія, Пацюк Вікторія (Кривий Ріг) *Л*УЦЬКИЙ ЗАМОК ЯК К*Л*ЮЧОВА *Л*ОКАЦІЯ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
12.10-12.20	Смирнов Ігор, *Л*юбіцева Ольга, Запотоцький Сергій (Київ) *Л*УК'ЯНІВСЬКИЙ ТЮРЕМНИЙ ЗАМОК ЯК ГОТЕЛЬНО-ПЕНІТЕНЦІАРНИЙ БІЗНЕС-ПРОЄКТ ВІДНОВ*Л*ЕННЯ ТУРИЗМУ

	КИЄВА ПО ВІЙНІ
12.20-12.30	Підберезна Вікторія, Гринюк Олег (Київ) ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «КАЧАНІВКА» В ШКІЛЬНОМУ ТУРИЗМІ
12.30-12.40	Думська Тетяна (Збараж) ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПАМ'ЯТОК НЗ «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»
12.40-12.50	Винниченко Ігор (Київ) «І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ…» АБО ПРО КОРИСТЬ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ
12.50-13.00	Корома Наталія (Київ) ВІДНОВЛЕННЯ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ: СУЧАСНІ АКЦЕНТИ
13.00-13.10	Макеєва Анастасія (Київ) ВТРАТИ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВОГО КОМПЛЕКСУ «ЗАМОК ПОПОВА»
13.10-13.20	Семенюк Олег, Семенюк Лариса (Київ) ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПАЛАЦУ ШУВАЛОВИХ
13.20-13.30	Ціватий Вячеслав (Київ) ЗАМКОВО-ПАЛАЦОВИЙ ТУРИЗМ І ТУРИСТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТОУСТРОЮ XXI СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ, ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ДИСКУРСИ (УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)
13.30-14.00	ДИСКУСІЯ
14.00	ЗАВЕРШЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Замки та палаци як музейні інституції

Думська Тетяна

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПАМ'ЯТОК НЗ «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»

Музей як соціокультурний інститут є важливою складовою суспільства з власними функціями. Сьогодні в центрі уваги музею не музейні зібрання, а людина з її інтересами та прагненнями. Важливими компонентами роботи музею стають відкритість для публіки, доступність та інклюзивність. Кількість людей з інвалідністю в Україні невпинно зростає, тому інклюзивність культурного сектору стає вимогою часу.

Ідея організації інклюзивного середовища в закладах культури розроблена з метою привернення уваги громадськості до проблеми включеності і участі людей з інвалідністю в культурному житті. Під час створення доступного середовища заклад культури повинен створити безпечне, зручне середовище, яке забезпечить людям з інвалідністю доступ до культурних цінностей. Однак, для повноцінної реалізації права на участь в культурному житті людей з інвалідністю необхідно, окрім забезпечення фізичної доступності, забезпечити їм можливість активної участі в культурних процесах. Інклюзивне середовище, що створюється в закладі культури, повинно включати окрім доступності ще й умови, за яких люди з інвалідністю можуть активно приймати участь в тих процесах, які дозволяють їм бути почутими, мати можливість впливати на політику закладу, пропонуючи власні ідеї, проекти, включатись в екскурсії та інші заходи, бути співробітником закладу чи тренером освітніх програм для співробітників закладу тощо.

НЗ «Замки Тернопілля» – провідний державний культурно-освітній та науково-дослідний заклад Тернопільської області, до складу якого входять 24 пам'ятки національного та місцевого значення. На базі трьох пам'яток (замки у Збаражі і Скалаті та палац у Вишнівці) облаштовано експозиції, на чотирьох (попередні та замок у Теребовлі) здійснюється обслуговування туристів [1].

Усвідомлюючи необхідність якісної взаємодії з відвідувачами з інвалідністю, а також їхнє право на доступ до культурної спадщини, залученість до культурного життя, НЗ «Замки Тернопілля» прагне сформувати

в історико-культурному просторі своїх туристичних об’єктів інклюзивне середовища.

Передумовами формування такого середовища в просторі пам’яток НЗ «Замки Тернопілля» став проект «Доторкнись – Відчуй – Пізнай». Він передбачав комплексний підхід до взаємодії з інклюзивною аудиторією, а саме забезпечення фізичної доступності замку у Збаражі, його інформаційну доступність та підготовку персоналу для обслуговування незрячих і осіб з порушеннями зору, і став першим подібним прикладом на Тернопільщині [2]. Проект розширив коло відвідувачів замку та продемонстрував необхідність подібних заходів в культурному секторі. Ще один проект, «Дружній музей», націлений на взаємодію з відвідувачами з порушеннями зору і слуху через виклики воєнного часу не був зреалізований. Дані проекти стали поштовхом для формування комплексного підходу до проблеми інклюзивності Заповідника. Сьогодні, НЗ «Замки Тернопілля» разом зі стейкхолдерами працює над розробкою Стратегії інклюзивного розвитку Заповідника [3].

Актуальний стан інклюзивності Заповідника пов'язаний з просторовою та інформаційною доступністю його пам’яток, політикою організації щодо доступності та інклюзивності тощо. Протягом останніх років Заповідник здійснив окремі кроки щодо забезпечення доступності та інклюзивності своїх туристичних об’єктів, проте, ці заходи не були системними і не охопили усі об’єкти. Сайт установи й досі є недоступним для осіб з порушеннями зору. Музейні тексти Збаразького, Скалатського замків та Вишнівецького палацу є частково доступними. Під час обслуговування відвідувачів в закладах застосовуються окремі альтернативні формати інформаційного супроводу, зокрема, аудіоформат та формат електронного документу. Наявні окремі інтерактивні музейні предмети – експонати з дублетного фонду, оцифровані музейні предмети, 3D моделі музейних предметів. В просторі цих пам’яток забезпечено мінімальний рівень інклюзивності.

Просторова доступність пам’яток залежить від стану збереженості, застосованими концепціями пристосування пам’яток та їх сучасним функціональним використанням. Так, замок у Збаражі, пам’ятку культурної спадщини XVII ст., пристосовано до музейної діяльності, в палаці і казематах діє понад 30 виставкових залів. Він є центром культурних і мистецьких подій краю, тут відбуваються презентації, форуми, виставки, театралізовані екскурсії, майстер-класи та ін. Щороку замок відвідує понад 22 тисячі туристів. В частині приміщень палацу відтворено палацові інтер’єри XVII-XVIII ст. Казематні приміщення розташовані по внутрішньому периметру нині значною мірою використовуються для туристичних цілей.

Палацово-парковий комплекс у Вишнівці, пам'ятка культурної спадщини XIV-XVIII ст., зараз використовується в науково-дослідницькій та туристично-екскурсійній діяльності. Для експозиційних цілей пристосовано лише центральний корпус палацу, де в частині залів відтворено палацові інтер'єри.

На території замку у Теребовлі, пам'ятки культурної спадщини XIV-XVII ст., здійснюється прийом відвідувачів, однак у зв'язку з відсутністю придатних для організації експозицій приміщень, виставкова діяльність не реалізовується.

Облаштовано експозиції в приміщеннях північної і східної веж замку XVII ст. у Скалаті. Південна і Західна вежі знаходяться в стані консервації.

В архітектурному середовищі пам'яток наявні перешкоди, що заважають чи утруднюють пересування й користування спеціальними технічними пристроями для людей з інвалідністю та інших МГН. Найбільшою перешкодою для відвідувачів з інвалідністю є наявність сходів на другий (третій) поверхи споруд. Інші перешкоди, такі як наявність порогів, повна чи часткова відсутність навігації тощо, можуть буди усунуті доволі швидко та не потребують значних фінансових затрат. Проблемою для кожної пам'ятки є вбиральні, які не мають ознак адаптивності і є непридатними для користування представниками МГН [4].

Звернувши увагу на інклюзивну компетентність співробітників НЗ «Замки Тернопілля» зауважимо, що вона потребує подальшого розвитку, більшість співробітників усвідомлюють необхідність впровадження принципів інклюзії в музейному середовищі та готові здобувати нові знання і навики.

Таким чином, НЗ «Замки Тернопілля» має сильні і слабкі сторони у сфері інклюзії. Формування Стратегії інклюзивного розвитку Заповідника дозволить напрацювати шляхи розвитку та конкретні кроки, що необхідні організації для формування доступного та інклюзивного середовища. Зважаючи на головну мету сучасного суспільства – надання можливості досягти особистої реалізації в атмосфері свободи та поваги до прав, розвиток доступності та інклюзивності культурного сектору є особливо важливим та актуальним.

1. Головна - НЗ «Замки Тернопілля». *Головна - НЗ «Замки Тернопілля»*. URL: https://zamky.te.ua/ (дата звернення: 23.10.2023).
2. Думська Т. У музеях і замках Тернопільщини допоможуть незрячим «побачити» експонати. *Газета «Наш День»*. URL: https://nday.te.ua/u-muzeyah-i-zamkah-ternopilschyny-dopomozhut-nezryachym-pobachyty-eksponaty/?fbclid=IwAR0n-HsrdbP9nUXKSJlP4IKk9dZE9pZrYQ18R1T4zlYvQHUPAtk1r4QqzKk (дата звернення: 02.05.2023).
3. Думська Т. Стратегування інклюзивного розвитку Національного заповідника «Замки Тернопілля». *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат :* матеріали III Всеукр. міждисциплінар. науково-практ. конф. з міжнар. участю, м. Тернопіль, 23–24 квіт. 2023 р. С.104–111.

4. Думська Т. Аудит інклюзивної доступності музейного середовища як передумова розширення музейної аудиторії. *Охорона культурної спадщини як невід'ємний елемент розвитку туризму на Тернопільщині* : Матеріали науково-практ. конф., м. Збараж, 31 трав. 2023 р. С. 48–54.

Махорін Геннадій

ЗАМКОВА ГОРА У ЖИТОМИРІ ЯК УНІКАЛЬНИЙ МУЗЕЙНО-ІСТОРИЧНИЙ КОМПЛЕКС

Міста, де збереглися середньовічні замки, мають значний культурно-історичний і туристичний потенціал. Тому подальше їх збереження, дослідження і популяризація є важлими завданнями сьогодення, незважаючи на війну, яку веде проти України московія. Навіть міста, де існують лише залишки замкових укріплень, також мають великий ресурсний потенціал, як, зокрема, Житомир.

На території Житомира люди жили ще у глибоку давнину. Замкова гора – найдавніша частина міста. Тут віднайдено залишки городища давньоруського часу, а точніше, VIII – IX століть. Це було одне з 16 відомих на даний час укріплень у межах сучасної Житомирської області. Існування у IX столітті давньоруського укріплення опосередковано підтверджує легенду про заснування Житомира 884 року воєводою київського князя Аскольда. Коли останній загинув від рук новгородського воєводи Олега, дружинник на ім'я ЖитомИр не визнав влади самопроголошеного київського князя, пішов у західному напрямку, у древлянську землю. Знайшов зручне місце для заснування міста і облаштувався тут.

Сергій Гамченко на основі свого обстеження в 1919 році твердив, що «початково городище обмежувалося винятково територією Замкової гори і розміщення його у цій місцевості з точку зору оборони було дуже вигідним і доцільним, чому сприяли круті скелі». Сучасний археолог Олександр Тарабукін також посилається на дослідження Сергія Гамченка, який припускав, що це укріплення могло використовуватися як пункт спостереження за річкою Тетерів – важливим транзитним водним шляхом з Волині до Києва [1, с.117].

У подальшому, як зазначав С. Гамченко, «городище охоплювало площу між струмком Рудавка на півночі, річкою Кам'янка на заході і струмком Любарський на півдні. Проміжок між гирлами Рудавки і Любарського струмка на сході був захищений валом із зовнішнім ровом. Сліди укріплення, незважаючи на тогочасне планування вулиць, простежувалося у вигляді пагорбків наприкінці Кафедральної вулиці за 20 – 25 метрів від

Олександрівської площі (нині Соборний майдан), на Малій Бердичівській західніше перетину нею Театральної вулиці. Подібний вал захищав підступи вздовж усього периметру городища» [1, с.118].

Прийнявши до уваги легендарне походження Житомира, разом з тим відмітимо, що перша згадка Житомира у документах датується 1324 роком. Мається на увазі, як твердить доктор історичних наук Іван Іванович Ярмошик, згадка у «Хроніці Литовській і Жмойтській» про похід литовського князя Гедиміна на Київщину, коли він оволодів замками Овручовим і Житомиром [2, с.32]. На думку В. Б. Антоновича, Житомир згадується під час походу Великого князя литовського Вітовта українськими землями в 1392 – 1394 рр. Саме неподалік Житомира відбулася зустріч Вітовта з київським князем Володимиром Ольгердовичем з метою врегулювання відносин. Адже 1392 року Польське королівство визнало незалежність Великого князівства Литовського, а Вітовта – правителем цієї держави, і він об'їжджав землі південного порубіжжя.

З переходом українських земель до складу Великого князівства Литовського починає організовуватися нова система захисту територій. Так як литовська влада не могла забезпечити військовою силою оборону своїх нових кордонів з південного боку, тому переклала це завдання на місцевих старост (намісників), яких призначали з числа знатних князівських родів в Україні.

Житомирський замок стояв на високому скелястому березі, на місці впадіння річки Кам'янка у річку Тетерів, які становили собою природній захист від нападників. Замок мав 45 городень, 4 вежі і 2 башти, був оточений не тільки деревяною огорожею, а й глибоким ровом. У середині XVI століття серед мешканців Житомира, крім більшості українців, були також один німець (пушкар), 5 татар, 4 литвинів і поляків. Усього на території замку жило в 1552 році понад 500 мешканців. До Житомирського замку були приписані навколишні населені пункти – Волосів, Жерделів, Котельня, Крошня, Ловков (тепер Левків), Нехворощ, Пряжево, Рудники, Скоморохи, Троянів, Тулин, Шумськ та ін. Населення цих сіл відбувало повинності на користь замку, платили натуральну данину житомирському старості.

1444 року Житомиру офіційно надано Магдебурзьке право, тобто право на самоврядування. Містом тепер керував міський уряд (магістрат) на чолі з бургомістром. Будівля магістрату знаходилася на Замковому майдані. Житомирському старості підпорядковувалися землі усього Житомирського повіту, зокрема села Ромерове, Ловково, Крошня, двір з пашнею Коростишево, село Котельня, Бардвіков, Рудники, селище Жерделев (зараз Халаїмгородок), село Іванкове і Звеняче.

З давніх документів відомі імена Житомирських старост. З 1486 по 1488 рр. старостою замку був Семен Романович Олізар-Волчкович, який потім став берестейським старостою, згодом – черкаським намісником, організовував захист південного кордону від нападів кримських татар. Наприкінці життя став овруцьким намісником, де й помер 1507 року. Був одружений з донькою князя Юрія Васильовича Заславського [3, с.7].

Наступни старостою Житомирського замку став Жигмонт Ольбрихтович. Після нього – Дмитро Олександрович Кмита (з1501 по 1522 рр.) Він помер у Житомирі і похований був у замковому валу. Далі – князь Ян Біскуп – до 1525 року. Після нього – Гліб Юрійович Пронський з роду Рюриковичів – 1536 р., який до цього був намісником м. Бобруйська.

Наступним старостою житомирського замку став Семен (Фрідріх) Глібович Пронський – 1538 – 1539 рр., який потім був брацлавським і вінницьким старостою, затим – київським воєводою. Його рідна сестра Ганна вийшла заміж за Миколу Нарбута, предка славетного художника Георгія Нарбута. А син Олександр Фрідріхович став стольником Великого князівства Литовського, згодом – луцьким старостою, потім – троцьким каштеляном, був одружений з донькою Романа Сангушка Феодорою.

Після С. Пронського – Богуш Федорович Корецький (1539 – 1548 рр.), який потім був брацлавським і вінницьким старостою, волинською воєводою, луцьким старостою. Був одружений з донькою князя Андрія Сангушка Ганною.

Новим житомирським старостою став 1548 року Дмитро Федорович Сангушко, який опікувався замком до 1552 року і увійшов в історію як оборонець Житомира. У період його урядування на території замку збудована церква Св. Спаса. Після Житомира Д.Ф. Сангушко був черкаським і канівським старостою. Його дружина – княгиня Гальшка Острозька, яку вважали найкрасивішою жінкою того часу [3, с.8].

Д.Ф. Сангушка змінив Семен Бабінський. За короткий період свого старостування він відбудував Житомирський замок. Згідно опису під час чергової ревізії земель, у Житомирському замку тоді було 45 городень, 4 вежі і 2 башти. Зафіксовано і кількість мешканців Житомирського замку: 49 димів міщан, 11 стрільців і замкових слуг.

З 1553 року житомирським старостою став Андрій Глібович Пронський, який турбувався про замок і його мешканців до 1557 року. До призначення житомирським старостою він був черкаським і канівським намісником. Його дружина – Ганна Сапєга. Помер у Житомирі, похований у замковому валу.

Після нього з 1557 по 1571 рр. житомирським старостою був Роман Федорович Сангушко, який уславився своїми перемогами над московським

військом. Потім він став брацлавським воєводою, затим – польним гетьманом Великого князівства Литовського. Був одружений з донькою князя Григорія Ходкевича Олександрою.

1569 року, з укладенням Люблінської унії між Польським королівством і Великим князівством Литовським, утворилася одна держава – Річ Посполита. Житомир, відповідно, перейшов під владу польського короля. 1571 року була проведена люстрація (тобто ревізія) замків Правобережної України і приписаних до них населених пунктів. Отож, станом на 1571 рік у Житомирському замку налічувалося 826 осіб населення; існували цехи (тобто професійні об'єднання ремісників) – гончарів, ковалів, пекарів, шевців та ін.

З 1571 року житомирським старостою став Костянтин Іванович Вишневецький. Він опікувався замком до кінця свого життя. Помер 1574 року у Житомирі, але похований, як твердить у своєму дослідженні Л.М. Шиян, у родовому маєтку у Вишневці «перед замком у зборі», тобто як кальвініст. Його старший брат Дмитро Іванович Вишневецький став засновником Запорозької Січі, а інший брат, Андрій Іванович Вишневецький, був волинським каштеляном, брацлавським воєводою, волинським воєводою, а наприкінці життя – любецьким старостою. Рідна сестра Катерина Іванівна Вишневецька вийшла заміж за князя Григорія Олександровича Ходкевича.

З 1574 року житомирським старостою став Михайло Олександрович Чорторийський, який опікувався замком до 1582 року. Був одружений з донькою князя Юрія Ходкевича Софією, а його рідна сестра Марина Олександрівна Чорторийська – з князем Андрієм Павловичем Сапєгою.

Відомо, що у період з 1595 по 1606 рр. житомирським старостою був Януш Янушович Заславський. Потім він став волинським воєводою, затим – переяславським старостою. Одружений був з донькою Романа Сангушка Олександрою. Його наступником став Олександр Янушович Заславський. Його період старостування у Житомирі – з 1606 по 1629 рр. Потім він був брацлавським воєводою, затим – київським воєводою. Одружився з донькою князя Януша Острозького Євфросинією.

Як бачимо, поширеною практикою того часу було утримання старостинського уряду представниками певного князівського, шляхетського роду.

На Замковій горі проходили відбувалися важливі події. Зокрема, 16 вересня 1627 року тут проходив Житомирський сеймик, на якому Петра Могилу обрали архімандритом Києво-Печерської Лаври. В Києві у грудні того ж року затвердили це рішення. 12 вересня 1649 року тут відбувся сеймик київської і чернігівської шляхти.

На Замковій горі знаходиться кафедральний костел Св. Софії – найдавніша збережена будівля у Житомирі. Одним із настоятелів костелу був єпископ Юзеф Анджей Залуський. У минулому він – один із засновників Польської академії наук, канцлер при французькому королівському дворі. За заповітом його серце було поховано у стіні кафедрального костелу. Також тут зберігається серце видатного композитора і піаніста Юліуша Зарембського і серце єпископа Каспра Боровського, який заснував 18 костелів тільки на території сучасної Житомирщини. У кафедральному костелі – єдиний збережений в Україні орган фірми «Walker», встановлений ще 1897 року. Поряд з костелом – «часточка Риму» – пам'ятник Вознесіння Ісуса Христа, виготовлений наприкінці XIX століття у ливарній майстерні італійця Франческо Бруно, а постамент для нього зробили італійські майстри, які працювали у селі Сліпчиці Житомирського повіту.

Поряд із кафедральним костелом – будинок вікаріату, збудований на місці, де раніше знаходився магістрат. Нині тут розміщено обласний краєзнавчий музей. Його найціннішою частиною є картинна галерея з творами видатних художників різних епох і художніх шкіл. Для прикладу, картина з майстерні Леонардо да Вінчі. Автором цієї картини «Мадонна з немовлям» вважають одного з найкращих учнів великого Леонардо – Бернадіно Луїні. Є прижиттєвий портрет Мікеланджело Буонаротті і портрет Марії Манчіні, першого кохання французького короля Людовіка XIV . Картинна галерея володіє найбільшою кількістю картин Лампі Молодшого. Цими творами могли би пишатися найзнаменитіші художні музеї світу.

На території Замкової гори 1824 року було засновано першу в Україні офтальмологічну лікарню. Це зробив видатний італійський лікар, уродженець Венеції Йосиф Райнері.

Отже, залишки середньовічного замку, цікаві історичні будівлі, музей на території Замкової гори становлять собою цілісний музейно-історичний комплекс – справжню перлину старого Житомира і мають значний потенціал подальшого більш активного використання.

1. Тарабукін О.О. Давньоруські старожитності Східної Волині у матеріалах досліджень та в експозиції археологічного відділу Волинського центрального науково-дослідного музею (1919 – 1931) // Археологія і давня історія України. 2016. Вип.4 (21). С. 117 – 128.
2. Ярмошик І.І. Житомир древній: Спроба реконструкції міста до XV століття . Житомир: Журфонд, 1997. 40 с.
3. Махорін Г.Л. Екскурсії Житомиром. Туристичний путівник. Житомир: НОВОград, 2021. 312 с.

Підберезна Вікторія, Гринюк Олег

ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА «КАЧАНІВКА» В ШКІЛЬНОМУ ТУРИЗМІ

Шкільний туризм – це вивчення унікальних туристично-рекреаційних можливостей територій, формування нових та цікавих туристичних та екскурсійних маршрутів.

Україна володіє значним історико-культурним потенціалом. Але, на жаль, в основному для відвідування вибираються популярні дестинації – Київ, Львів, Кам'янець-Подільський тощо. У той же час, значна кількість об'єктів є мало відомим для широкого загалу. Палаци, замки та фортеці займають особливе місце в структурі культурної спадщини України. На основі найбільш цінних об'єктів було створено історико-культурні заповідники. Станом на 2022 рік в Україні налічувалось 63 історико-культурних заповідників, з них 24 мають національний (загальнодержавне значення) статус [1].

Згідно Закону України «Про охорону культурної спадщини» історико-культурний заповідник – це комплекс (ансамбль) пам'яток з усією сукупністю компонентів, що становить культурну, історичну та наукову цінність, просторово, планувально і функціонально виділений у структурі населеного пункту або локалізований поза його межами [2]. Під комплексом слід розуміти не окрему будівлю, а окремі споруди або об'єкти культурної спадщини.

Найбільш відомими є «Херсонес Таврійський», «Софія Київська», Києво-Печерський історико-культурний заповідник які включено до Списку світової спадщини ЮНЕСКО, а також заповідники у Каневі, Кам'янцю-Подільському, Запоріжжі, Хотині тощо. У той же час, значна кількість заповідник так і залишається маловідомими.

Одним із таких є Національний історико-культурний заповідник «Качанівка». Садиба, яка була створена 1770-тими роками, була заснована графом П. Рум'янцевим-Задунайським (рис. 1). Український зодчий М. Мосцепанов вибудував розкішний палац у романтичному стилі та спланував парк при ньому. Другий будівельний період був у 1808-1824 роках за нових власників – українського поміщика Григорія Почеки і його дружини Параски Андріївни. Перейшовши у володіння поміщиків-меценатів Тарновських, починається її найбільш цікавий період, що продовжувався більше 70-ти років і приніс славу цьому краю як своєрідному культурно-мистецькому осередку, який приваблював кращих представників творчої інтелігенції. Тут бували і творили Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Марко Вовчок, Михайло Глінка,

Микола Маркевич, Михайло Врубель, Василь Штернберг, Ілля Рєпін та багато інших знаменитих на весь світ митців. Останніми господарями садиби протягом 1914-1918 років була старша донька «цукрового короля» Павла Харитоненка Олена та її чоловік Михайло Олів [3].

Рис. 1. Качанівський палац

Качанівський парк, площа якого становить 560 га, є одним із найбільших пейзажних парків в Україні та Європі. Виник на основі природного лісу і нараховує понад 50 порід дерев і 30 видів чагарників. У формуванні художнього образу парку особливу роль відіграють хвойні породи, акліматизовані в лісостепу. З екзотів привертають увагу коркове дерево, амурське, маслинка вузьколиста, птелея, катальпа.

Парк поділяється на дві частини – регулярну та ландшафтну. Регулярна, прикрашена клумбами, розташована на підвищенні. Ця частина парку невелика і збагачена флігелями та спорудами різного призначення. Ландшафтна частина значно більша, складається із гаїв і дібров, що чергуються з полянами і дзеркалами озер (загальна їхня площа – 125,63 га). Тут збереглись паркові мости, Гірки Кохання і Вірності, «романтичні руїни» на березі Великого ставу, які є пам'яткою садово-паркового мистецтва XVIII століття. Живописні алеї і доріжки перетинають парк у всіх напрямках [4].

Сьогодні палацово-парковий комплекс у Качанівці – один із найпопулярніших туристичних об’єктів Чернігівщини. Цей заповідник є чудовим місцем проведення екскурсій, як для школярів і студентів, так і для дорослих.

Наведемо приклад екскурсії яку можна організувати для студентів географічного факультету.

«Географічна навчальна екскурсія Качанівкою»

Мета екскурсії: ознайомлення з історико-культурною спадщиною України, а саме Чернігівщини.

Тип: навчальна, історична, автобусно-пішохідна.

Завдання екскурсії:

– підвищення інтересу до географії та краєзнавства;

- ознайомлення із архітектурною «перлиною» Чернігівщини;

- розвиток патріотизму.

Маршрут екскурсії:

1) автобусна частина: м. Київ – С. Качанівка – м. Київ, 350 км;
2) пішохідна частина: палац Тарновських – альтанка М. Глінки – човновий причал – «романтичні руїни» – господарський двір – Георгіївська церква.

Тривалість екскурсії: автобусна частина 05 год 30 хв; пішохідна 02 год 30 хв.

1. Вечерський В. В. Заповідник історико-культурний // Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Заповідник історико-культурний (дата звернення: 8.11.2023).
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text (дата звернення: 8.11.2023)
3. Палац у Качанівці. URL: https://7chudes.in.ua/nominaciyi/palats-u-kachanivtsi/ (дата звернення: 8.11.2023)
4. Національний історико-культурний заповідник «Качанівка». URL: http://surl.li/mzais (дата звернення 8.11.2023)

Інновації як засіб популяризації замків і палаців

Смирнов Ігор, Любіцева Ольга, Запотоцький Сергій

ЛУК'ЯНІВСЬКИЙ ТЮРЕМНИЙ ЗАМОК ЯК ГОТЕЛЬНО-ПЕНІТЕНЦІАРНИЙ БІЗНЕС-ПРОЄКТ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИЗМУ КИЄВА ПО ВІЙНІ

Усім відомий Лук'янівський тюремний замок у Києві (нині відомий, як Лук'янівське СІЗО, або офіційно – Київський слідчий ізолятор №13) після війни може стати популярним туристичним об'єктом шляхом здійснення готельно-пенітенціарного бізнес-проєкту (на взір львівської «Тюрми на Лонцького», яку перетворили на Музей жертв тоталітарних режимів)! Така можливість з'явилася після поширення планів Міністерства юстиції України про наміри виставити споруду легендарного Лук'янівського СІЗО на продаж, а сам слідчий ізолятор перенести за межі міста. Ще 2016 р. розпочався пошук інвесторів, які б збудували слідчий ізолятор за межами Києва за усіма європейськими стандартами. При цьому у планах Мін'юста значилося знищення старих споруд СІЗО та зведення на їхньому місці сучасних будівель [1].

Експерти від планів Мін'юста не в захваті, адже найстаріший корпус Лук'янівського СІЗО був зведений понад 150 р. тому, ще за російської імперії, та вважається пам'ятником архітектури. За думкою віце-президента київської організації Національного союзу архітекторів України Г.Духовичного, цей корпус має історичну цінність і зносити його не можна [1]. «Ця будівля зведена на століття! Якщо його знищити то вийде, як з Сінним ринком, та в столиці з'являться ще одні історичні руїни. Краще зробити Центральний корпус музеєм – на взірець відомої в'язниці «Алькатрас» у США» (рис.1), впевнений Духовичний [2]. Ну а поки доля СІЗО вирішується туди продовжують надходити арештанти. На сьогоднішній день їх там знаходиться біля двох тисяч [3].

Рис.1. В'язниця Алькатрас (США), яка стала музеєм (з 1973 р.)[2]

За більш, ніж 150 р. своєї історії мури Лук'янівського СІЗО бачили немало відомих історичних постатей, які в різні

роки відбували тут покарання. 1884 р. тут були ув'язнені 34 студенти Київського університету, яких заарештували за протест проти введення нового університетського статуту, що обмежував академічні свободи. А 1888 р. до Лук'янівського тюремного замку за участь у народницькому Київському «Союзі боротьби за визволення робітничого класу» помістили шляхтянку Софію Богомолець. За п'ять місяців ув'язнення в неї народився син Олександр, який через багато років стане знаменитим вченим-фізіологом та академіком, прадідом народного депутата Ольги Богомолець. На початку XX ст. в «Лук'янівці» були ув'язнені учасники українського національного руху: Дмитро Донцов, Сергій Єфремов, Андрій Жук, Володимир Винниченко, Михайло Грушевський, Симон Петлюра. Під час сталінських репресій до в'язниці потрапили українські літератори Максим Рильський, Григорій Косинка, Василь Мисик, Микола Вороний, Микола Зеров, Дмитро Фальківський, а також митрополити Василь (Липківський), Костянтин (Дяков), Микола (Борецький) та ін. Після Другої світової війни тут перебував першоієрарх Української греко-католицької церкви архієпископ Йосип (Сліпий), а в 1947—1948 рр. - утримувався і помер Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний) (рис. 2).

Рис. 2. Вільгельм Франц фон Габсбург-Лотрінґен (Василь Вишиваний), український військовий діяч, політик, дипломат, поет, австрійський ерцгерцог династії Габсбургів, полковник Легіону Українських січових стрільців (1895-1948 рр.) [4]

Були за мурами цієї тюрми винахідник М.Кибальчич, а також сценарист і кінорежисер С.Параджанов. Також за совітських часів проходили етапом до Сибіру В.Чорновіл, Л.Лук'яненко, В.Стус та інші українські політичні діячі, а 1990-1991 рр. в установі знаходився відомий український дисидент Степан

Хмара. У часи незалежності України час від часу в Лук'янівській тюрмі утримували й жертв протистояння всередині української еліти, серед них екс-міністр МВС Юрій Луценко (2010-2012 рр.), політикиня та екс-прем'єрка України Юлія Тимошенко (2001; 2011-2014 рр.)[3]. За деякими історичними відомостями, у 30-ті роки минулого століття у Лук'янівській в'язниці нараховувалось 25 тис. в'язнів. Але в самому СІЗО вважають цю цифру нереальною і пригадують 2012 р., коли у слідчому ізоляторі знаходилося понад 4 тис. в'язнів. «Тоді в камерах доводилось встановлювати навіть триповерхові нари, щоб усіх розмістити. А 25 тис. в'язнів тут могли поміститися тільки стоячи» - кажуть в СІЗО [1].

Рис.3. Лук'янівський тюремний замок [4]

Найстарішим корпусом Лук'янівського СІЗО вважається 4-поверховий блок «Катруся» (розрахований на 600 арештантів), побудований 1863 р. за проєктом архітектора Михайла Іконнікова (рис.3). За легендою, його побудували ще за часів імператриці Катерини II – він названий, власне, на її честь. На його місці колись був храм, і вважалося, що це місце має духовно очищати засуджених. Спостерігаються тут і залишки старовинної архітектури – арки і дугоподібні склепіння стелі [4]. Другим найстарішим корпусом вважається «Столипінка», оскільки його побудували за часів правління реформатора П.Столипіна, 1909 р. У 4-поверховому корпусі 28 камер на 10-15 людей кожна та 30 маломісних (до 6 в'язнів). 1981 р. до «Столипінки» прибудували 4-поверховий корпус ще на 32 камери, який отримав назву «Брежнєвка». Є на території «Лук'янівки» і корпус під назвою «Кучмівка», збудований 1995 р., на 20 камер на 4-х поверхах. Також у 1990-х рр. був зведений 2-х поверховий корпус «Малолітка» з 26 камерами для неповнолітніх. Найновішим вважається 5-ти поверховий жіночий корпус, збудований 2011 р. за євростандартами та розрахований на 150 жінок. У ньому є прогулянкові дворики для мам з дітьми, а також камери для вагітних та арештанток з дітьми до 3-х років. Хоча цей корпус іноді називають «Юлька», але сама Юлія Володимирівна у цьому корпусі ніколи не перебувала, оскільки вона знаходилася у старому жіночому корпусі, який був закритий 2015 р. Лук'янівське СІЗО оточене високим парканом, але в'язням все ж таки вдавалися втечі. Так, 1902 р. звідси втекли 11 співробітників газети «Іскра», а

1918 р. мури «діда Лук’яна» залишили одразу 1200 в’язнів. Були спроби втечі з СІЗО і за час незалежної України: 2009 р. один в’язень при спробі втечі був затриманий на території в’язниці, а 2014 р. таки втік 47-річний шахрай, який перед цим, кажуть, продав пів Хрещатика.

Найжахливіші місця Лук’янівського СІЗО, за свідченнями його працівників, знаходяться під землею, – там є ціла система підземних тунелів, що з’єднують між собою всі корпуси слідчого ізолятора. Є версія, що ці тунелі такі довгі, що виходять далеко за мури СІЗО, і що ніби ними можна вийти до Центрального залізничного вокзалу Києва. У такий спосіб могли вивозити закоренілих злочинців, щоб попередити можливі напади на конвої. Але в дійсності таких ходів знайдено не було. Нині тунелями водять в’язнів з одного корпусу до іншого – на слідчі дії, зустрічі з адвокатом, допити та побачення. А от за совітських часів, особливо під час сталінських репресій (1937-1938 рр.) тут здійснювали виконання смертних вироків. У спеціальних «камерах смерті» було розстріляно декілька сотень в’язнів, серед них – О.Глаголєв, духовний наставник родини Булгакових. Вже багато років ці камери закриті, навіть двері замуровані, адже їхні стіни ще пам’ятають криваву історію. За словами співробітників СІЗО, тут навіть привиди бояться перебувати. Однак, як вважає правозахисник Е.Багіров, привиди у Лук’янівському СІЗО таки є: в’язні йому не раз оповідали про незрозумілі голоси, стони, зітхання та схлипи, що звучать нізвідки. «Лук’янівку» взагалі можна вважати певним центром негативної енергії, оскільки протягом багатьох років людей вбивали в цій в’язниці, і нині їх душі блукають неприкаянно у цих старовинних стінах [1].

6 серпня 2020 р. міністр юстиції України Д.Малюська оголосив про початок продажі в Україні в'язниць, які не використовуються. За його словами, швидше за все, в'язниці втратять своє цільове призначення і будуть знищені. При цьому міністр підкреслив, що продаж в'язниць не означатиме, що засуджених будуть випускати на свободу: на продаж виставлятимуться "заморожені" в'язниці, які не використовуються, але на охорону яких витрачаються кошти. Розподіл виручених коштів відбуватиметься за принципом 30/70: 30% піде до державного бюджету; 70% - на відновлення тюремної інфраструктури [5]. На початку червня 2021 р. на аукціоні продали майно Львівської виправної колонії №48 за 377,5 мільйона гривень. У Мін'юсті зазначили, що на місці першої приватизованої в Україні колишньої в'язниці буде кампус. Щодо Лук’янівського СІЗО, Д.Малюська зазначив, що його теж теоретично можна було б продати. Але там інша проблема: зараз у ньому утримується більше двох тисяч людей, а той об'єкт, який йому на заміну будується по Бориспільській трасі, розрахований на одну тисячу, відповідно,

тисяча ще залишиться в Лук'янівці [6]. Тому, говорячи про Лук'янівське СІЗО, міністр додав, що йтиметься про заморожування й зміну призначення тільки його частини: спочатку закриють найстаріший 200-річний корпус, так звану "Катрусю", а інша частина ізолятора найближчі років 5-6 ще перебуватиме на місці. "Ми планували зробити там готель, швидше за все", - відповів міністр на питання, що буде з цим корпусом після його закриття [7].

Отже, "Глобальний стратегічний план" міністра юстиції України Д.Малюськи – частину людей з Лук'янівського СІЗО перевести за межі міста, землю продати, а частину старих корпусів зберегти та використати у якості туристичних об'єктів – музею та готелю (така практика існує нині в понад 20 країнах світу) може мати шанси для реалізації у планах відновлення та подальшого розвитку туризму м.Київ по війні.

1. Гинжул І. Таємниці СІЗО «У Лук'яна» // Сьогодні. 2016. 16 лютого. С.9.
2. Алькатрас. В'язниця, яка стала музеєм. URL: https://igotoworld.com/ua/article
3. Лук'янівське СІЗО. Київський слідчий ізолятор №13. URL:http://sizo.gov.net.ua/
4. Лук'янівська в'язниця. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki
5. Не тюрма, а готель! Чи можна відкрити Лук'янівське СІЗО для туристів? // Факти тижня, 19.09.2021. URL: www.youtube.com/watch
6. Готель у буцегарні. Старий корпус Лук'янівського СІЗО хочуть перетворити у готель. URL: www.youtube.com/watch
7. З Лук'янівського СІЗО можуть зробити готель. URL: www.unian.ua/ society/z-luk-yanivskogo-sizo-mozhut-zrobiti-gotel-malyuska-novini-kiyeva

Смоляк Юлія

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ СКАЛАТСЬКОГО ЗАМКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»

Інноваційні технології не тільки відкривають нові можливості, але і дозволяють замкам та палацам підвищувати ефективність роботи, будучи основною рушійною силою у популяризації їх.

Завдяки сучасним можливостям ChatGPT його можна використовувати для просування сайту чи написання контенту на сайтах чи соціальних мережах, складати сценарії для проведення масових заходів замків та палаців.

Зокрема, для науковців можна легко та швидко проводити дослідження ключових слів для написань наукових статей або ж конференцій. Можна покращувати якість та стиль листа, якщо дотримуватися пропозицій та відгуків чат-бота. Більше того, чат автоматично виправить орфографічні та граматичні помилки. Можна скористуватись додатком LanguageTool. Крім створення контенту, чат бот може також виконувати лінгвістичні завдання, такі як

перефразування, узагальнення, переклад та відповіді на запити. ChatGPT може стати повсякденним помічником з письма. Завдяки своїй мовній моделі, нейромережам AI може генерувати текст, зображення, інший цифровий контент тощо, який важко відрізнити від матеріалу, створеного людиною. Також, можна «оживити» старі фотографії, картини завдяки сервісу deep nostalgia відомих людей ще й накладаючи звук їхнього голосу в результаті виходить повноцінний відтворений персонаж тих чи інших часів. Маємо приклад – креативне агентство TABASCO відтворило голос письменника Тараса Шевченка [1], таким чином така можливість привертає увагу туристів та надає унікальність.

Також в пригоді стане Canva, як помічник у виготовлені креативних афіш для масових заходів які будуть проводитись у замку чи палаці, презентацій для наукових конференцій. У додатку Pinterest можна віднайти творче натхнення для створень різних креативних ідей щодо створення виставки у музею,фото зони або ж майстер-класу.

Створення Telegram чат ботів для замку чи палацу, коли користувач підписується на канал замку він отримує інформацію про пам'ятку, цікаві факти про неї, коротку рекламу або розповідь, що ще знаходиться біля пам'ятки, щоб відвідати і в кінці можна додати можливість купити квиток чи замовити екскурсію.

На прикладі, Скалатського замку, ми застосували ідею виготовлення сувенірної свічки у вигляді вежі замку за допомогою програми проектування моделі вежі для 3D принтера, створили макет у програмі «Skotehhup» , згодом це розпечатали на принтері, додали силікон до вже розпечатаної пластмасової моделі вежі, щоб вона повторювала форму замку, створили так званий молд для заливання свічок. Сюди залили віск та додали гніт, після застигання воску витягнувши з форми вийшла повноцінна мініатюрна вежа-сувенір, яка є втіленням інноваційної ексклюзивної ідеї для збереження емоцій після відвідин замку та й в свою чергу популяризацією замку, завдяки унікальності сувенірної продукції. [2]

Поняття "інновацій" у їх вузькому значенні можна звести до використання інтернет-ресурсів, аудіовізуальних, мультимедійних засобів у експозиційній та фондовій роботі музею. Так, наприклад, у 2015 році багато музеїв запустили нову технологію Beacon. Ви завантажуєте додаток для смартфона, який за допомогою bluetooth-технології визначає точне місце розташування відвідувача в музеї або галереї – аж до декількох кроків. Додаток отримує інформацію про те, де ви знаходитеся і, як цифровий екскурсовод, відправляє вам корисну інформацію про автора і його роботи, враховуючи

аудіо-, відеоматеріали, статті та огляди. За допомогою Beacon можна відправляти картинки і фотографії друзям, через СМС або електронну пошту, опубліковувати в Фейсбуці або Твіттері. Крім того, так само, як і карти Google, Beacon – технологія, яка допомагає орієнтуватися у великих галереях [3].

Адже замки та палаци на сьогодні – це простір для творчості та експериментів, який вимагає втілення найсміливіших дизайнерських проектів та ідей, [4] реалізувати які допомагають інноваційні можливості завдяки програм штучного інтелекту, мобільних додатків для популяризації пам'яток.

1. www.facebook.com/watch/?v=950703272143350
2. www.youtube.com/shorts/AKyYLRi-Gv0
3. Баруткина Л. П. Мультимедиа в современной музейной экспозиции // Вестник СПбГУКИ. – 2011. – декабрь – С. 106-108.
4. Новые технологии, которые заставят "миллениалов" ходить в музеи // MAPT. Технологии и маркетинг для музеев. URL: http://mart-museum.ru/mart_articles/new_technology_ involving_visitors/

Марченко Карина, Димарчук Олександра

ІННОВАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЗАМКІВ І ПАЛАЦІВ

Й.Шумпетер визначає інновацію як суттєву зміну функції виробленого, що полягає в новому з'єднанні і комерціалізації всіх нових комбінацій, заснованих на використанні нових матеріалів і компонентів, впровадженні нових процесів, відкритті нових ринків, впровадженні нових організаційних форм [1].

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», інновації — це новостворені (застосовані) і/або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і/або соціальної сфери [2].

Відповідно до положень Світової організації торгівлі в туристській сфері інноваційна діяльність розвивається за трьома напрямами:

- впровадження нововведень, пов'язаних з розвитком підприємства і туристського бізнесу, у систему і структуру управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкурентів; кадрова політика (оновлення кадрів, підвищення кваліфікації); раціональна економічна і фінансова діяльність (впровадження сучасних форм обліку звітності);

- маркетингові інновації, що дозволяють охопити потреби цільових споживачів і залучити не охоплений сегмент покупців на даний момент часу;

- періодичні нововведення, спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування на ринку як ексклюзиву, які передбачають збільшення конкурентних переваг [3]

Розробка туристичних маршрутів, які включають історичні та культурні пам'ятки, є невід'ємною частиною стратегії розвитку України. Однак, для підвищення привабливості та доступності таких маршрутів, важливо використовувати сучасні технології. Проєкт «Друге життя замків Тернопілля», реалізований на фізико-математичному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, служить прикладом успішної інтеграції 3D-технологій у туризм.

Методика використання 3D-технологій в цьому проєкті включає в себе створення віртуальних турів, які базуються на цифрових моделях зруйнованих замків і фортець Тернопільщини. Ці тури дозволяють користувачам не лише переглядати статичні зображення пам'яток, але й взаємодіяти з їхніми віртуальними реконструкціями. Студенти та викладачі кафедри інформатики та методики її навчання використовували історичні відомості, креслення та консультації з експертами відділу туризму для максимально точного відтворення архітектурних деталей та атмосфери кожного об'єкта.

Зокрема, важливим етапом було вивчення інформації про об'єкти, у тому про Кременецький замок, Теребовлянський замок, Сидорівський замок та інші. Цифрові моделі були створені з використанням сучасних технік реконструкції, а їхні макети були відтворені за допомогою 3D-друку. Це дозволяє не лише зберегти історичні пам'ятки, але й надати туристам можливість вивчати їхню архітектуру та історію у віртуальному форматі.

Проєкт отримав підтримку Тернопільської обласної державної адміністрації, що свідчить про важливість використання технологій у розвитку туризму. Такий підхід сприяє збереженню культурної спадщини та привертає увагу юного покоління до історії регіону.

Також потужний потенціал інновацій для створення інтерактивних турів надає така ініціатива Google як віртуальна подорож Версальським палацом. Важливим аспектом цього проєкту є використання віртуальної реальності (VR), що дозволяє учасникам екскурсії поглибитися в атмосферу Версальського палацу, навіть не покидаючи власний будинок. Такий підхід відкриває нові можливості для тих, хто не може відвідати місця особисто.

Деталі процесу створення екскурсії, зокрема збір та візуалізація величезної кількості даних, підкреслюють високий технічний рівень проєкту та визначають його як інноваційний. Зокрема, для створення екскурсії Google зібрав понад чотири терабайти даних і візуалізував 15 мільярдів пікселів (понад

130 тисяч фото) [4] – це демонструє прагнення до максимальної деталізації віртуального досвіду.

Цей підхід також відкриває шлях для інших музейних та культурних установ використовувати сучасні технології для створення віртуальних екскурсій та виставок, які зможуть насолоджуватися аудиторією світового масштабу. Така ініціатива може сприяти розширенню аудиторії та підвищенню інтересу до культурної спадщини.

Напрочуд цікавим є інтегрування аудіозаписів від експертів з історії для приватних екскурсій, що створює більш осмислений та освітній досвід для користувачів. Це підкреслює важливість доповнюючих матеріалів та експертного супроводу для максимально інформативних вражень від віртуальних екскурсій.

У контексті розгляду теми інновацій у туризмі, проєкт Google з Версальським палацом служить наочним прикладом, демонструючи, як технології можуть піднімати рівень віртуального та культурного туризму, зробивши його більш доступним та захоплюючим для глобальної аудиторії.

У підсумку, розгляд теми інновацій у туризмі відображає широкий спектр можливостей, які вносять новаторські підходи у розвиток галузі. Проєкт «Друге життя замків Тернопілля» є відмінним прикладом успішної інтеграції 3D-технологій в туризм, розширюючи можливості вивчення культурної спадщини через віртуальні тури. Крім того, ініціатива Google зі створенням віртуальної екскурсії Версальським палацом відкриває нові «горизонти» для глобального доступу до культурних багатств, використовуючи віртуальну реальність та величезний обсяг візуалізованих даних. Це підкреслює не лише високотехнічний рівень проєкту, а й його значущість у забезпеченні доступності та захоплюючості віртуального та культурного туризму.

Ці інновації демонструють свою потужну роль у збереженні культурної спадщини, привертанні уваги юного покоління до історії регіону та створенні нових, захоплюючих форм подорожей. Також ці ініціативи стають ключовими «кроками» у напрямку розширення аудиторії та створення більш доступного та збагаченого культурного досвіду для всіх.

1. Novikov. V. (2007) Innovacii v turizme [Innovation in tourism], Akademia, Moscow, Russia.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On Innovation Activity", available at: http:// 4 zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ 40-15
3. Romanova, M.M. (2014), "Innovations in the tourism industry", Sbornek materialov XXIX mezhdnarodnoy nauchnopraktecheskoy konferencii Innovacii v nauke [Innovations in Science: Collection of Art. on the materials of XXIX interd. scientific-practical. Conf.], SibAK, Novosibirsk, Russia, available at: http:// tourlib.net/statti_tourism/ romanova.html
4. www.village.com.ua/village/culture/culture-news/289793-virtualniy-tur-versalskim-palatsom

Ключівський Юрій

ЗАМКИ, ПАЛАЦИ ТА ФОРТЕЦІ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ІСТОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, СТАТУС, КАТЕГОРИЗАЦІЯ, ОПІКА-ЗАХИСТ, ФІНАНСУВАННЯ

Історичні та культурні пам'ятки, якими однозначно є замки, палаци і фортеці, мають значення та відіграють неабияку роль не тільки в історичній ретроспективі але й в сучасній, туристичній сфері. Однак, стан замків, палаців та фортець а також їх руїн як й інших історико-архітектурних та культурно-цінних пам'яток, має неабияке значення, в першу чергу, з точки зору: законодавчого захисту та опіки, утримання, адміністрування та фінансування, не кажучи вже про визначення власника, статусу та категоризації.

Розглянути ж запропоновану тему доцільно з короткого аналізу: законодавства, визначення статусу пам'яток, їх обліку, охорони пам'яток та інших питань стану культурної спадщини в Україні. Так, історико-культурне надбання в країні перебуває під охороною держави, на підставі Закону України «Про охорону культурної спадщини», від 8 червня 2000 р., який і регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони національної культурної спадщини, з метою: її збереження, використання, захисту, фінансування і так далі в інтересах інтересах нинішнього і прийдешніх поколінь [1].

При цьому, Міністерство культури й інформаційної політики України мало б забезпечувати формування та реалізацію державної політики у сферах охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, відновлення та збереження національної пам'яті. Так, до культурної спадщини віднесено й нерухому її частину, яка викладена у Державному реєстрі нерухомих пам'яток України, що поділяється на Реєстр пам'яток місцевого значення та Реєстр пам'яток національного значення, які й розміщено на міністерському сайті [2].

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, до повномасштабної війни (станом на початок 2021 р.) у країні нараховувались близько 150 замків та палаців, які більш-менш збереглись. При цьому, більшість середньовічних замків і фортець України або їх руїн та залишків зосереджені на території Карпато-Подільського регіону. Всього таких пам'яток у регіоні налічується 87, а стан багатьох з них – критичний [3]. Однак, за іншими даними, з понад 5000 пам'яток фортифікації, які колись були на території сучасної України, до нашого часу збереглося 116 твердинь або лише їх руїн [4]. Як видається, точну кількість замків та палаців а також їх руїн та

фортець, в Україні не знає ніхто. Більше того, в Україні відсутня й офіційна градація нерухомої, культурної спадщини за видами та призначенням, якщо не брати до уваги запропоновану доктором історичних наук Орестом Мацюком, його класифікацію оборонних споруд України, яка вирізняє такі об'єкти, як: давньоруські укріплені городи, міста-фортеці, замки, оборонні монастирі, церкви, костели та синагоги, військові укріплення, сторожові вежі та оборонні дзвіниці [5].

Однак, не дивлячись на це, «зберегти і захистити культурну спадщину України, підвищити інтерес громадськості до її культурного надбання, а також досягти баланс між історико-культурним середовищем і новими архітектурними втіленнями» [6], взяв собі за мету **Український державний інститут культурної спадщини (УДІКС)**, який належить до сфери управління вже згаданого Міністерства. Чи не останньою інституцією, до якої можна апелювати у питаннях поінформованості щодо замків та палаців, варто віднести й Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, яке діє під лозунгом: «Врятуємо спадщину – врятуємо Україну». Це товариство, на власному веб-ресурсі переймається 140 000 пам'яток, реалізовує 12 програм і має по Україні 24 відділення та декларує наміри своєї діяльності, як: «Виявлення, вивчення та збереження пам'яток історії України та культурного надбання українського народу» [7].

Не дивлячись на вище перераховане в країні, за 32 роки незалежності й дотепер – немає офіційно затвердженого реєстру архітектурних пам'яток, через що держава сама не знає, що вона власне зі споруд – охороняє та захищає. При цьому, ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України входило до повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, а саме – Державної служби з питань національної культурної спадщини, яка була ліквідована в 2011 р. Через це, як і в радянські часи багато із замків та палаців, які мали ще відтоді дивне пристосування: рибні господарства, психлікарні, тубдиспансери, училища, дитячі притулки тощо, так і нині – залишаються у занедбано-залишковому стані, коли спритники й надалі розбирають перші на фундаменти та мури для власних осель, про що постійно пишуть ЗМІ [8].

І це не дивлячись на те, що Україна приєдналась та є учасником низки конвенцій, зокрема: Конвенції ООН про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, яку Україна ратифікувала 4 жовтня 1988 р. [9]; Європейської ландшафтної конвенції, яка була ратифікована 7 вересня 2005 р. [10]; Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (переглянута), яка була ратифікована 10 грудня 2003 р. [11] та Конвенції про

охорону архітектурної спадщини Європи, яка була ратифікована 20 вересня 2006 р. [12] – до спадщини ЮНЕСКО з поміж замків та палаців, можна віднести тільки Високий замок і Підзамче (Середмістя) у Львові в 1998 р. та Резиденцію митрополитів Буковини та Далмації в Чернівцях, в 2011 р. [13].

На відміну від українських реалій, стосовно об'єктів історико-культурної спадщини, то замки, палаци, фортеці та їх залишки-руїни – є особливою та однією з найважливіших частин спадщини Чеської Республіки. Незважаючи на всі перипетії, більшість із них зберегли у своїх інтер'єрах оригінальне історичне оздоблення – від мистецьких колекцій до предметів побуту.

Для вірного розуміння значень, які використовують чехи, варто знати, що термін hrad («ґрад») в Чеській Республіці означає саме замок, а от слово zámek («замок») – означає палац. Якщо спростити, то все що «камінь і на горі», буде градом (тобто – замком), а все що «гарно і в саду» буде замком (тобто – палацом), як про це пишуть самі чеські професіонали. Адже ґради і замки, будувались як дворянські резиденції, хоч і в різні часи та для різних цілей. Так, ґради будували в XII-XVI століттях як укріплені феодальні резиденції, з метою захисту від зовнішніх посягань та з головною метою – безпеки , що й було їх відмінною рисою, як-то: укріплений насипний вал та фронтальна кам'яна стіна. Дворяни ж, аж до початку Першої світової війни, будували замки (нерідко й перебудовували з градів) як представницькі резиденції, які вже не мали фортифікаційних систем. При цьому, акцент робився на оздобленні, на внутрішньому убранстві й на впорядкуванні території навколо замку – палацу [14].

Інтерес до відвідування історичних пам'яток можна простежити як в ранній історії Європи так й в Богемії, як тоді називались чеські землі. Багато будівель замків, градів та палаців і раніше були доступні вузькому колу людей, переважно з метою – презентувати їм, насамперед, приватні колекції. Починаючи з XVI століття, окремі приватні колекції зібраних книг, керувались заповітами їх колишніх власників та ставали загальнодоступними для широкого загалу, що активізувало колекціонерську діяльність, яка з репрезентаційної ролі переростала у науковий інтерес й дослідження, особливо у 18 столітті. Саме в цей час й виникають європейські галереї, які ставали доступними широкому загалу [15].

На рубежі XIX-XX століть ряд чеських замків та палаців набули структурних змін й знову стали доступними. Після Першої світової війни та з виникненням, 28 жовтня 2018 р., першої Чехословацької Республіки, кількість таких пам'яток зросла, хоча умови власності, внаслідок новоприйнятих законів та інших заходів – змінились. Так, у грудні 1918 р. дворянство, ордени та

титули були скасовані Актом 61/1918 [16]. Через рік була прийнята перша земельна реформа, Законом 215/1919, формулювання якого містило принцип, згідно з яким спеціальний закон розглядатиме майно членів колишньої королівської родини Габсбургів-Лотарингії [17]. Це сталося трохи пізніше, в 1921 р. за рішенням Парламентської асамблеї. Після земельної реформи, в 1924 р. Законом 179/1924, так званий фідеікоміс або траст – було скасовано [18]. Тобто, за кілька післявоєнних років у молодій країні було здійснено низку важливих перетворень, насамперед у відносинах власності, в тому числі й до маєтків: землі, замків, палаців тощо.

Загалом у часи Першої республіки (1918-1939), серед наявних ґрадів, замків та фортець були зареєстровані: приватні, публічні, муніципальні та державні ґради й замки. Однак, дискусії точились навколо правової природи цілої низки об'єктів (які не були приватними) та їх статусу, відносно власності, як-то: національного, державного чи муніципального. Більше того, мали місце купівлі-продажі ґрадів й замків, та відповідно – зміна їх правового статусу щодо власників. Поза те, у 20-х рр. минулого століття було суттєво розширено перелік пам'яток, доступних для приватного та публічного відвідування. Відповідно до тогочасного розпорядку та навіть під час туристичного сезону, який встановлювався з березня-квітня по вересень-жовтень, відвідування ґрадів та замків здійснювалося переважно в представницьких приміщеннях, з врахуванням побажань власників, щоб не обмежувати їх через відвідувачів аж до закриття пам'ятників для відвідувачів за бажанням власника. При цьому, приділялась увага щодо дотримання кліматичних змін в інтер'єрах ґрадів та замків, особливо під час непогоди. Через це більшість об'єктів, мали обмежений доступ, наприклад, під час «постійно холодної, дощової та несприятливої» погоди.

В роки Другої світової війни багато ґрадів та замків, як й фортець було закрито а ціла їх низка використовувалися для потреб Третього Рейху. При цьому, предмети мистецтва та колекції з чеських замків й палаців були у великій небезпеці а деякі з тих що зникли так й не повернуті до сьогодні. Вже після закінчення війни, велика кількість раніше приватних ґрадів та замків, на підставі указів про конфіскацію тодішнього Президента Республіки Едварда Бенеша перейшла у власність Чехословацької Республіки. Так, Декрет №12 (від 21 червня 1945 р.) «Про конфіскацію та прискорений розподіл сільськогосподарського майна німців, угорців, а також зрадників і ворогів чеського і словацького народу», передбачав передачу у державну власність 496 ґрадів та замків, включаючи все їх майно, культурні цінності та внутрішнє, побутове начиння. Крім того, з набранням чинності декрету, без компенсації

для цілей земельної реформи було конфісковано сільськогосподарське майно (сільськогосподарські та лісові землі, будівлі та обладнання). Причому, крім ґрадів та замків конфісковувались і їхні розвалини та фортеці, а також й рухомі пам’ятки як-то: архіви, бібліотеки, усілякі колекції та рухомі фонди ґрадів та замків [19].

Все конфісковане майно спочатку мало перебувати в управлінні Національного земельного фонду з наступною передачею його національним адміністраторам, які повинні були провести інвентаризацію або переглянути старі описи, захистити цінні предмети, належним чином опечатати та зберігати їх. Пізніше, було запропоновано заснувати комісію, члени якої складали б реєстрові списки всіх цінних речей, проводили б їх класифікацію, а також огляд рухомих фондів і здійснювали відбір найбільш цінних речей, що згодом і було здійснено Національною культурною комісією. Ключовим історичним моментом, відносно доступних ґрадів та замків стало прийняття Закону № 137/1946 «Про національно-культурні комісії з управління державними культурними цінностями». Національна комісія з питань культури, яка була створена, відповідала за професійне управління та піклування, з метою – належного використання нерухомого та рухомого майна конфіскованих ґрадів, замків та фортець. Експерти оглянули їх один за одним і відібрали з них перші 47 об’єктів, які мали оцінити за їх історичною, художньою і архітектурною цінністю, з метою зробити їх з часом доступними для відвідувачів, як це мало місце до війни [20].

В 1947 р. набули чинності ще два нових закони, які безпосередньо торкнулися території ґрадів та замків. Мова про Закон 142/1947 «Про перегляд першої земельної реформи (наприклад, Чеський Штернберк, Частовіце, будівлі з власності Лобковичів, власності Кінських і Коловратів тощо)» й Закону 143/1947, який конкретно стосувався передачі великої власності Глубоцької гілки Шварценбергів (ґрадів і замків Глубока, Чеський Крумлов, Тршебонь та Забір). Процес експропріації був завершений у 1948 р. Законом 46/1948 «Про нову земельну реформу». При цьому, Національна комісія з питань культури також контролювала комплекс ґрадів та замків і готувала наступний етап відбору об’єктів для надання їх у користування. Проте з 1 січня 1952 р. її діяльність було припинено, а з часом комісію було – ліквідовано. Натомість, для управління доступними ґрадами й замками, комісію на короткий час замінив відділ, який було інтегровано до Міністерства освіти, науки та просвіти, а з 1953 р. почало діяти новостворене Державне управління пам’яток [21].

Треба мати на увазі, що саме у цей період в Чеській Республіці мав місце комуністичний авторитаризм, який запровадив у країні соціалістичний лад від якого потерпали, насамперед, приватники, яких масово позбавляли власності, в тому числі й на родинні замки та палаци. Вже з 1948 р. ціла низка ґрадів та замків були конфісковані, передані чи викуплені, наприклад, й від товариств, асоціацій та кооперативів чи від Клубу чеських туристів. Однак, було й навпаки, коли в 1953 р. Товариство охорони художніх, історичних і природних пам'яток, наприклад, у Гораждовіце передало замок Рабі як державне культурне надбання, а через рік замок Кунетицька Гора було передано Товариству музеїв міста Пардубіце. А вже у 1951 р. було зареєстровано 97 доступних державних ґрадів та замків, в 1952 р. їх було вже 110, які відвідало понад 1,5 мільйона візитерів, а в 1953 р. кількість таких об'єктів зросла до 131 [22].

Подальша реалізація державної політики Чеської Республіки по у сфері охорони культурної спадщини отримала продовження в Законі 22/1958 «Про культурні пам'ятки», яким скасовувались попередні акти та який став основою для низки заходів з децентралізації, включаючи управління історичними будівлями. Останнім, створено Державний інститут охорони пам'яток, з професійно-методичною функцією. З часом, при регіональних національних комісіях створювалися професійні організації - обласні центри охорони державних пам'яток (та охорони природи), яким у більшості випадків також доручалося й управління доступними ґрадами й замками. Крім цього, однак, існували адміністрації об'єктів при національних комітетах нижчого, регіонального рівня або музеї. Таким чином доступні ґради та замки сприймались як найважливіші пам'ятки країни а вже згадуваний закон відповідав сучасним потребам з державної охорони пам'яток. Саме після його публікації розвиток державної опіки над спадщиною зазнав суттєвих якісних та організаційних змін, причому основні зміни відбулися насамперед у сфері організації державного управління у зв'язку з новими законами про національні комітети та адміністративні процедури [23].

Наступним кроком в питаннях охорони культурної спадщини прийнято вважати правове положення, яке набуло чинності з 1 січня 1988 р. на підставі Закону 20/1987 "Про державну опіку над пам'ятками", який вніс деякі фундаментальні зміни в поточне розуміння правової охорони пам'яток культури. Норми закону визначили, які об'єкти культурної цінності належать до сфери державної опіки як пам'ятки культури та оголошуються такими Міністерством культури. Крім того, законодавець визначив, що пам'ятки культури вносяться централізовано до Центрального списку пам'яток культури,

встановив інспекцію пам’яток силами Міністерства культури, яке здійснює нагляд за дотриманням Закону а також адміністрування санкцій, які накладались за порушення положень цього Закону. Останній діє і понині [24].

Система діяльності регіональних центрів державної охорони пам’яток і природи практично зберігалася аж до 1989 р., тобто до революційних подій, відомих як Празька весна. Починаючи ж з 1990 р. набуло чинності декілька законів про реституцію, які знову змінили ситуацію, позаяк вплинули на кількість історичних будівель, що надійшли у користування. Після листопада 1989 р. нащадки колишньої шляхти подали близько двох сотень заяв про повернення ґрадів, замків, палаців, лісів та іншого майна, конфіскованого в них після комуністичного перевороту 1948 р. Більше чотирьох десятків ґрадів та замків було повернуто власниками та їх нащадкам, в тому числі й через суперечки та суди, які затягнулися на чверть століття [25]. Й, по сьогодні, окремі, не вирішені суперечки, розглядаються в судах Європи.

Так чи інакше процес реституції (повернення конфіскованого майна) дозволив повернути колишнім власникам дуже важливі історичні об’єкти, а також майно ґрадів та замків, включаючи й предмети меблів. Одні власники залишали ґради, замки та палаци доступними для громадськості, продовжуючи таким чином історичні традиції, інші закривали їх і навіть розпродували. Вони стали власниками доступних ґрадів та замків на підставі Закону 172/1991 «Про передачу певних речей із власності Чеської Республіки у власність муніципалітетів» [26]. При цьому, власниками ґрадів та замків ставали й міста та муніципалітети, одні з яких продали свою власність, інші намагаються зберегти та утримувати ґради та замки, як й території навколо них. Це залежало, наприклад, від рівня культурної обізнаності та складу місцевих рад й від місцевих інтересів і вподобань а також мало вплив на рівень презентації того чи іншого ґраду, замку чи палацу.

В цілому, серед низки так званих законів про реституцію, які дозволяли людям повернути певне майно, яке було відібрано в них після лютого 1948 р., варто виділити Закон 87/1991 «Про позасудову реабілітацію», за яким було визначено період для повернення конфіскованого майна, між 25 лютого 1948 р. й 1 січня 1990 р. А вже станом на 2020 р. Держземслужба розглядала майже 220 тисяч справ про реституцію, з яких близько 90 тисяч було задоволено. При цьому, претензії, що виникли за неповернуту землю, обчислювалися в 8,3 мільярда чеських крон [27]. Така кількість справ стосувалась, наприклад, нерухомості, яка була втрачена її власниками через еміграцію, в тому числі й в результаті експропріації без компенсації, а також - націоналізації з порушенням норм того часу або згідно з договорами купівлі-продажу чи дарування,

укладеними за явно невигідними умовами. При цьому, повернення майна ускладнювалося й співвітчизниками, які вимагали щоб, наприклад, колишній власник чи його правонаступник були громадянами та постійно проживали в Чехії. У 1994 р. останню умову скасував Конституційний суд за скаргою групи депутатів. Однак норму, згідно з якою діяла умова чеського громадянства, залишалась.

В останні роки, в процесі доступності до пам'яток, з'явилася низка нових власників – не реститутів, які стали власниками ґрадів, замків та палаців шляхом їх купівлі. Вони разом із реституторами беруть участь у діяльності Асоціації приватних власників пам'яток [28] та намагаються зробити пам'ятки доступними. Рівень презентації зазвичай залежить від співпраці з професійними інституціями музеїв, галерей або з місцевими структурами Національного інституту пам'яток (NPÚ). Останній є найбільшою організацією Міністерства культури Чеської Республіки та продовжує діяльність низки інституцій, які мали подібні місії та завдання в минулому. При цьому, наприклад, прийняття рішень у сфері охорони пам'яток у Чехії, який відбувається у два етапи, не обходиться без NPÚ. Так, перший рівень представляє оцінку Національного інституту пам'яток – професійних охоронців та видає письмові експертні висновки як підставу для виконавчих органів державної адміністрації, хоч і не має повноважень приймати рішення. Другий етап – це оцінка письмової професійної бази NPÚ виконавчими органами державної адміністрації (Міністерством культури, регіональними органами влади, муніципалітетами та муніципалітетами з розширеними повноваженнями) і надання обов'язкового висновку з цього питання. Органи ж державного управління, на відміну від NPÚ – мають повноваження приймати рішення [29].

Одним з останніх органів, який переймається питаннями охорони пам'яток можна вважати Управління державного представництва у майнових справах (ÚZSVM), яке було створено 1 липня 2002 р. Законом № 201/2002 Зб. ÚZSVM та діє у складі Міністерства фінансів Чехії. Свою діяльність ÚZSVM здійснює на 8 територіальних та 32 відокремлених регіональних робочих місцях зі штаб-квартирою в Празі. Основними завданнями ÚZSVM є представництво інтересів держави в майнових правових переговорах, в судах, арбітражних органах, адміністративних та інших органах у справах, пов'язаних з державною власністю. ÚZSVM управляє вибраним нерухомим і рухомим майном держави та забезпечує його ефективне та економне використання, включаючи продаж а також – оптимізує розміщення державних установ на території Чеської Республіки, використовуючи Центральний реєстр адміністративних будівель країни – CRAB [30].

Вищенаведене: історія, законодавство, статус, публічна доступність, опіка-захист та інші перипетії за майже 200 років, навколо чеських пам'яток, вказують на ті зусилля, які народ цієї країни докладає задля збереження безцінної спадщини, до якої по праву належать й ґради, замки та фортеці а також їх розвалини. Є очевидним, що збережені пам'ятки в Чеській Республіці: ґради та замки, представляють надзвичайну цінність європейського та світового значення та повинні й надалі бути збережені у всій своїй унікальності та цілісності, а головне – залишатись доступними для широкого загалу, включаючи й туристів в тому числі й закордонних.

Сьогодні в Чеській Республіці нараховується біля 2 500 ґрадів, замків, палаців та фортець, а також їх розвалин. Так, відповідно до Інтернет-сайту «Замки та розвалини», його Каталог (станом на серпень 2023 року) містить 2 180, переважно ґрадів, замків і фортець на території Богемії, Моравії та Сілезії, вкупі з інформацією та фото про місце розташування, доступ, природу збережених залишків, короткий опис історії тощо. З цього переліку 922 об'єкти вважаються ґрадами (включаючи й перебудовані, неіснуючі тощо), близько в 995 випадках мова про замки (нерідко з нечіткою межею між замком і фортецею) та фортеці, які було перетворено на замки. В Каталозі також містяться близько 100 об'єктів у вигляді укріплених церков та монастирів, передові бастіони, сторожові вежі, подібні до ґрадів, польові та облогові укріплення тощо. Решта, близько 160 об'єктів є руїнами та торсами інших пам'яток, переважно сакральних. Останніми роками до каталогу також включено важливіші фортеці та інші середньовічні укріплені місця [31].

Однак, законодавчо-нормативної класифікації чи чіткого поділу ґрадів, замків, палаців, фортець, розвалин, зниклих об'єктів, крім територіального поділу, в Чеській Республіці – нема. Хоч на вже згадуваному веб-ресурсі «Замки та розвалини», каталогізуються окремо: ґради (70 одиниць), ґради перебудовані на замки (156), руїни ґрадів (330), ґради на скелях (46), польові залишки ґрадів (262), неіснуючі ґради (80), фортеці (532), замки, перебудовані з фортець (464), інші об'єкти (264). Крім того, розрізняють: об'єкти на межі ґраду/замку/фортеці (176), комендатури (18), укріплені церкви та монастирі (26), скельні ґради, вцілілі (86), руїни фортець (78), руїни церков (116), передові бастіони (30), облогові укріплення (15), технічні та інші пам'ятники (30).

При цьому держава дбає не тільки про збереження культурної спадщини, але й займається охороною пам'яток, включаючи й ґради та замки, незалежно від форми власності на останні. За це, держава, відповідно до діючих норм має право першого покупця, наприклад, ґраду чи замку а також регулює переміщення цінностей через кордони Чеської Республіки. При цьому, крім

обов’язків: утримувати, ремонтувати, реставрувати тощо, власники історичних та культурних пам’яток мають право, наприклад, на фахову та безкоштовну допомогу від Національного інституту пам’яток (NPÚ). Більше того, власники ґрадів, замків та палаців мають право на фінансові внески у вигляді безповоротної допомоги від держави, регіонів та муніципалітетів, які можуть покривати витрати, пов’язані з реставрацією або збереженням пам’яток культури.

Для цього, в Чеській Республіці діє низка спеціалізованих програм, зокрема:

1. Програми збереження архітектурної спадщини.

2. Надзвичайної програми для забезпечення невідкладного ремонту нерухомих пам’яток культури, зокрема для виведення аварійного стану покрівель та несучих конструкцій будівель – пам’яток культури.

3. Програми регенерації заповідників міської спадщини та зон міської спадщини.

4. Програми догляду за сільськими заповідниками, зонами сільської спадщини та зонами ландшафтної спадщини.

5. Програма реставрації рухомих пам'яток культури.

6. Програми підтримки реставрації пам’яток культури через муніципалітети з розширеними повноваженнями.

7-8. Програми: підтримки об’єктів всесвітньої спадщини (раніше ЮНЕСКО) та Культурної діяльності у сфері охорони пам’яток.

Так, наприклад, Програма збереження архітектурної спадщини (ґрадів, замків, палаців, монастирів, садів, церков тощо), передбачає спрямування коштів на консервацію та реставрацію нерухомих пам’яток культури, які знаходяться поза межами заповідних територій і національних культурних зон і не є власністю Чехії. Крім вищезгаданих програм, Міністерство культури також здійснює опосередковані внески, наприклад, на підтримку реставрації пам’яток культури, якими опікується ЮНЕСКО, себто – для охорони всесвітньої культурної та природної спадщини, яка знаходиться на території Чехії. Й, насамкінець, остання фінансує Програму підтримки громадських об’єднань у сфері охорони пам’яток, що уможливлює фінансово підтримувати суспільно корисні проекти, представлені асоціаціями, або іншими суб'єктами, діяльність яких сприяє охороні фондів нерухомої та рухомої спадщини в Чеській Республіці та її найширшої популяризації [32].

Крім вищеперерахованого, держава надає власникам та розпорядникам пам’яток культури й непряму фінансову допомогу у вигляді різних податкових пільг. Так, власників ґрадів та замків звільнено від податку на будівництво, від

податку на майно а також, вони отримують спеціальні режими амортизації пам’яток культури. Так, колекції які є матеріальними цінностями - не підлягають амортизації а от амортизація на вже проведену технічну оцінку нерухомої пам’ятки культури встановлюється у розмірі 1/15 від початкової вартості такої [33].

Чеська Республіка у своїй діяльності у сфері збереження та охорони пам’яток керується низкою міжнародних конвенцій та угод, насамперед – європейських. Мова йде про вже згадувані: Ландшафтну конвенцію Ради Європи (ETS № 176) яка сприяє охороні, управлінню та плануванню ландшафтів а також організовує міжнародне співробітництво з ландшафтних питань [34]. Другим документом є Конвенція про охорону археологічної спадщини Європи (ETS № 143), в оригіналі - [35] а третім - Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (ETS № 121) - в оригіналі [36]. Крім того, чеські інституції які переймаються охороною історичних пам’яток та природної спадщини керуються відповідною Конвенцією про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, яка була прийнята 16 листопада 1972 року Генеральною конференцією ЮНЕСКО [37]. При цьому, за останні 20 років, до переліку світової спадщини ЮНЕСКО, в Чеській Республіці вдалось записати 16 об’єктів нерухомості, серед яких є замки та палаци [38].

Механізм фінансування охорони та реставрації пам’яток культури в Чеській Республіці не є конкретним хоч і має, правове закріплення, у вигляді прийнятих та оприлюднених щороку, Міністерством культури – вже згадуваних вище низки програм. Крім того, законодавчо – власнику нерухомості, яка визнана культурною спадщиною гарантується матеріальна допомога, яка розуміється як компенсація за обмеження його майнових прав. Враховуючи те, що суб’єктами, які надають власнику зазначену надбавку, є територіальні одиниці: муніципалітети, регіони та держава – механізми фінансування культурних пам’яток де-факто регулюються законодавчими актами, відповідно до своїх бюджетів, а саме: Законом № 250/2000 «Про бюджетні правила територіальних бюджетів» та Законом № 218/2000 «Про бюджетні правила», з урахуванням змін та доповнень.

Тим не менше, утримання, догляд за пам’яткою культури, а також її фінансування, завжди лежить на її власнику: на приватній, фізичній або юридичній особі, на муніципалітеті, на регіоні або на державі. Органи державного управління фінансують об’єкти культурної спадщини, що є їх власністю, з власних бюджетів. Приватні ж власники, як правило – інвестують власні кошти у захист та відновлення своїх пам’яток, які примусово накладає на них держава. Через це, Законом про грошове відшкодування шкоди, завданої

власнику пам’ятки, держава зобов’язується надавати (тільки власнику пам’ятки) й на його прохання «внесок на пов’язані з ним підвищені витрати збереження, відновлення [пам’ятки] з метою її більш ефективного соціального застосування» [39].

У 2023 році Міністерство культури Чехії розпорядиться сумою, яка навіть з урахуванням «ковідних років» є найвищою, яку будь-коли мав Мінкульт та яка складає 18,498 мільярдів чеських крон. Це більше ніж на 21% більше у порівнянні із бюджетом на 2022 рік, який становив 15,23 мільярда чеських крон, що на 3,3 мільярда крон перевищує минулорічний показник. З цих коштів фінансуються та утримуються й замки та палаци, які є пам’ятками державного значення. Крім того, в минулому році в Чехії з’явились дев’ять нових пам’яток національної культури, серед яких замок Єзері з дендрарієм в Устецькому краї, замки: Вевержі, Моравський Крумлов та Росіце в Південноморавському краї а також замок Плумлов в Оломоуцькому краї [40].

Відповідно ж до щорічної Програми збереження архітектурної спадщини (Міністерства культури) на 2022 рік, загальний розподіл внесків (дотацій, в чеських кронах) по 14 регіонах (з того 13 країв) Чеської Республіки, такий: Їгочеський - 26 605 000, Південно-Моравський - 15 100 000, Карловарський - 19 000 175, Кралове-Градецький - 14 450 000, Ліберецький - 11 983 000, Моравсько-Сілезький - 11 923 500, Оломоуцький - 5 900 000, Пардубіцький - 12 094 687, Плзенський - 22 486 000, місто Прага - 4 175 000, Стредочеський - 44 844 974, Устецький - 31 433 702, Височина - 8 456 000, Злінський - 5 575 000. Разом 234 027 038 чеських крон [41].

Отже, як видно з наведеного, Чеська Республіка приділяє увагу не тільки до опіки й захисту своєї культурної спадщини але й дбає про належне фінансування пам’яток, особливо нерухомості. Це також дозволяє збільшувати перелік пам’яток Чеської Республіки, які поповнюють світову спадщину ЮНЕСКО, що в свою чергу покращує імідж країни та суттєво піднімає кількість гостей та іноземних туристів, які прагнуть відвідати такі об’єкти, хоч це вже дещо інша тема.

Висновки:

1. Діяльність України та її інституцій у сфері законодавчо-нормативного забезпечення, обліку, визначення статусу, категоризації, адміністрування, фінансування, охорони та захисту об’єктів історико-культурної спадщини країни, включаючи замки та палаци – тотально недостатня.

2. Відсутність реституційних практик, вкупі з нефаховим, неефективним та нераціональним використанням, без врахування реальної цінності та унікальності об’єктів історико-культурної спадщини України, призводить до

непоправних, безповоротних та остаточних втрат останніх, для європейської країни, зокрема, та цивілізації загалом.

3. З урахуванням статусу України як кандидата на вступ до Європейського Союзу, досвід країн ЄС та конкретно – Чеської Республіки, у сфері обліку, охорони, захисту та фінансування об’єктів історико-культурної спадщини – може і має стати не стільки інформацією до роздумів, скільки спонукати країну та її інституції до конкретних дій у цьому напрямку.

1. Закон України "Про охорону культурної спадщини". Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 39, ст. 333. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text
2. Державний реєстр нерухомих пам’яток України. Реєстр пам’яток місцевого значення та Реєстр пам’яток національного значення. URL: https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy/
3. Аніпко Н. Середньовічні замки і фортеці. Рекреаційно-туристське використання // Краєзнавство, географія, туризм. №20. 2011. С. 15-18. URL: www.researchgate.net/publication/308648002_Serednovicni_zamki_i_forteci_Rekreacijno-turistske_vikoristanna
4. Трубчанінов С.В. Країна замків і фортець. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. 48 с.
5. Рутинський М.Й. Замковий туризм в україні. Київ, 2007. С. 14. URL: https://spadok.org.ua/books/Rutynskyy-M.-Y.-Zamkovyy-turyzm-v-Ukraini-book.pdf
6. Український державний інститут культурної спадщини (УДІКС). URL: www.spadshina.org.ua/
7. Українське товариство охорони пам’яток історії та культури (УТОПІК). URL: https://pamjatky.org.ua/
8. Селяни проти замків. Поки немає реєстру пам'яток, палаци розбирають на туалети. URL: https://texty.org.ua/articles/19580/Selany_proty_zamkiv_Poky_nemaje_rejestru_pamjatok-19580/
9. Конвенція ООН про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text
10. Європейська ландшафтна конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154#Text
11. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text
12. Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_226#Text
13. Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об%27єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Україні
14. Obec Olbramice. Zámky, hrady. Co je hrad a co zámek. URL: www.obecolbramice.cz/turista/turistika/zamky-hrady/
15, 21. Vznik a historický vývoj souboru zpřístupněných hradů a zámků v ČR. URL: http://www.veltrusy.net/historie-expozic-zamku/cs_CZ-193488.html
16. Zákon č. 61/1918 Sb. Zákon, jímž zrušují se šlechtictví, řády a tituly. URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/1918-61
17. Zákon č. 215/1919 Sb. O zabrání velkého majetku pozemkového. URL: www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4v6mrrguwtk
18. Zákon č. 179/1924 Sb. O zrušení svěřenství. URL: www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4v6mrrguwtk

19. 12/1945 Sb., Dekret presidenta republiky o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-12
20. Zákon č. 137/1946 Sb.Zákon o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku. URL: https://zakony.judikaty.info/predpis/zakon-137/1946
22. Státní památková správa (SPS). URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Státní_památková_správa
23. Památková péče v ČR. URL: https://www.mkcr.cz/pamatkova-pece-v-cr-cs-244
24. Zákon č. 20/1987 Sb.Zákon České národní rady o státní památkové péči. URL: https://data.ois.cz/files/7985-zakon-c-20-1987-sb-o-statni-pamatkove-peci.pdf
25. Spory o šlechtický majetek se vlečou dlouhá léta. A památky chátrají. URL: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/slechticky-majetek-pamatky-chatraji-spory-restituce.A180710_160408_domaci_jn
26. Zákon České národní rady ze dne 24. dubna 1991 o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí. URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-172
27. Restituce v Československu po roce 1989. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Restituce_v_Československu_po_roce_1989
28. Asociace majitelů hradů a zámků (AMHZ). URL: www.amhz.cz/
29. Národní památkový ústav (NPÚ). URL: www.npu.cz/cs/
30. Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových (ÚZSVM). URL: www.uzsvm.cz/
31. Hrady-zriceniny - web o hradech, tvrzích, zámcích a zříceninách (nejen) v ČR. URL: www.hrady-zriceniny.cz/hrady.htm
32. Ministerstvo kultury České republiky. Dotační programy. URL: www.mkcr.cz/dotacni-programy-cs-237
33. Právní rámec ochrany kulturních památek v České republice. URL: www.mkcr.cz/doc/cms_library/2020-05-26-brozura-vlastnika-kulturni-pamatky-898.pdf
34. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. The General Conference of UNESCO adopted on 16 November 1972. URL: https://whc.unesco.org/en/conventiontext/
35. Council of Europe Landscape Convention (ETS No. 176). URL: www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=176
36. European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised). Valetta, 16.I.1992. URL: https://rm.coe.int/168007bd25
37. Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe. Granada, 3.X.1985. URL: https://rm.coe.int/168007a087
38. České dědictví UNESCO. URL: www.unesco-czech.cz/
39. Marie Kopecká. Financování ochrany kulturních památek. Masarykova univerzita Ekonomicko-správní fakulta. 2008. URL: https://is.muni.cz/th/wwosj/dp.pdf
40. Ministerstvo kultury v roce 2022. URL: www.mkcr.cz/novinky-a-media-cs-4/5069cs-ministerstvo-kultury-v-roce-2022
41. Dotační programy Ministerstva kultury a jejich vyhodnocení. URL: www.mkcr.cz/dotacni-programy-ministerstva-kultury-a-jejich-vyhodnoceni-cs-267

Терес Юлія, Терес Наталія

ЗАМКИ ВЕЛИКОГО ГЕРЦОГСТВА ЛЮКСЕМБУРГ: ІСТОРІЯ, РЕНОВАЦІЯ, ВИКОРИСТАННЯ

Велике Герцогство Люксембург вважається найсильнішою після Гібралтару «фортецею Європи». Воно по сей день вражає історією взаємин із

сусідніми державами, формами залежності, підставами підпорядкування від однієї держави до іншої, а також величними замками – свідками буремних історичних подій на цих землях. Бельгія, Нідерланди, Іспанія, Франція, Пруссія, Німеччина – до складу цих держав в різні часи входив Люксембург, поки 9 вересня 1867 р. не став незалежною державою, «навічно нейтральною». Перебування в епіцентрі європейської історії, військова потужність сусідніх країн та особливості рельєфу здавна стимулювали місцеву аристократію споруджувати потужні фортифікаційні укріплення та замки. Замок – це укріплена будівля або комплекс споруд, оточена ровами, валами та стінами, що зводилася у найбільш вигідній з військової точки зору місцевості і мала адміністративне, житлове та оборонне значення, символізувала адміністративну та юридичну владу. [1, с. 218] Сьогодні багато замків Герцогства вже втратили початкове призначення та архітектурні форми, часом більше схожі на великі резиденції та садиби.

Нині на території Великого герцогства Люксембург, площа якого становить 2 562 км^2, нараховується більше 70 замків. Їх утримання, реставрація, використання в туристичному бізнесі та музейній справі є результатом постійних зусиль та великих фінансових витрат приватних власників, державного бюджету та місцевих комун.

Аналіз стану, форми власності та використання 65 замків Великого герцогства Люксембург дозволяє зазначити, що 19 замків являють собою руїни, знаходяться у приватній власності, частина з них відкрита для туристів; 3 замки є резиденціями Великого герцога (Палац Великого Герцога, замок Бергзамок Фішбах); 5 замків є приватною власністю, частково або повністю відреставровані, відкриті для туристів; у 2-х замках розміщені посольства, зокрема КНР; у власності місцевих комун перебуває 7 замків; у 3-х замках розміщені навчальні заклади: відділення Університету Майамі (замок Діфферданж), Університет Люксембургу (замок Вельферданге), школа (замок Вільц); у 4-х замках організовані готелі, конференц-центри (замок Бурглінстер, замок Шенген, замок Урспелт), молодіжний центр (замок Холленфельс), на території 5-ти замків організовані центри реабілітації (замок Беттанж-сюр-Месс), будинок для людей похилого віку (замок Гайсдорф), дитячий будинок (замок Санем). Окремі замки, як Стадбредімус, нині викуплені комерційними компаніями. [2]

За період з 2010 до 2020 р. Національна служба пам’яток та пам’ятників Великого герцогства Люксембург реалізувала майже 100 проєктів з реставрації архітектурної спадщини, більша частини з яких стосувалася пам’яток столиці

та замків герцогства. Згодом це дало можливість використовувати замки як центри виставкової роботи та культурного життя.

Повністю відреставрований замок Клерво тепер містить чудову колекцію моделей укріплених замків Люксембургу; тут розташований Музей битви при Балджі, де представлено зброю та сувеніри Арденнської наступальної операції 1944-1945 рр.; демонструється найвидатніша колекція Едварда Штайхена документальної художньої фотографії «Сім'я людини». [3]. Митець, працюючи куратором в нью-йоркському Музеї сучасного мистецтва, заповів частину своєї колекції країні свого походження – Люксембургу. Колекція, що складається з 503 фотографій 273 фотографів із 68 країн, внесена до Реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу». [4]

Рис. 1. Замок Віанден, XI ст. (світлина Ю. Терес)

Реставрація замку Віанден (XI ст.)була найбільшим проєктом останніх десятиліть Великого Герцегства (фото 1). Історія забудови цієї території починається у 275 році, зі спорудженням римської фортеці, розташованій на стародавній римській дорозі між Реймсом і Кельном. Перший середньовічний замок з'явився тут у 1000 році, а ім'я його власника – графа Віандена –у письмових джерелах згадується під 1090 роком. За часів Генріха I Віандена (1220-1250), відомого як «Сонячний граф», замок досяг свого розквіту. До початку XV століття він був резиденцією представників цього впливового Дому, які мали тісні зв'язками з королівською родиною Франції та німецьким імператорським двором. Його нащадки протягом сотень років були впливовими в регіонах Арденн, Ейфеля та Люксембургу. [5,с. 5]

За минулі століття замок був як у центрі військових подій, та і зазнав занепаду та запустіння. Для того, щоб врятувати пам'ятку та провести масштабні реставраційні роботи, у 1977 сім'я Великого герцога передала його державі. З того часу розпочалася поетапна реставрація замку: у 1979 р. спорудили його первісний готичних дах, у 1981-1982 рр. завершено роботи в маєтку Нассау, для відвідувачів відкрили Збройну залою та Візантійську галереєю. З 1990 р. замок відвідують туристи. Замок є національною пам'яткою та перебуває під охороною Ради кураторів, які вирішують питання відновлення, розвитку та використання власності. Очолює Колегію кураторів Його

Королівська Високість Великий Герцог. Замком опікується неприбуткова організація «Друзі замку Віанден» (Amis du Château de Vianden ASBL), завданням якої є охорона, адміністрування, рекламна діяльність, розвиток замку. У 2017 р. відбулося відкриття інформаційного центру, основою діяльності якого є наукового робота. Створено сучасний експозиційний комплекс на площі 600 кв м, де представлені документи та пам'ятки з історії Дому та замку Великого Герцога. З 2001 р. держава інвестувала в розвиток замку 5,3 млн. євро, а неприбуткова організація «Друзі замку Віанден» внесла ще 990 тис. євро, отриманих як добровільні пожертви. [6]

1. Терес Н., 2014, Замок. Історія в термінах і поняттях. Довідник. За заг. ред .Т.В. Орлової. Вишгород, 218-219.
2. List of castles in Luxembourg. [Online]. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_castles_in_Luxembourg
3. Experience history at Clervaux castle. 05. 05. 2021. [Online]. Available from: https://washington.mae.lu/en/actualites/2021/Clervaux.html
4. Edward Steichen with the Steichen collections Luxemburg, the Grand Duchy of Luxembourg is home to some unique masterpieces of photographic art. [Online]. Available from: https://luxembourg.public.lu/en/societe-et-culture/creation-artistique/edward-steichen.html
5. MEYER, et al. 2006, Integration of Heterogeneous Cultural Heritage Data in a Web-based information System. A case study from Vianden castle, CAA, USA.
6. New Є5m Information Centre Opens at Vianden Chateau, 16.11.2017.Cronocle Lu. [Online]. Available from: https://chronicle.lu/
6. The Frends of the Castle. [Online]. Available from: https://castle-vianden.lu/gb/

Ціватий Вячеслав

ЗАМКОВО-ПАЛАЦОВИЙ ТУРИЗМ І ТУРИСТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ МОНДІАЛІЗОВАНОГО СВІТОУСТРОЮ XXI СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ, ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ДИСКУРСИ (УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Сучасна модель мондіалізованого світоустрою XXI століття та трансформаційні процеси європейського публічного простору здійснюють свій вплив на історико-культурний та архітектурно-ландшафтовий інституціональний розвиток Європи та світу, їх історичні традиції, культурну спадщину, моделі дипломатії, туризму, економіки й управління. Глобальні політичні та інституціональні процеси, глобальна дипломатія XXI ст. – це тренд та інновації сучасного глобалізованого світу та моделей міжкультурної комунікації [1, с. 116 –119; 2].

Проблематика парково-палацових комплексів, замкового туризму і палацового туризму є предметною сферою вивчення для здобувачів вищої освіти на Історичному і Географічному факультетах, на освітніх програмах у Навчально-науковому Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З кожним роком інтерес до цієї проблематики лише зростає і актуалізується у відповідь на інноваційні та безпекові вимоги часу. Через ці види туризму є можливість створювати реабілітаційні та ментально-оздоровчі інноваційні програми для громадян, які цього потребують. І в Україні, і в Європі є значна кількість знакових палаців і замків, які є об'єктами інтересів сучасних туристів і туризмознавців [3, с. 208-210].

Рекреаційно-історична, рекреаційно-географічна, психолого-естетична, інноваційна і соціокультурна складова туристичного потенціалу цих об'єктів культурної спадщини досить висока, зокрема – і як важливий елемент туристичної дипломатії.

Туристична дипломатія – це інноваційний дискурс публічної дипломатії провідних держав світу та України. У 2016-2023 роках концепт «туристична дипломатія» став одним із широко вживаних серед людей у нашому суспільстві. Туризм став уже складовою і невід'ємною інституціональною частиною національної дипломатії.

Туристична дипломатія стає важливим каналом формування і поширення позитивного і пізнаваного іміджу, а також – і просування міжнародного визнання держави. Історико-культурний туризм, міжнародний туризм та екскурсійна діяльність стають інструментарієм і важливим засобом просування сучасної дипломатії, її інноваційного інструментарію в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття.

Туристична дипломатія та екскурсійна діяльність на сьогодні – це інноваційна технологія культурної індустрії та креативної індустрії, історико-культурного туризму в глобальному світовому просторі.

На сьогодні – культурні та креативні індустрії – в умовах публічного простору і культури інформаційного суспільства, це один із нових інституціональних і політико-дипломатичних підходів до розвитку творчих галузей культури: концепція терміна «креативні індустрії», технології розвитку креативного (творчого) кластера і креативних індустрій тощо.

Перспективними об'єктами для організації екскурсійно-пізнавального туризму є палацово-паркові комплекси (ППК). Найкрасивіші палацово-паркові ансамблі, які відтворюють сторінки історії та культури України та віддзеркалюють відчуття, щодо далекого минулого рукою сягнути – це перш за

все такі інституції як: Національний історико-культурний заповідник Качанівка (Чернігівська область), Шарівський палац (Харківська область), Палац Кирила Розумовського (Батурин, Чернігівська область), Дендропарк Олександрія (Біла Церква), Сокиринський архітектурно-парковий комплекс (Чернігівська область) та ін.

Їхній потенціал виступає як можливість для організації нових інноваційних видів діяльності туристських інституцій, створення тематичних екскурсій і регіональних маршрутів. Наявність у туристському регіоні парково-палацового комплексу дозволяє організовувати парковий туризм, палацовий туризм, садибний туризм і замковий туризм, використовувати дані об'єкти як засоби розміщення туристичних інституцій і музейні об'єкти.

Однак при всьому різноманітті існуючих в Україні пам'яток матеріальної та нематеріальної культурної спадщини слід визнати, що їх використання з метою туризму обмежене, по-перше, дисперсним характером розташування на території України, по-друге, невисоким ступенем збереження багатьох об'єктів.

За оцінками фахівців, лише 50% пам'яток історії, освіти та культури включено до туристичних маршрутів. Тому сьогодні важливим завданням для фахівців у галузі туризму та туристичної дипломатії, представників місцевих органів влади, зацікавленої громадськості є пошук ефективних механізмів збереження історико-культурної спадщини України та реалізації її туристичного потенціалу.

За даними UNWTO, понад 2/3 замків (понад 1500 об'єктів) Європи сьогодні успішно відновлені та використовуються в туристичній сфері, у тому числі – й у готельному господарстві [4].

Важливим аспектом використання потенціалу парково-палацових комплексів є ретроспективно обумовлена система експлуатації таких об'єктів у процесі історичного поступу і архітектурно-ландшафтної модернізації. Українських туристів і туристів зі всього світу приваблює розміщення у вище згаданих туристичних об'єктах як готелях, із інноваційною можливістю спробувати страви етнічної кухні та взяти участь в анімаційних програмах [5, с. 196-206].

Для визначення перспектив розвитку парково-палацового комплексу як туристичного об'єкта необхідно визначити його фактичний і перспективний потенціали, які включають такі характеристики: збереження інтер'єру та екстер'єру; історична та культурна цінність; унікальність архітектури; наявність інфраструктури; вигідне географічне положення; рукотворні об'єкти садово-паркового мистецтва; унікальність природи; естетична привабливість; атрактивність; винні погреба (винні льохи) та дегустаційні зали, етнічна музика

і етнічний одяг, спеціалізовані туристичні програми (лицарські турніри, стрільба з арбалетів, винно-дегустаційні заходи), а також обрядові та весільні церемонії тощо [6].

Традиційна культура, замкова культура, парково-садова культура і парково-палацова культура формувалися під впливом різних історичних, культурних, ментальних і геополітичних факторів, що, у свою чергу, знайшло відображення у великій різноманітності та багатстві ландшафтних парків, етнографічних садиб, народних промислів, ремесел і традицій в Україні.

Саме регіональні відмінності є основою для розробки інноваційних фольклорно-етнографічних і зелених туристичних та екскурсійних маршрутів, які будуть привабливі насамперед для внутрішніх туристів, а також для зарубіжних гостей. Екскурсійні програми цих турів включають відвідування етнографічних музеїв, музеїв-заповідників, фольклорних свят та обрядів, концертів автентичних фольклорних колективів, центрів народних промислів та ремесел, етногастрономічних проектів та ін. [7; с. 32–36].

У Європі та Україні склалася стандартна система використання палаців і замків, парково-палацових комплексів та історичних садиб для цілей туризму, з якої можна виділити кілька основних та інноваційних напрямів, що включають процеси від реставрації об’єкта до інноваційного змістового наповнення та облаштування їх як інституцій із обслуговування туристів.

Інноваційним напрямом на сьогодні – є інноваційне використання туристичних інституцій та туристичних об’єктів в презентації туристам історичних і сучасних аспектів дипломатичного протоколу, церемоніалу та етикету міжнародної ввічливості, винного етикету та традицій на вище охарактеризованих майданчиках [8, с. 43–47; 9, с. 338–348].

Нематеріальна культурна спадщина України шанується в діаспорі і є об’єктом історико-культурного туризму діаспорян до України. Також українська діаспора широко популяризує матеріальну і нематеріальну культурну спадщину в країні свого проживання [10].

Отже, у більшості держав світу та в Україні вже сьогодні проявляється нова модель економіки. В умовах глобалізації та пандемічної кризи Україні необхідно модифікувати свою модель економіки, зокрема – туристичну індустрію та туристичний бізнес.

Туристичний імідж України на світовому ринку послуг формується на основі оригінального історичного та культурного сприйняття нашої держави, що інституціоналізувався в силу особливого геополітичного становища на стику західної та східної цивілізацій, на межі європейської, східної та візантійської культурних традицій. Це призвело до унікального синтезу

різноманітних стильових напрямів, які, переплітаючись із місцевою національною першоосновою, сприяли виникненню справжніх архітектурно-мистецьких, замкових і парково-палацових шедеврів світового значення.

У даний час у всьому світі констатується посилення ролі соціокультурного середовища індивідуума, патріотичного впливу та значення культурної спадщини в житті суспільства, моделях туристичного та культурного туризму як одного з механізмів його використання. Соціальні, економічні, інноваційні та культурні зміни, що відбулися за останні десятиліття в умовах глобалізації, поступове зникнення особливостей регіональних і місцевих культур, стандартизація способу соціокультурного життя, відрив людини від традиційного середовища проживання – усе це докорінно змінило світовідчуття і ментальні установки індивідуума.

Особливою складовою українського напряму історико-культурного туризму є замковий туризм, палацовий туризм, гастрономічно-кулінарний напрям як родзинка палацово-замкової культури і туризму (популяризація українських страв – український борщ, українське сало, галушки, голубці та ін.).

Потреба озирнутися і закріпитися в цьому мінливому глобалізованому світі, повернутися до свого історико-традиційного і духовного коріння, своєї самобутності призвела сьогодні до формування підвищеного туристичного попиту на автентичні та самобутні об’єкти культурної спадщини, активне включення музеїв, замків, палаців, об’єктів парково-садового мистецтва та пам’яток історико-культурної спадщини в туристичні путівники та інноваційні проекти розвитку регіонального і національного туризму.

1. Ціватий В.Г. Економічна модель України та регіональні особливості системного аналізу міжнародних економічних відносин в умовах поліцентричності: міграційний і діаспоральний дискурси. *Системний аналіз міжнародних економічних відносин: збірник наукових праць.* Київ: Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. С. 116–119.
2. «Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки». URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf [дата входження: 07.11.2023].
3. Ціватий В.Г. Історико-культурний туризм і туристична дипломатія: світовий та український інституціональний досвід. *Інноваційні технології бізнесу, природокористування і туризму [Електронне видання]: збірник тез Першої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 09 квітня 2020 р.).* Чернігів. нац. технол. ун-т. Чернігів: ЧНТУ, 2020. С. 208–210.
4. Tendencies in world tourism. [Electronic resource]. URL: www.unwto.org/ [дата звернення: 06.11.2023].

5. Ціватий В.Г. Історичні міста України та історико-культурне просторове планування міст (проблеми історичної урбаністики, урбаністичного туризму та історико-культурного туризму). *Урбаністичні студії: збірник наукових праць.* Київ, 2020. С. 196-206.
6. Burns P.M., Novelli M. Tourism and Social Identities: Global Frameworks and Local Realities / Ed. by Burns P.M. & Novelli M. Oxford: Elsevier Ltd. 2006. 396p.
7. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія: традиції, тренди, та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи: науковий часопис.* Київ, 2014. № 6. С. 32–36.
8. Ціватий В.Г. Дипломатичний протокол, церемоніал та етикет міжнародної ввічливості: модель, інструментарій і національні особливості сучасної дипломатії (теоретико-методологічний аспект). *Гуманітарний корпус. Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії.* Вінниця–Київ: «ТВОРИ», 2022. С. 43–47.
9. Ціватий В.Г. Дипломатичний протокол і етикет міжнародної ввічливості в умовах мондіалізованого світоустрою XXI століття: теоретико-методологічний і практичний дискурси наукової та освітньої дипломатії. *Сучасне суспільство: Колективна монографія.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. Розділ ІІІ. 3.12. С. 338–348.
10. Goeldner Ch.R., Ritchie J.R.B. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. 9th ed. New Jersey: John Wiley & Sons Inc. 2003. 224p.

Терлецька Христина

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАМКІВ ТА ПАЛАЦІВ

Палаци та замки є визначною частиною культурної спадщини України. Вони привертають увагу туристів і дослідників з усього світу своєю архітектурою, історією і таємничими легендами. Проте, щоб зберегти цінні об’єкти та забезпечити їхню довгострокову підтримку, необхідно вдосконалювати й підтримувати такі об’єкти та впроваджувати інноваційні підходи задля популяризації та збереження архітектурних пам’яток, палаців[3, с. 150].

Інновації – це процес впровадження нових ідей, продуктів, технологій, послуг або методів з метою покращень, ефективності й конкурентоспроможності. У меті популяризації об’єктів, таких як палаци та замки, інновації відіграють важливу роль у залученні великої кількості туристів та інтересу до цих об’єктів. Інновації напряму впливають на популяризацію об’єкта, зокрема:

- **залучення уваги**, інноваційні підходи, такі як архітектурна проекція, віртуальна реальність або аудіовізуальні шоу, можуть привернути увагу туристів і спонукати їх дізнатися більше про об’єкт.
- **покращення відвідування,** інноваційні можливості створюють нові інтерактивні перспективи для відвідувачів, що дає змогу долучитися до історії та культури об’єкта через сучасні технології [2, с. 200].

- **залучення різноманітної аудиторії,** інновація та популяризація об’єктів привертає увагу різних груп відвідувачів, включаючи молодь, сім’ї та багато різних спільнот, завдяки зацікавлення в інновації подачі історії про замок.
- **формування нестандартних подій,** завдяки інноваційним підходам можна створювати найрізноманітніші заходи на території палаців чи замків.
- **маркетингові стратегії,** інновації служать як основа для креативних маркетингових компаній які передають історію і привабливість об’єкта.
- **покращення інфраструктури,** інновації охоплюють і розвиток інфраструктури такі як модернізація транспортних засобів, створення комфортних зон для відвідувачів [2, с. 204].

Популяризація інновацій в палацах допомагає зберегти актуальність і історію стародавніх замків для сучасних відвідувачів та сприяють їхньому розвитку.

Інновації стають потужним інструментом для популяризації палаців та замків як туристичних об’єктів. Ознаки інноваційних процесів які модернізують замки та палаци [4, с. 99]

- **використання віртуальної реальності і розширеної реальності –** це створення віртуальних інтерактивних турів, де відвідувачі мають змогу досліджувати архітектуру та історію замків через спеціальні окуляри або мобільні додатки що дозволить відвідувачам побачити візуалізовану історію об’єкта;
- **інтерактивні експозиції –** це установлення експозицій з інноваційними процесами, такі як сенсорні екрани, голографія або проєкція на скло, щоб показати та розказати людям про історію палацу;
- **мобільні додатки,** розроблення мобільних додатків які будуть надавати користувачеві докладну інформацію про об’єкт, екскурсії які проводяться у замку і змогу забронювати день на екскурсію по палаці;
- **мультимедійна інсталяція** – це організація інсталяцій, таких як світлове шоу, проєкції або звукове шоу, які мають змогу повертати замки в минулі часи які допоможуть поглиблено дослідити історію замку;
- **розвиток віртуальних подій** - це побудова віртуальних та онлайн-подій, такі як виставки, екскурсії, візуалізація легенд, які приваблюють туристів з усього світу та популяризують об’єкт;
- **залучення молоді** – це організація екскурсій для учнів і студентів по замках та палацах цим самим показується об’єкт та історії дітям;

- **креативні маркетингові компанії** – це розробка нестандартних підходів до реклами такі як, використання популярних соціальних мереж або організація квестів та ігор.

За допомогою інновацій можна залучити нових відвідувачів, зробити замки та палаци більш красивими й цікавими місцями для підтримки культурної спадщини та історичної цінності [4, с.160].

В Україні інноваційні технології пробували впроваджувати у декількох областях для привернення уваги іноземних відвідувачів і покращення культурних об’єктів країни [3, с. 350].

Львівська вежа Ратуші – у Львові велися роботи над утворенням інтерактивних експозицій та VR-туру, які допомагають дізнатися більше про історію цього об’єкта.

Підгорецький Замок – славиться своєю реставрацією і зусиллями щодо використання інноваційних підходів для відновлення об’єкта і популяризації його серед туристів.

Кам’янець-Подільська фортеця – в більшості часу відбувалися культурні заходи, майстер-класи і виставки, які додають інтерес до історичного об’єкту.

Львівське льодове кафе у палаці Потоцьких – неординарний заклад, який застосовує інноваційні методи використання льоду і світлового оформлення для створення незвичайного атмосферного почуття [3, с.150].

Інші замки та палаци в Україні також впроваджують інноваційні методи для залучення великої кількості людей, проте кожний інноваційний проєкт може бути змінений на будь-яких етапах розвитку й змінюватиметься інформація із часом.

Пнівський замок у Івано-Франківській області – його сучасні залишки не дозволяють в деталях уявити, як велично він виглядав кілька сторічь тому, однак цитадель замок відсканували та зробили 3D-модель у проєкті «Кишенькова країна». Тривимірну модель розмістять на туристичних листівках доповненої реальності, які можна буде подивитися за допомогою смартфону і розробленого туристичного застосунку.

Інновація є ключовим елементом для популяризації палаців як історичних, так і культурних об’єктів. За допомогою нових технологій, відвідувачі можуть отримати більше задоволення від відвідування і дізнатися більше про історію та культуру цих об’єктів. Інновації показують віртуальну реальність, мультимедійні інсталяції та мобільні додатки й багато інших технологій які роблять відвідування замків захоплюючою пригодою під час відвідування культурного об'єкта.

Популяризація палаців є важливим не лише для приваблення великої кількості людей, але і для збереження національної культурної спадщини.

Інновації допомагають залучення різної аудиторії та створюють можливості для нових форм інтеграції з історією та архітектурою. У висновку, замки та палаци залишаться живими об’єктами, які розповідають про минуле та надихають на майбутнє.

1.Пустиннікова І.С., Безпалова Н.Ю. Середньовічні замки Європи. Харків. Мікко-Сервіс, 2010. 160 с. URL: https://tourlib.net/books_history/pustynnikova.htm (дата звернення: 03.11.2023)
2.Джинджоян В.В., Тесленко Т.В., Горб К.М. Інноваційні технології в туризмі та гостинності. Київ. Каравела, 2022. 340 с.
3. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Київ. 2007. 432 с.
4. Смочко Н.М. Інноваційні технології в туризмі. МДУ, 2012. 253 с.

Зінченко Віктор, Руденко Ганна

ФАКТОРИ ПОЛІПШЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД В РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ЛОКАЦІЙ

Для багатьох територіальних громад в Україні туризм є одним із пріоритетних напрямків розвитку. На територіях громад розташовані багаточисельні туристичні локації, національні парки та заповідники, музеї, замки та палаци тощо. Переважно такі об’єкти є надзвичайно привабливими для туристів. Перебувають вони в управлінні спеціальних державних органів та підрозділів, діяльність яких здійснюється або з обласних центрів, або зі столиці [1]. Іноді між громадами та відповідними структурами відсутня комунікація, а тому розвиток туристичного потенціалу довкола цих об’єктів є на низькому рівні. У більшості випадків доступ до таких об’єктів обмежений або взагалі відсутній.

Мар’яна Олеськів, голова Державного агентства розвитку туризму України зазначає: «Питання розвитку туризму потребує колаборації усіх учасників процесу. Якщо ми говоримо про державні об’єкти у громадах та їхній розвиток – вирішення цієї проблеми є доволі глибоким. І тут потрібне порозуміння на всіх рівнях: як державному, так і місцевому. Проте якщо це не стратегічні державні об’єкти, то їх потрібно передавати громадам, і думати про субвенції на їхній розвиток. Треба вчитися діалогу і стимулювати питання розвитку в кожному окремому випадку, залучення туристів без шкоди цьому об’єкту» .

Підтвердженням цього є і думка Віктора Подорожнього генерального директора Директорату регіональної політики Міністерства розвитку громад і територій України: «Під час розробки стратегій розвитку територіальних

громад важливо проаналізувати усі наявні історичні пам’ятки і зрозуміти, як можна їх ефективно використати. Хоч великі туристичні об’єкти перебувають в управлінні державою, не варто забувати, що розташовані вони саме на території громад. Завдяки комплексному підходу та синергії зусиль місцевої влади, науковців, представників бізнесу, експертів, із залученням активних мешканців громад та центральних органів виконавчої влади можна розвивати як туристичні продукти, так і супутні послуги навколо цих історичних пам’яток».

Розвиток туризму в територіальних громадах дедалі частіше стає ключовим фактором для збільшення доходів та підвищення рівня життя місцевих жителів [2]. Щоб розвивати туризм у громаді, перш за все необхідно дати відповідь на важливі запитання щодо об’єктів, які можна показати у громаді, наявності закладів з місцевою їжею та магазинів із сувенірною продукцією. Однак, для досягнення успіху в цій галузі, рекомендовано виконати ряд дій:

1. Розвиток інфраструктури: покращення інфраструктури має стати ключовим пріоритетом для розвитку туризму. Це включає покращення транспортних мереж, готелів, ресторанів та центрів туристичної інформації. Модернізація та розширення інфраструктури може допомогти залучити більше туристів і забезпечити кращі враження для відвідувачів.
2. Диверсифікація туристичних пропозицій: громади повинні прагнути диверсифікувати свої туристичні пропозиції, щоб залучити ширше коло відвідувачів. Це може включати популяризацію культурної спадщини, історичних місць, природних пам’яток, екотуризму, пригодницького туризму, гастрономії тощо. Таким чином територіальні громади можуть залучати різні типи туристів і продовжувати тривалість їхнього перебування.
3. Маркетинг і просування: ефективний маркетинг і просування мають бути важливими для залучення туристів у регіон. Територіальним громадам варто інвестувати в маркетингові кампанії для підвищення обізнаності про свої туристичні об’єкти та події [3]. Використання різних маркетингових каналів, таких як соціальні мережі, веб-сайти, участь у міжнародних туристичних ярмарках, може допомогти охопити більшу аудиторію та збільшити кількість відвідувачів.
4. Навчання та розвиток потенціалу: розвиток навичок працівників, залучених у туристичний сектор, має бути важливим для надання високоякісних послуг туристам. Програми навчання можуть бути зосереджені на покращенні гостинності, обслуговування клієнтів, супровід екскурсій тощо. Інвестуючи в професійний розвиток окремих осіб і компаній, громади можуть, покращити загальний відгук відвідувачів і сприяти подальшому розвитку туризму.

5. Сталий розвиток і відповідальний туризм. Важливо віддавати пріоритет практикам туризму, які мінімізують негативний вплив на навколишнє середовище. Громади можуть розробляти стратегії сталого туризму, просувати екологічні ініціативи та заохочувати відповідальну поведінку серед туристів. Захист природної та культурної спадщини, підтримка місцевого бізнесу та участь у громадських туристичних ініціативах має бути важливими компонентами сталого розвитку туризму.
6. Співпраця та партнерство: побудова партнерства із зацікавленими сторонами, включаючи державні установи, місцеві підприємства, особливо туристичні, громадські організації та туристичні асоціації, може зміцнити індустрію туризму. Спільні зусилля можуть передбачати обмін ресурсами, знаннями та передовим досвідом, а також спільні маркетингові кампанії та проєкти розвитку інфраструктури. Спільна робота може допомогти створити більш згуртований і конкурентоспроможний туристичний сектор громади.
7. Всебічне залучення для даної проблематики наукової думки: формування моделей розвитку місцевих громад, використання їх туристичного потенціалу – на науковій основі, з урахуванням існуючих науково-методичних аналізів і розробок [4].

Отже, основним принципом розвитку туризму в територіальних громадах є залучення місцевих жителів і органів влади у туристичну діяльність. Корінні знання громади допомагають у збереженні навколишнього середовища та місцевої культури. Туризм може різними способами впливати на життя громади. Для деяких територіальних громад туризм може бути рушійною силою загального розвитку, а для інших він може спричинити негативні наслідки, такі як переміщення місцевого населення, щоб звільнити місце для туристичних об’єктів, виснаження місцевих ресурсів, збільшення вартості життя та комерціалізації культури [5]. Ретельне планування туристичної діяльності територіальної громади є надзвичайно важливим для збільшення користі від туризму та мінімізації негативних наслідків.

1. Бєлобородова М. Роль сільського туризму в сталому розвитку місцевої громади. Науковий журнал «Економіка і регіон». 2022. Т. 4(87). С. 86–94.
2. Захаркіна Л.С. Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід: монографія. Суми: СумДУ, 2019. 200 с.
3. Мельниченко С.В., Авдан О.Г. Туристичний бренд України: фактори впливу. 2021. С. 40.
4. Петрушенко Ю., Венцель В.Т., Височина А.В. Фінансова політика місцевого розвитку: монографія. Суми: СумДУ, 2020. 380 с.
5. Тєлєтов О. Соціальна інфраструктура сучасних підприємств і територій: монографія. Суми: Триторія, 2019. 240 с.

Промоція замків і палаців: вітчизняний та зарубіжний досвід

Ільїна Ольга, Ільїн Леонід

ОЛИЦЬКИЙ ЗАМОК КНЯЗІВ РАДЗИВІЛЛІВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ОБ'ЄКТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Ефективне збереження, відновлення та використання об'єктів, розташованих в межах історичного поселення Олика, потребує наукового і фахового вивчення, популяризації та інформування місцевої громади про історико-культурну спадщину. У Олиці існує ряд проблем, які не дозволяють повною мірою реалізувати потужний історико-архітектурної потенціал, адаптувати визначні пам'ятки та об'єкти до потреб суспільного і культурного життя, ефективно використовувати туристичний потенціал [3].

Поселення на річці Путилівка уперше згадується у Іпатієвському літописі (1149 р.) під назвою Оличі, Олича, Оліци. Назву пов'язують з «лико» (дерев'яна кора), з якого виготовляли постоли. У часи, коли містом володів могутній рід Радзивіллів, воно не поступалось Луцьку ні за кількістю мешканців, ні за економічним і адміністративним значенням. На території містечка знаходиться велика кількість об'єктів культурної спадщини, які охороняються на загальнодержавному рівні [7].

У XVI ст. тодішні володарі міста Радзивілли (Олика у власності роду Радзивіллів перебувала чотири століття) будують тут замок, про існування якого сьогодні нагадують залишки бастіонів. У XVIII столітті замок перебудовують на палац, який досить непогано зберігся, на відміну від багатьох інших міських будівель, зокрема ратуші, яка до наших днів не збереглася. Поруч з Троїцьким костелом розташований ще один невеликих розмірів костел (святих Петра і Павла), який цікавий тим, що був зведений ще у 1460 р. і є найстарішим костелом на Волині.

Литовський рід «Радзивілли» відомий з XI ст. до XX ст., як один з найбагатших і найвпливовіших у Великому Князівстві Литовському, потім – у Речі Посполитій, Прусії та Російській імперії. Його представники визначали політику держав Великого Князівства Литовського і Речі Посполитої, були литовськими гетьманами, канцлерами, маршалками, каштелянами, хорунжими, мечниками тощо, мали певний вплив на Лівонський орден. У середині XVI ст. здобули титул князів Священної Римської Імперії. Родичалися з Ягеллонами та

іншими європейськими династіями. Радзивілли були власниками земельних латифундій, фортець і замків, міст та містечок на території нинішніх України, Білоруси, Литви, Польщі. Палаци, що належали родині Радзивіллів зустрічаємо у десяти сучасних державах. Про діяльність представників роду Радзивілл, їхнє місце в історії, опис маєтностей тощо є низка публікацій [1–2, 4–10].

Олицький замок – пам'ятка архітектури XVI–XVIII ст. До 1939 р. належав князям Радзивіллам. Будівництво розпочав 1558 р. князь Микола Радзивілл (Чорний, 1515–1565 рр.) на місці старого замку, що існував принаймні від початку XVI ст. Фортифікаційні роботи завершено 1640 р. Від 1591 р. витримав декілька облог, у XVIII ст. втратив оборонне значення. За князя М.-К. Радзивілла у 1730–1950-х рр. перебудований у стилі бароко й набув сучасного вигляду [7].

Від 1840 р. замок не використовували і він поступово руйнувався. 1883 р. розпочато реставраційні роботи під керівництвом архітектора З. Ґорґолевського, що тривали три десятиліття. У 1914–1920 рр. Олицький замок зазнав пошкоджень, після чого знову був відремонтований. Тут зберігалися колекції картин і зброї князів Радзивіллів, їхня бібліотека зі стародруками й рукописами. Частина цих збірок розграбована під час 2-ї світової війни, частина представлена у Волинському краєзнавчому музеї в Луцьку. За часів радянської влади в замку розміщувалась обласна психіатрична лікарня. У 2001 р. він внесений до переліку пам'яток архітектури національного значення. З 2021 р. Олицький замок передано у розпорядження Волинського краєзнавчого музею.

Відвідувачі Олики можуть подивитися багато визначних пам'яток: Олицький замок (1564 р.), в'їзна (Луцька) брама міських укріплень, зведена у 1630-х роках, Свято-Троїцька церква (1886 р.), Колегіальний костел Святої Трійці (1640 р.), Костел святих Петра і Павла (1450р.) та інші.

Головним завданням раціонального використання та оптимізації функціонування історико-архітектурного комплексу, на нашу думку, є створення державного історико-культурного заповідника «Олика» як спеціальної законодавчо визначеної території, що охоплює ансамблі й комплекси пам'яток історії та культури та має виняткову історичну, наукову й культурну цінність. Доцільним є запозичення багаторічного успішного досвіду використання подібних об'єктів інших країн, насамперед Польщі й Литви (досвід з архівних досліджень, реконструкції пам'яток, музеєфікації та туристичного розвитку). Залучення представників міжнародних інституцій, науковців та безпосередньо членів родини Радзивіллів теж сприятиме відновленню Олицького замку.

1. Архітектурна спадщина Волині: збірник наукових праць / за ред. П. А. Ричкова. Рівне, 2016. Вип. 5. 195 с.
2. *Довбищенко М.* Волинська шляхта у релігійних рухах кінця XVI-першої половини XVII ст. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2008. 882 с.
3. *Ільїна О.* Замок князів Радзивіллів у Олиці як перспективний об'єкт для створення історико-культурного заповідника. *Україна-Литва: історичні, мовно-культурні та туристські паралелі:* матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Анікщяй, Литва, 20–21 серпня 2023 р.) К.: ТОВ «Геопринт», 2023. С. 25–26.
4. *Ільїна О. В., Луговська Л. П.* Релігійно-паломницькі об'єкти Волинської області та перспективи їх використання в туристичній діяльності. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 6–7 квітня 2017 р.). Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. С. 163–166.
5. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині. Науковий збірник. Матеріали краєзнавчих читань (м. Ківерці – смт. Олика, 22 вересня 2017 р. Луцьк, 2017. Вип. 62. С. 509–512.
6. Минуле та сучасне Волині та Полісся: Олика і Радзивілли в історії Волині та України. Матеріали XVIII Волинської науково-практичної історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 2006. Вип. 18. 205 с.
7. Олика в європейській історії: відтворення історико-архітектурної спадщини: Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Луцьк – смт. Олика, 29–30 жовтня 2021 р.). Луцьк, ПП "Волинська друкарня", 2022. 270 с.
8. *Терський С.* Олика: історичний нарис. Львів: Новий час, 2001. 52 с.
9. Ołyka. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. Warszawa: Druk «Wieku», 1886. T. VII. S. 527–529.
10. Tomkowicz S. Ołyka. Prace Komisji Historoi Sztuki. Kraków, 1923. T. 3. S. 1–14.

Кухов Сергій, Винниченко Ігор

ЦИТАДЕЛЬ НА ДНІСТРІ: ІСТОРІЯ, СТРУКТУРА, ЧИННА ТА ПРОПОНОВАНА ПРОМОЦІЇ

Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця» утворено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12.10.2000 року №1539 «Про Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця». Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2011 року № 1032-р «Про передачу цілісних майнових комплексів історико-культурних заповідників до сфери управління Міністерства культури» Заповідник передано до сфери управління Міністерства культури України. [1]

Місце, на якому була заснована Хотинська фортеця, було вигідним ще в період розселення слов'ян. Переправа на середній течії Дністра стала важливим торгівельним пунктом та чудовим місцем для оборони територій від ворогів. Цитадель, народжена в XIII ст., до цього часу вважається однією з найнездоланніших у Східноєвропейському регіоні. Починаючи з X ст. оборонна споруда перебувала у складі Теребовлянського князівства, Шипинської землі,

Молдовського князівства, інших держав й змінила не одного господаря: від князів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства до імператорів Османської, Австро-Угорської і Російської імперій. [2]

За часів князя Володимира Святославовича, у X ст., тут було засновано Хотинський форт. Він містився на перетині важливих транспортних шляхів, які поєднували між собою Київ та Пониззя і Придунав`я. Форт боронив поселення Хотин і переправу через річку. Згодом форт «трансформували» на фортецю. За кілька століть її вигляд неодноразово змінювали, додаючи певні архітектурні деталі та збільшуючи розміри твердині.

У 1620 р. турецька армія захопила місто і французькі інженери надали оплоту найвищої досконалости, оточивши кам`яний замок новою фортецею бастіонного типу. [3, с. 136] Від 1812 р. цитадель – під зверхністю Російської імперії. Згодом фортеця втратила своє стратегічне значення. Найкраще з комплексу зберігся замок. [4]

Великий фортифікаційний комплекс складається з мурованого старого замку й системи земляних з кам'яним обличкуванням укріплень Нової фортеці, що оперізує замок по високих сусідніх пагорбах.

Рис. 1. Загальний вигляд замку з півдня (світлив І.Винниченко)

Замок у плані має форму видовженого вздовж берега річки овалу. Він оточений високими мурами до 8 м завтовшки, посиленими п'ятьма масивними баштами. Мури ззовні втричі вищі, ніж зсередини. На замковому дворі, розділеному Комендантським палацом на дві частини, містяться, прилягаючи до мурів: Комендантський палац, каплиця і казарма; окремо розташована посеред двору замкова криниця, накрита альтанкою. Усі споруди мають високі дахи, вкриті ґонтом. Ззовні мури і башти виглядають як суцільний моноліт. З півдня замок відділяє від території фортеці сухий рів шириною 24 м.

Рис. 2. Замковий двір з криницею, Комендантською баштою, комендантським палацом, каплицею і казармою (світлив І.Винниченко)

Північна башта 1460-х–1470-х років – найбільша в замку. Вона прямокутна в плані (18 × 19 м), чотириярусна, з трьома ярусами бійниць: рушничних (другий) і гарматних (перший і третій). Ззовні заввишки 68 м, з замкового двору – 15,75 м. Нижня частина до рівня підлоги першого ярусу є суцільним монолітом. Нагорі був влаштований огороджений зубцями-мерлонами бойовий майданчик. Має виходи на бойову галерею мурів. Вінчається масивним наметовим дахом. Розрахована на самостійну оборону, вона повинна була слугувати донжоном – останньою твердинею для захисників.

*Західна (Комендантська) башта*_1460-х–1470-х років – овальна в плані, діаметром 5 м з товщиною стін 2 м, поєднана з Комендантським палацом. Ззовні заввишки 62,5 м, з двору – 17 м. До рівня бойової галереї мурів є суцільним монолітом. Завершується зубцями-мерлонами й конічним дахом.

*Східна башта*_1460-х–1470-х років – квадратна в плані (6 × 6 м), монолітна до рівня бойової галереї, ззовні заввишки 55 м, з двору – 17,5 м. Завершена зубцями-мерлонами й наметовим дахом.

Південно-західна (Ковальська) башта в теперішньому вигляді є результатом перебудов початку XVIII ст. на місці попередньої (1460-х–1470-х років) башти. Діаметр 14 м, товщина стін 2 м, висота ззовні 28,5 м, з двору – 14,25 м. Двоярусна, у нижньому приміщенні, перекритому куполом на висоті 9 м, містилася кузня.

Південна надбрамна башта з обох боків – напільного і внутрішнього – відділена ровом, через який перекинуті мости. Є результатом перебудов початку XVIII ст. Прямокутна в плані (7,73 × 10,35 м), з товщиною стін 3–4 м і 20 м заввишки. Теперішня арка в'їзду, до якої ведуть дерев'яні мости, зведена в позаминулому столітті.

Комендантський палац 1460-х–1470-х років – двоповерховий, на глибоких підвалах. Прямокутний у плані (17 × 10,5 м), 14,25 м заввишки, з відкритою верандою над сходами у підвал, яка є прибудовою XVIII ст. Стіни оздоблено орнаментом з червоної цегли та білого вапняку, частково збереглися декоративні білокам'яні облямування вікон та дверей.

Двоповерховий корпус казарми прилягає до східного оборонного муру зі Східною баштою і датується 1460-ми – 1470-ми роками, з численними добудовами й перебудовами. Теперішні розміри в плані 29 × 15 м з товщиною стін 1,5–4 м. На дворовому фасаді має дерев'яну двоповерхову галерею. Використовується як музейне приміщення.

Замкова каплиця (церква), що прилягає до казарм з півночі, не має усталеного датування (від 1230 до останньої чверті XV ст.). Вона вирішена в старовинних романо-готичних архітектурних формах і займає другий поверх

над нижнім приміщенням, що належить до корпусу казарм. Прямокутна в плані (16 × 8 м), зального типу, з апсидою і невеликими екседрами в північній і південній стінах. Готичний притвор прибудовано в 1527–1546 роках. Була перекрита хрестовими нервюрними склепіннями. Ззовні має два контрфорси й дерев'яний балкон-галерею. Вхід влаштовано через архаїчний романський перспективний портал – один із найкращих зразків на території України. Каплиця зазнала багатьох перебудов, пов'язаних з перетворенням на мечеть і перебудовою на православну церкву на початку XIX ст.

Замкова криниця, глибиною понад 50 м, відома з XV ст. Над її циліндричною шахтою, розташованою в південній частині замкового двору, зведено квадратну в плані чотирипілонну аркову альтанку, увінчану наметовим дахом.

Нова фортеця оточує замок з трьох боків (крім східного) і прилягає до високого урвища правого берега р. Дністер. Її головний вал має прямі куртини й сім насипних бастіонів з казематованим нижнім ярусом. Зовнішній бік валу укріплено кам'яною стіною, перед якою влаштований вимощений каменем рів. Рів має обличковані каменем ескарп і контрескарп. П'ять мурованих брам, що ведуть на територію фортеці, мають різну міру збереженості: найкраще збереглася Константинопольська (Бендерська) брама. Це муровані з вапняка невисокі прямокутні в плані башти з арковими брамами, увінчані наметовими дахами. На території Нової фортеці збереглися руїни мечеті з мінаретом 1713–1716 років, археологічно досліджені в 2004–2006 роках і законсервовані. Навпроти – мурована церква Святого Олександра Невського, збудована 1835 р. у стилістиці пізнього класицизму – тридільна, однобанна, з дзвіницею на західному фасаді. Нижче від неї у бік замку стоїть мурований, прямокутний у плані одноповерховий корпус гарнізонних майстерень XVIII ст. під високим пластичним дахом.

Рис. 3. Константинопольська брама Нової фортеці (світлив І.Винниченко)

У 1991 р. перед входом на територію Нової фортеці, на краю високого наддністрянського берега, на ознаменування 370-річчя Хотинської битви 1621 року встановлено пам'ятник гетьману П. Конашевичу-Сагайдачному.

Рис. 4. Пам’ятник гетьману П.Конашевичу-Сагайдачному (світлив І.Винниченко)

Хотинські замок і фортеця належать до найвизначніших і добре збережених пам’яток оборонної архітектури України XIII–XVIII ст. Протягом багатьох століть цей оборонний комплекс відігравав значну роль у воєнній історії Центрально-Східної Европи. [5]

Щодо сучасної присутності в інформаційному просторі, то пошук інформації на запит «Хотинська фортеця» пропонує такі **інтернет-ресурси** на першій сторінці пошуку:

- https://7chudes.in.ua/nominaciyi/hotynska-fortetsya-2/
- www.worldhistory.org/trans/uk/1-20269/
- https://karpaty.love/places-objects/zamky-ta-fortetsi-zahidnoi-ukrainy/61-khotynska-fortetsia.html
- https://tamtour.com.ua/khotynska-fortetsia
- https://vidviday.ua/blog/khotynska-fortetsia/

Власний **сайт** заповідника «Хотинська фортеця» – https://khotynska-fortecya.cv.ua/zapovidnyk.

На зазначених ресурсах міститься загальний та історичний опис фортеці, світлини музейних залів та експонатів. Це дає можливість потенційному відвідувачу ознайомитися з зовнішнім та внутрішнім виглядом Державного історико-архітектурного заповідника, вартістю послуг та умовами відвідування закладу.

До негативу загального враження від сайту належать:

1. Формат подачі інформації – «інформація заради інформації». Відсутні цікаві факти, котрі б спонукали туриста приїхати на екскурсію

2. Відсутня інформація про транспорт та можливість дістатися до місця екскурсії (індивідуальні трансфери, автобусні рейси, потяг+автобус і т.д.)

3. Відсутні пропозиції для розміщення та проживання туристів;

4. Відсутня інформація про заклади харчування та відпочинку;

5. Відсутня інформація про підтримку, сервіс та обслуговування;

6. Відсутня інформація про умови для відпочинку сімей з дітьми.

Порівнюючи польські ресурси за напрямком «замки/ фортеці», на предмет опису та наявности цікавої інформації, готових турпродуктів, організації дозвілля туристів тощо, особливої різниці не виявлено. Рівень інформативності досить низький. Певне, сайт Хотинської фортеці створювався за зразком одного з польських ресурсів.

Отже, офіційний сайт інституції містить суто загальну інформацію (те, що називається «совок»), яка позбавлена таких затребуваних сучасним споживачем складових, як кінцевий продукт та організація якісного комплексного відпочинку. Сучасний відвідувач очікує від поїздки відповідного комфорту, нових вражень, сервісу та безпеки. Цього ж на сайті немає.

Соціальні мережі:

- Фейсбук – www.facebook.com/Khotyn.Castle/
- Інстаграм – власна сторінка відсутня.

На сервері Інстаграм присутні декілька сторінок окремих відвідувачів. На них представлені світлини, відзиви та деякі проблеми, пов'язані з організацією туризму.

Зважаючи на зазначене, доцільними вважаємо – задля піднесення популярности Хотинської фортеці – такі **рекомендації** для адміністрації заповідника:

- почати використовувати сучасну систему бронювання місць в найближчому готелі, котрий буде приймати туристів, охочих відвідати фортецю. Це рішення додасть туристам впевненості в тому, що їм не прийдеться шукати житло самостійно;
- налагодити транспортне перевезення туристів від автовокзалу м.Хотин одразу на екскурсію до фортеці або до найближчого готелю, котрий зможе прийняти туристів на ночівлю або приватного житла, з власниками якого є відповідні домовленості-угоди. Відповідно, після відвідування туристами фортеці організувати їх зворотне доставляння від фортеці чи готелю, котрий їх приймав або приватного житла, де перебували туристи, до автовокзалу м.Хотин;
- почати співпрацювати з найближчим/и готелем/ями або власниками приватного житла, розташованими неподалік від фортеці. Мета організувати місце перебування та ночівлі туристів;
- організувати цікаві подорожі та зони відпочинку;
- демонстрації історичних подій в 3D форматі;
- польоти на планері або повітряній кулі;
- катання на конях;

- тури на квадроциклах;
- прогулянки на воді (катери, квадроцикли тощо);
- тематичні квести для дітей та дорослих;
- спортивні розваги та змагання часів лицарства;
- любителька стрільба із лука по мішені;
- організувати тури вихідного дня;
- організувати невеликі ярмарки вихідного дня.
- налагодити харчування зі стравами національної кухні та швидкого харчування;
- організувати продаж сувенірної продукції часів лицарства та поробки карпатських майстрів.

Також слід налагодити інформаційну підтримку для промоції туристських послуг, а саме:

➢ Фейсбук

1. Систематичне оновлення сторінки світлинами нових туристських продуктів. Заохочувати відвідувачів ділитися світлинами, враженнями та відзивами.

2. Рекламувати тури вихідного дня.

3. Пропонувати готові туристські продукти з описом того, що входить в вартість послуги та акційні пропозиції.

4. Проводити вікторини та конкурси з призами від Заповідника.

➢ Інстаграм

1. Створити сторінку та підтримувати її аналогічно до Фейсбук-сторінки.

2. Систематично розміщати нові світлини, спонукати потенційних клієнтів залишати відзиви та враження.

➢ Сайт

1. Зменшити на 50% кількість загальної інформації

2. Розмістити готові турпродукти з описом та ціною

3. Оптимізувати контент сайту під пошукові запити

4. Налаштувати контекстну рекламу

5. Завести канал на Ютюб та регулярно оновлювати тематичне відео.

6. Почати співпрацювати з туристськими агентствами

Для ефективного «просування» зазначених форм інформування потенційних відвідувачів слід залучати відповідних фахівців – від контент-менеджерів до веб-дизайнерів.

Кожен із запропонованих напрямків інформаційної підтримки має працювати в комплексі, доповнюючи один одного. Адже кінцева мета всіх залучених важелів – задоволений клієнт.

1. https://khotynska-fortecya.cv.ua/pro-zapovidnyk (дата звернення: 18.11.2023)
2. https://karpatium.com.ua/pamyatky-arkhitektury/kh otynska-fortetsia (дата звернення: 15.11.2023)
3. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. – Львів: Центр Євроопи, 2009. – 200 с.
4. https://glavcom.ua/photo/hotinska-fortecya-sporuda-yaka-privablyuj
5. Вечерський В.В. Хотинська фортеця і замок. URL; https://vue.gov.ua/Хотинська_ фортеця_і_замок (дата звернення: 20.11.2023)

Зінько Юрій, Мальська Марта, Шевчук Оксана

ЗАМКИ ТА ПАЛАЦИ ЯК ЛОКАЦІЇ І АТРАКЦІЇ КОНФЕРЕНЦІЙНОГО ТУРИЗМУ

Досвід вивчення конференційного туризму та власні подорожі засвідчили, що деякі замки і палаци, особливо відреставровані, використовуються як:

- місце проведення ділових заходів;
- нічліжна база і база гастрономії;
- екскурсійні об’єкти під час ознайомчих екскурсій у рамках ділових заходів.

Щодо використання замків як місця проведення ділових заходів, то добрим прикладом проведення міжнародних конференцій є конференції «Умови розвитку іноземного туризму у Центрально-Східній Європі», яку організовувала Кафедра регіональної географії і туризму Інституту географії і регіонального розвитку Вроцлавського університету (Польща) [7]. Ці конференції проходили щороку з 1996 по 2010 рік під керівницвом професорів Єжи Виржиковського і Кшиштофа Відавського [7]. Приймали участь 12 країн Центральної і Східної Європи і кожна з них відбувалась в одному із замків Нижньосілезького воєводства. Це такі відомі замки Західної Польщі як Замок Ксьонж у Валбжиху, Палац Камєнєц у Поляніца-Здруй, Палац Паулінум в Єленій Гурі, Замок Чоха у Лєшні, Палац у Собутце-Гурце та інші. Ці замки, які залишилися з пруських часів, досить добре підготовлені до проведення різноманітних заходів, у т. ч. конференційних. Для учасників надавали історичні приміщення для проведення пленарних і секційних засідань, нічліжні місця економного і бізнес-класу, заклади харчування (ресторани та бістро) обслуговували учасників увесь період перебування. Завжди елементом заходу

було знайомство із замком, його експозиціями та історією, яке проводили власники або співробітники замку чи палацу. Фактично багаторічна історія цих конференцій була своєрідним замковим туризмом Нижньосілезького воєводства. Результатом проведення таких конференцій стала монографія «Географія туризму країн Центральної та Східної Європи» (2012, 2017) [8], що є одним з найбільше цитованих видань з географії туризму Центральної та Східної Європи.

Замки і палаци у Нижньосілезькому воєводстві дуже часто використовують як локації і атракції для проведення різноманітних заходів. Добре збережені чи відреставровані споруди функціонують як готелі і конгрес-центри різної місткості, часто в них розташовані заклади харчування та інші сервісні об'єкти. Для прикладу розглянемо кілька локацій для конференційного туризму.

Замок Ксьонж у Валбжиху є найбільшим замком у Нижній Сілезії та третім за величиною (після Вавеля і Мальборка) у Польщі. Розташований на скелястому мисі над річкою у природному парку в межах міської дільниці Валбжиха. Ця одна з головних пам'яток міста складається з понад 400 приміщень [9]. У замково-парковому комплексі Ксьонж функціонує тризірковий готель, який займає три флігелі палацу – найбільшу частиною комплексу. Готель місткістю 80 місць має апартаменти, люкси, а також 1, 2 та 3-особові номери. Усі номери мають стандартне для свого класу сучасне оснащення. Окрім готелю, у замку діє музей, культурний центр, а поблизу розташована стайня зі стадом коней, каретний двір та критий манеж. На території комплексу діє низка тематичних маршрутів як всередині замку, так і на його терасах та в парку. Після модернізації третього поверху та створення Конгресно-культурного центру (за фінансової підтримки Європейського фонду регіонального розвитку) замок Ксьонж пропонує організацію конференцій, навчань та інших заходів із застосуванням найновіших технологій [9]. Такими конференційними послугами активно користуються для організації бізнесових і навчальних заходів, культурних та туристичних імпрез.

Замок Чоха (XIII ст.) у Лєшні розташований у мальовничій місцевості поблизу міста на вершині гранітного пагорба (Гнєйовских скелях) з видом на Лєшнянске озеро. Цей унікальний готель пропонує проживання у номерах економ і стандарт, 1 апартаменти і 1 люкс «Княжа палата» [10]. Номери стандарт і економ розраховані на різну кількість осіб (від 1 до 4), 9 номерів не мають власної ванної кімнати, але це компенсується за рахунок спільних гігієнічних і чистих душових. Усі номери обставлені класичними меблями та історичними аксесуарами, мають сучасне обладнання (телевізор, Wi-Fi). У

замку є 8 спеціальних тематичних залів для проведення заходів, ресторан (польська кухня і страви на грилі), кафе та винний бар. Розважальним елементом для гостей замку є екскурсії, лицарські бої і концерти камерної музики. Замок називають польським Гоґвортсом, бо тут організовують різні рольові ігри і вистави, наприклад, літня школа магії та магічні майстерні для шкіл [10].

Палац Камєнєц (XVIII ст.) у Поляніца-Здруй у мальовничому місці функціонує як тризірковий готель і пропонує 17 номерів в густавіанському стилі, 10 з яких у самому палаці, а ще 7 – у фільварку на території комплексу [5]. Усі номери відповідно облаштовані, містять ванні кімнати з душем, зони відпочинку та ін. З багатьох номерів відкривається вид на сад, гори і долину Клодзко. У готелі працює ресторан, бар, спеціальні презентаційні зали на першому поверсі палацу, музейні кімнати з експонатами, бібліотека та ін. У палаці точно відтворили знищені інтер'єри, відреставрували фільварок біля палацу. Готель активно використовують для відпочинку, проведення ділових і приватних зустрічей, культурних імпрез.

Палац Паулінум (XIX ст.) в Єленій Гурі знаходиться майже у центрі міста. Це неоренесансна мисливська резиденція функціонує як готель з 29-ма добре обладнаними і номерами у ретро-стилі з антикварними меблями, історичними апартаментами, рестораном польської і європейської кухонь та конференц-залами; функціонує спа-центр [6]. Увесь палацово-парковий комплекс у 2002 році придбала компанія «Паулінум», відреставрувала приміщення та перетворила його в ексклюзивний готель [6]. Цей палацово-парковий комплекс зручний для проведення заходів не лише завдяки ексклюзичності готелю, мальовничого місця розташування, але й завдяки близькості до таких туристичних атракцій як Норвезький парк, Природничий музей у м. Єленя Гура, пам'ятки середньовічної лицарської архітектури Замок Хойник і Карконоський національний парк.

Загалом у Нижньосілезькому воєводстві побідних замків і палаців, які є локаціями для проведення конференційних заходів, багато. Наприклад, Єленьогурска долина займає чільне місце на культурній і туристичній карті Польщі. Тут поєднуються мальовничі краєвиди підніжжя гір Рудав Яновских та Карконош з найбільшим в країні скупченням історичної забудови. Якраз у цьому місці пролягає знаний туристичний шлях «Долина палаців і садів» [4], що провадить пам'ятками палацово-замкової архітектури (охоплює 26 замків і палаців) і надзвичайно цікавими ландшафтами біля підніжжя гір Рудав Яновских та Карконош. Єленьогурска долина популярна для конференційного туризму – тут добре розвинута інфраструктура, налагоджений процес

організації і обслуговування широкого спектру заходів: конференцій, симпозіумів, семінарів, різноманітних навчальних курсів, ділових зустрічей та культурних імпрез різного рівня.

Щодо замків і палаців Західної України, то вони також беруть активну участь в організації різноманітних заходів ділового і культурного характеру. Зокрема, в деяких з них організовують виїзні засідання конференцій, культурні імпрези, навчання та ін., проте проживання учасників заходів відбувається в інших місцях. Наприклад, активно працюють над організацією конференцій і навчальних заходів для працівників культури Національний заповідник «Замки Тернопілля» [3], музей-заповідник «Золочівський замок», Олеський, Підгорецький та Свірзький замки, музей «Жовківський замок» на Львівщині [1, 2] та багато інших.

Одночасно замки і палаци є важливими екскурсійними об'єктами під час ознайомчих екскурсій у рамках заходів конференційного туризму. Особливо часто так їх використовують на заході України (Львівщина, Закарпаття, Тернопільщина, Івано-Франківщина). Досвід післяконференційних виїздів в цих регіонах засвідчив, що замкові об'єкти розглядають в історичному, природно-антропогенному та експозиційному характері. Учасникам конференцій демонструють замки і палаци як важливі атракції того чи іншого регіону. При цьому до огляду експонують як руїни замків, так і відреставровані замки і палаци, а також об'єкти зі значним експозиційним навантаженням. Ці ознайомчі екскурсії у рамках конференційних заходів є важливим елементом конференційного туризму на заході України.

Висновки. Замковий туризм є важливим елементом в організації і проведенні конференційних заходів різного рівня. Для України є важливим перехід від екскурсійного оглядання екскурсійними групами до повноцінного використання замкових комплексів як місць проведення та комплексного обслуговування учасників конференційного туризму.

1. Музеї / Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г.Возницького. URL: https://lvivgallery.org.ua/museums
2. Музейний простір. URL: http://prostir.museum/ua
3. Національний заповідник «Замки Тернопілля». URL: https://zamky.te.ua/naukova-robota/naukovi-konferencii/
4. Dolina Pałaców i Ogrodów. URL: https://turystyczna.szklarskaporeba.pl/3032-szklarskaporeba-dolina-palacow-i-ogrodow
5. Pałac Kamieniec. URL: www.palackamieniec.pl
6. Pałac Paulinum. URL: www.paulinum.pl
7. Konferencje Zakładu Geografii Regionalnej i Turystyki / Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego. Uniwersytet Wrocławski. URL: www.zgrit.uni.wroc.pl/konferencjezgrit.htm
8. The Geography of Tourism of Central and Eastern European Countries. Krzysztof Widawski, Jerzy Wyrzykowski (Ed.) Second edition. [New York]: Springer, 2017. URL: https://

arl.ujep.cz/arl-ujep/en/detail-ujep_us_cat-0309560-The-geography-of-tourism-of-Central-and-Eastern-European-countries/?disprec=1&iset=1
9. Walbrzych (in the Ksiaz Castle). URL: www.ksiaz.walbrzych.pl/en/
10. Zamek Czocha. URL: https://zamekczocha.com

Куцов Костянтин

ЗАМКИ ЗАКАРПАТТЯ У НАУКОВІЙ ТА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 2013 – 2021 рр.

Замкова архітектура нинішнього Закарпаття вже кілька століть є об'єктом наукових зацікавлень істориків та краєзнавців. В контексті розвитку туристичної галузі, замки перестають бути лише об'єктами культурної спадщини, а й виконують роль «туристичних магнітів», тому актуальність їх дослідження особливо актуалізується. Як наслідок – майже щороку з'являються наукові та науково-популярні публікації, присвячені цьому регіональному надбанню.

У 2013 р. вийшла книга-путівник археолога Олександра Дзембаса «Невицький Замок. Екскурс у середньовіччя і проблеми XXI віку» [1], побудована у формі екскурсійного маршруту однією із найвідоміших пам'яток замкової архітектури Закарпаття. Матеріалом для книги послужили результати багаторічної роботи Міжнародної волонтерської археологічної експедиції, очолюваної її автором. Путівник опублікований в рамках проекту «Карпатський туристичний шлях», реалізованого КП «Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття» Закарпатської обласної ради (АРР «Закарпаття») спільно з рядом вітчизняних та іноземних партнерів. Тему закарпатських замків як туристичних об'єктів продовжено в посібнику «Екскурсії Закарпаттям», виданому у 2019 р. Окремим розділом видання поданий екскурсійний маршрут «Замки Закарпаття», підготовлений істориком Романом Офіцинським. Не претендуючи на новаторство та ґрунтуючись виключно на опублікованих раніше дослідженнях, автор у стислій популярній формі подав цікаві факти з історії шести замків регіону: Невицького, Ужгородського, Середнянського, Мукачівського, Виноградівського та Хустського [3, с. 84-99]. Помітний внесок у популяризацію замків Закарпаття зробив історик Ласлов Зубанич у краєзнавчій праці «Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra» (2015) [8]. Тут вміщено стислі науково-популярні довідки практично про всі закарпатські замки, підготовлені на основі письмових джерел. Серед популярних видань останнього десятиліття, присвячених замковій архітектурі

Закарпаття, заслуговує на увагу книга «Сиві замки оповідають» [7]. Написана ще у середині 1970-х рр. відомим краєзнавцем Петром Совою (1894-1984), вона вийшла друком лише у 2014 р. Тут вміщено 30 легенд та краєзнавчих нарисів, значна частина яких стосується саме закарпатських замків. Попри наукову слабкість матеріал книги може служити джерелом при складанні екскурсійних маршрутів та інших туристичних продуктів.

У власне науковому вивченні історії закарпатських замків в останні роки першість безперечно належить історикам. Так у 2019 р. побачила світ праця Йосипа Кобаля «Квасово. Село у тіні» [4]. Значну увагу у ній приділено саме історії Квасівського замку, поданій на основі аналізу численних архівних джерел та результатів археологічних досліджень. Також дослідник порушив питання про розташування на околицях села ще одного фортифікаційного укріплення «Берегвар», відомого з середньовічних письмових джерел. Ще у 2007 році при Ужгородському національному університеті був утворений спеціальний загін археологічної експедиції, що зосередився на вивченні фортифікаційних пам'яток середньовіччя й ранньомодерної доби, які до того не мали конкретного археологічного матеріалу. Для вирішення питань хронології паралельно з аналізом археологічних даних, аналізу піддавалися наявні письмові джерела [5, с. 172]. Результати роботи вилилися в низку ґрунтовних статей, опублікованих на сторінках українських та зарубіжних фахових видань. Своєрідним же підсумком досліджень стала монографія «Замки Закарпаття від Боржави до Тиси (оборонні споруди на Соляному Шляху)», видана у 2020 р. [6]. Комплексно використавши матеріали археологічних досліджень та письмових джерел її автори (Ігор Прохненко, Марія Жиленко та Володимир Мойжес) висвітлили історію об'єктів замкової архітектури долин р. Боржава (Бронька, Сільце, Квасово) та р. Тиса (Вишково, Хуст, Королево, Виноградів). Дослідження є солідним підґрунтям для підготовки облікової та пам'яткоохоронної документації на згадані об'єкти культурної спадщини. Книга побачила світ в рамках проекту «Відновлення туристичної привабливості історичного «Соляного Шляху», що реалізовувався АРР «Закарпаття» Закарпатської обласної ради спільно з вітчизняними та іноземними партнерами. Його загальна мета полягала у залученні туристів до «ключових» туристичних пам'яток регіону. Завдяки цьому ж проекту у 2021 р. з'явилося науково-популярне видання «Соляний Шлях» [2]. Його авторами виступили вже згадувані М. Жиленко, В. Мойжес, І Прохненко, а також угорський дослідник М.Р. Драбанц. Серед іншого сюди ввійшли нариси про Вишківський, Хустський, Виноградівський, Королівський та Квасівський замки. Текст подано паралельно українською та англійською.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що наукові та науково-популярні дослідження є важливим чинником у процесі популяризації замків як туристичних об’єктів.

1. Дзембас, О. Невицький Замок. Екскурс у середньовіччя і проблеми XXI віку: путівник. Ужгород: Видавництво TIMPANI, 2013. 136 с.:іл.
2. Жиленко, М., Мойжес, В., Прохненко, І., Драбанц, М.Р. Соляний Шлях – Salt Road. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2021. 96 с.: іл.
3. Екскурсії Закарпаттям: навчальний посібник з історичного екскурсознавства / за ред. Р. Офіцинського. Ужгород: Видавництво TIMPANI, 2019. 248 с.:іл.
4. Кобаль, Й. Квасово. Село у тіні. Ужгород: ІВА, 2019. 116 с. : іл.
5. Прохненко, І. А., Калініченко, В. А. Хронологічні горизонти Броньківського замку // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2018. Вип. 2 (39). С. 172-177.
6. Прохненко, І., Жиленко, М., Мойжес, В. Замки Закарпаття від Боржави до Тиси (оборонні споруди на Соляному Шляху). Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2020. 160 с.: іл.
7. Сова, П. П. Сиві замки оповідають. Авторські легенди та історичні оповідання. Вст. ст. С. Федаки. Ужгород: Карпати, 2014. 144 с., іл.
8. Zubánics L Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2015. 1

Марціяш Дир Наталія

ПРОМОЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ» ЗАСОБАМИ ІНТЕРНЕТ

Перспективним напрямом у розвитку музейництва є використання Інтернет-технологій, що відкривають великі можливості для комунікації музею з широкою аудиторією відвідувачів, ознайомлення їх з матеріальним і духовним культурним надбанням, розширення міжмузейних контактів, інтеграції у світове музейне співтовариство [1].

Українські і світові музеї впроваджують практики онлайн відвідування, застосовують креативні підходи освітніх програм у онлайн-форматах, значно збільшують кількість цифрового контенту. Тема музейних послуг, які можуть надаватися користувачам дистанційно за допомогою мережі Інтернет стало як ніколи нагальною. Стрімкий розвиток новітніх сфер нашого життя і їх швидка інтеграція у мережі Інтернет спонукає до серйозного дослідження цієї теми. Інтернет стає тим майданчиком, де створюються додаткові можливості для безбар'єрної взаємодії.

Найактуальнішим середовищем для промоції є Інтернет. Для великої частини суспільства інтернет-середовище стало не лише альтернативним, а й основним джерелом отримання нової інформації та комунікації, і його аудиторія лише збільшується [2].

З метою залучення нової аудиторії, промоції та комунікації Національний заповідник «Замки Тернопілля» активно використовує інтернет-середовище. Сьогодні активно популяризується Національний заповідник «Замки Тернопілля» в мережі Інтернет, а також стає ближче до своєї аудиторії завдяки веб-сайту, Facebook, Instagram, YouTube-каналу. Наповнення сайту (https://zamky.te.ua), керуючись яким, відвідувачі можуть дізнатися про Заповідник та об'єкти, які до нього належать, про наукову та фондову роботу, про події, послуги, заходи, новини, які відбуваються у Національному заповіднику «Замки Тернопілля» [3]. Сайт містить просте меню, а саме: Головна, Замки, Події, Наукова робота, Фондова робота, Відвідувачам, Галерея. Деякі з цих розділів мають ще додаткові позиції, що покращує пошук потрібної інформації. На сайт регулярно подається актуальна інформація про події, наукові дослідження, заходи та виставки, а також на сайті розміщена необхідна інформація, яка допоможе спланувати відвідування об'єктів Національного заповідника «Замки Тернопілля», а саме: графік роботи, контакти, вартість відвідування та інше.

Відеоматеріали Національний заповідник «Замки Тернопілля» публікує на власному YouTube-каналі (https://www.youtube.com/channel/UC-FIWuuE7WoGSwHWkqiTb6g). Канал зареєстровано у 2020 році. Відвідувач каналу може переглянути відеомандрівки об'єктами (замки у м. Збараж, м. Теребовлі, м. Чортків, м. Скалат та інші), відеопутівники залами Збаразького замку, Спроба 3D реконструкції замку XVII ст. в м. Чортків та замку в смт. Скала-Подільська, відеоматеріали заходів, виставок, відгуків та проектів (наприклад, відео «Проект Життя» (https://youtu.be/XlQjgqLpemg), змонтоване у 2022 році на основі світлин та відео, які були зроблені під час реалізації проекту) [4]. На YouTube завантажуються короткі відеоролики, що дає можливість охопити нову аудиторію.

Національний заповідник «Замки Тернопілля» проводить активну роботу в мережах Facebook та Instagram. Сторінка @zamkyternopilla має 4297 підписників. Постійно проводяться заходи, щоб залучити нових відвідувачів та збільшити аудиторію. Регулярно створюються дописи з інформацією, яку потрібно донести до підписників та зацікавити нових, а саме: афіші, дописи про відкриття виставок, про проведення заходів, наукові статті та публікації, короткі відеоматеріали, тематичні статті. Для зручного та швидкого пошуку інформації на сторінках використовуються хештеги, а саме: #діяльністьНЗЗТ, #туристиНЗЗТ, #Збараж, #виставки і тд.

Національний заповідник «Замки Тернопілля» презентує себе в соціальних мережах, що в свою чергу забезпечує зворотний зв'язок. Музейна комунікація

спрямована на те, щоб музей став партнером для науковців у їх дослідженнях, змістовним співбесідником для молоді та цікавим місцем відпочинку для широкої громадськості. Важливо проаналізувати та зрозуміти, які форми музейної комунікації на сучасному етапі є найбільш результативними, перспективними та сприяють адаптації Заповідника до ефективної діяльності в умовах інформаційного суспільства.

1. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Mankovska_Ruslana/Suchasni_muzeini_komunikatsii_ta_perspektyvy_ikh_rozvytku.pdf?
2. Каньшина О.В. Промоція книжкових видань у мережі Інтернет. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/181.pdf
3. Національний заповідник "Замки Тернопілля". URL: https://zamky.te.ua.
4. Проєкт Життя. Національний заповідник "Замки Тернопілля". URL: www.youtube.com/watch?v=XlQjgqLpemg&t=26s.

Винниченко Ігор

«І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ…» або ПРО КОРИСТЬ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ

10 жовтня 2023 р. у Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури України під головуванням заступника міністра С.Деркача відбулась нарада представників столичних профільних («туристсько-рекреаційних») закладів вищої освіти та урядовців (участь в заході взяли також Голова Державного аґентства розвитку туризму України М.Олеськів, завідувачка сектору туризму та курортів міністерства В.Вільчинська та помічник заступника міністра О.Крижанівський). На цьому заході, участь в якому взяли науковці Національного університету харчових технологій, Національного авіаційного університету, Державного торговельно-економічного університету, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, йшлось про потребу залучення освітян до напрацювання пропозицій щодо проєктів нормативно-правових актів у галузі туризму, удосконалення практики застосування законодавства в галузі туризму, курортно-рекреаційної сфери, вирішення інших питань.

С.Деркач наголосив на важливості участи туризмологів в розробці стратегії розвитку вітчизняного туризму як під час війни, так і в повоєнний період. Також він завважив, що сьогодні урядникам потрібні експертний

супровід проєктів, об`єктивна інформація про стан галузі та її аналітика тощо [1].

На пам`яті автора цих рядків (який також був на зазначений нараді) це не перше звернення профільних урядників до вітчизняних туризмознавців щодо участи в державної ваги праці. Проте час, що минув, лише підтвердив завважене Паддером: все, що добре починається, погано закінчується.

Не є винятком уся вітчизняна виконавча вертикаль туріндустрії, яку уподовж незалежницької ходи України очолюють не досвідчені, авторитетні і креативні практики-патріоти, а призначені (столичною, обласною та районною владою) «фахівці» (які ославлюються лише нараховуванням зарплат та іншими «подвигами», але аж ніяк діяльністю, спрямованою на перетворення індустрії гостинности на потужний фактор соціально-економічного зростання територій та дієвий і ефективний засіб патріотичного виховання широкого загалу) з їхніми позірними «потугами» мати вигляд державників.

Головній у виконавчій структурі влади «туристській» інституції – Державному аґентству розвитку туризму України [2] – притаманні відсутність комплексности та системности, а також популізм, позірна активність та некомпетентність його керівництва (на це, зокрема, завважив президент УСПП, екс-прем'єр А.Кінах у липні 2020 р. на робочій нараді з питань зменшення впливу пандемії COVID-19 на вітчизняну туріндустрію). У цьому ж «списку» й іґнорування туризмології загалом і її вітчизняної складової – зокрема. Очільниці цієї інституції М.Олеськів [3], певне, не відома сентенція президента США Р.Рейгана «Ми фінансуємо науку не тому, що багаті. Ми багаті, тому що фінансуємо науку». Як і те, що в одному з лідерів світової туріндустрії вже не один рік функціонує Turespaña (Еспанський інститут туризму), завданнями якого є: дослідження туристських ринків та розробка відповідних рекомендацій; промоція країни як туристського напряму; стимулювання збуту еспанського турпродукту; надання інформаційних послуг підприємствам національної туріндустрії тощо. [4] Головні ж завдання діючого в Польщі (від 1972 р.) Інституту туризму (єдина інституція в державі, яка здійснює міждисциплінарні, комплексні дослідження в царині туризму): дослідження туристських ринків; розробка заходів стимулювання в'їзного туризму; формування стратегії маркетингу національного туризму; визначення перспективних ринків збуту турпродукту; оцінка економічного ефекту від туристської діяльности. [5]

Аналогом зазначених державних інституцій в Україні є Науковий центр розвитку туризму, який вже не один рік не функціонує (хоча де-юре він існує)

через відсутність державного фінансування. Проте в ДАРТУ його теж не «бачать».

Відсутня й співпраця між «туристськими» органами влади та профільними катедрами. Туризмологів урядники не «чують» і не «бачать», попри численні звернення до них науковців і освітян щодо взаємовигідного співробітництва. За приклад – все те ж ДАРТУ, яке іґнорує відповідну ініціативу КНУ імені Тараса Шевченка. Вельми показовою є й риторика щодо завваженого М.Олеських (мова ориґіналу): «Я наприклад розумію, що робить Modul University Vienna зокрема www.tourmis.info/index_e.html. З ними зрозуміло в якому ключі ми будемо співпрацювати. А що робить КНУ в галузі мені поки не зрозуміло, як і яка позиція керівництва університету». [6]

У червні 2020 р. М.Олесків «запевнила», що буде «реанімовано» Наукову раду туризму та курортів, яка діяла при мінекономрозвитку, проте й до сьогодні відсутня інформація про це. Натомість показовим є склад експертної ради з питань розвитку туризму та курортів при ДАРТУ (на громадських засадах), в якій з 15 його членів – жодного науковця.

А чого варто іґнорування профільними чиновниками та практиками тургалузі (за мізерним винятком) відповідних наукових та науково-практичних заходів (конференцій, «круглих столів» etc.), які реґулярно організовуються та проводяться профільними закладами вищої освіти (принагідно: лише кафедра країнознавства та туризму КНУ імені Шевченка щороку організовує дві «профільні» конференції з міжнародною участю). [7] Не «відстають» від призначених урядників і «слуги народу» місцевого ранґу: очільники територіальних громад та їхні підлеглі.

Тож дивуватись, чому багата вітчизняна історико-культурна спадщина (у тому й замково-палацова) у ролі «попелюшки», не доводиться.

Іґнорування чиновниками інформації, на яку багаті вітчизняні історики, туризмологи, пам`яткоохоронці, могло б «компенсуватись» (звісно ж, за бажання урядників) прикладами, які «дарує» життя. Приміром, 62-річний грецький турист, який разом з дружиною-українкою подорожував замками і палацами Хмельниччини, був як вражений архітектурними перлинами, так і завважив недоліки, зокрема, його дивувала пасивність та байдужість місцевих мешканців жителів у ставленні до свого «історичного скарбу» під боком. «Я б із задоволенням залишився у Меджибожі на добу, проте тут навіть немає готелю чи якісного кафе. Замок гостей притягує, а відсутність інфраструктури – відштовхує. На туристах можна і навіть потрібно заробляти не лише заповіднику, а й місцевим, облаштовуючи місця для відпочинку і дозвілля. Цю практику взяла на озброєння ледь не вся Европа: минулого року, наприклад,

доходи від туризму в Греції складали 15% від ВВП країни. Тож українцям не варто боятися «робити гроші» на туристських об'єктах. Це загальна практика, усі у виграші», – радив грек. [8]

Секторальна менеджерка Представництва ЕС в Україні Т.Шульга під час міжнародного семінару «Культурна спадщина як ресурс розвитку. Можливості в рамках європейських програм» виокремила чотири важливих аспектів, на які завважують у Європейському Союзі:

- залучення усіх верств населення до відвідування історичних об'єктів;
- розвиток відповідального і сталого туризму;
- захист історичних об'єктів;
- інноваційні процеси. [9]

Напередодні проведення в Україні Евро-2012 генеральний секретар Всесвітньої організації інтелектуальної власности Френсіс Гаррі завважив: «У вас багата культурна й інтелектуальна традиція, і проблема лише в тому, як усе це перетворити на матеріальне багатство». [10] Як це зробити – могли б чимало розповісти й ті вітчизняні дослідники, яких російсько-українська війна змусила полишити рідні домівки (дехто з них братиме участь в цій конференції). Зокрема, й про зарубіжний досвід популяризації як добре збережених замків та палаців, так і їхніх руїн. Логічним і закономірним вислідом такої промоції є збільшення кількости туристів, створення нових робочих місць для місцевого люду, суттєве наповнення бюджетів, краща впізнаваність у світі тощо.

1. www.facebook.com/travel.KNU/posts/pfbid0YQfrsGWicSqQ9iYzxwwyg5tVa8yp9HFMFy21iBrDW3R4wbMpKGGWSLeLC4b5G6uAl (дата звернення: 24.11.2023)
2. www.tourism.gov.ua (дата звернення: 24.11.2023)
3. https://tvoemisto.tv/news/derzhavne_agentstvo_rozvytku_turyzmu_ocholyla_lvivyanka_maryana_oleskiv_106817.html (дата звернення: 24.11.2023)
4. www.tourspain.es/es/ (дата звернення: 24.11.2023)
5. https://moku.com.ua/university/universytet-turyzmu-ta-gotelnogo-biznesu-vistula/
6. «ДЕРЖАВНИКИ». URL: www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid025YndgzKVzKdHD4rP25ovShUawYSRo7evMmVLs52STQcm2DpbvTPzwByWwysS2h9Ql&id=18198 15019 (дата звернення: 22.11.2023)
7. Винниченко І. Україна розвиватиме воєнний туризм // Свобода (Парсіппані, США). – 2020, 14 лютого. – С. 7. URL; www.svoboda-news.com/svwp/wp-content/uploads/current-pdf/Svoboda-2020-07.pdf; Винниченко І. Про вигоди воєнного туризму // День. – 2020. – 14 лютого. URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/pro-vygody-voyennogo-turyzmu; Винниченко І. Відбулась конференція «Україна – Литва» // Свобода (Парсіппані, США). – 2021. – 25 листопада. URL: www.svoboda-news.com/svwp/wp-content/uploads/ current-pdf/Svoboda-2021-48.pdf; Винниченко І. Вшанували плідну діяльність британця // Свобода (Парсіппані, США). – 2021. – 10 грудня. URL: www.svoboda-news.com/svwp/ wp-content/uploads/current-pdf/Svoboda-2021-50.pdf; Винниченко І. Міжнародна конференція з психології туризму // Свобода (Парсіппані, США). – 2022, 16 червня. URL: https://svoboda-news.com/svwp/міжнародна-конференція-з-психології; Винниченко І. Вели мову про туризм в умовах війни // Свобода (Парсіппані, США). – 2022, 24 листопада. URL:

https://svoboda-news.com/svwp/вели-мову-про-туризм-в-умовах-війни; Винниченко І. Міжнародна конференція «Сакральне та туризм» // Свобода (Парсіппані, США). – 2023, 11 травня. URL: https://svoboda-news.com/svwp/міжнародна-конференція-сакральне-т/
8. Соловська Є., Шеремета Д. Замки і палаци Хмельниччини: дороговказ є, повний вперед. Частина 1. URL: https://vdalo.info/zamki-i-palatsi-hmelnichchini-dorogovkaz-ye-povniy-vpered-chastina-1/ (дата звернення: 20.11.2023)
9. Ibid.
10. Як заробити на Євро-2012 // Урядовий кур`єр. – 2010, 20 липня. – С. 16.

Ардан Христина, Халілова Олена, Каднічанський Дмитро

АЛЬТЕРНАТИВНІ ШЛЯХИ ВІДРОДЖЕННЯ ПАЛАЦОВИХ КОМПЛЕКСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ ПАЛАЦУ ЖЕВУСЬКИХ-ЛЯНЦКОРОНСЬКИХ У СМТ РОЗДІЛ)

Упродовж останніх років виникає чимало дискусій у пам’ятко-охоронних, бізнесових та суспільних колах з приводу економічної привабливості культурної спадщини. На думку експертів, які працюють у даній сфері тривалий час, культурну спадщину варто розглядати як економічний ресурс, адже це загальновизнана світова практика, яка упродовж років успішно себе зарекомендувала. Наразі в Україні немає достовірних статистичних даних щодо кількості відновлених об’єктів за участю приватних ініціатив, адже дана ринкова ніша перебуває на стадії свого розвитку. Але у будівлях, що є історико-архітектурною цінністю, можна відкривати заклади гостинності, культурні центри та організовувати інші структури, які матимуть важливе суспільне значення.

Незважаючи на виклики, зумовлені війною в Україні, формується пласт національно свідомих та фінансово спроможних людей, які готові взяти на себе роль інвесторів культурної спадщини. Сьогодні як ніколи гостро постає важливість обов’язку збереження історико-культурної спадщини, створеної попередніми поколіннями. Позитивною тенденцією є те, що окремі громади та Фонд Держмайна виставляють такі об’єкти на аукціони. Адже це шанс зберегти історичні будівлі від остаточного руйнування [1].

Палац Жевуських-Лянцкоронських у Роздолі Львівської області зведено Міхалом Юзефом Жевуським 1740 р. як великопанську резиденцію у стилі французького ренесансу. Палац став відомим завдяки колекції творів мистецтва. У палаці зберігалася презентабельна колекція творів живопису,

поруч із родинними портретами та зображеннями польських відомих діячів знаходились твори художників з Італії та Нідерландів. Стіни палацу були прикрашені дороговартісною зброєю, а креденси наповнені цінною китайською та західноєвропейською порцеляною. Багатство маєтку доповнювали срібло і дорогі тканини. У палаці розташувалась одна з найбагатших на той час бібліотек, що налічувала 20 000 томів, деякі з них датуються XIV ст., також тут знаходилась колекція унікальних світлин, де були зображені найцінніші мистецькі витвори найбільш відомих музеїв світу.

За час господарювання в маєтку Кароля Лянцкоронського палацовий парк поповнився колекцією рідкісних екзотичних рослин: метасеквоя китайська, ґінкґо дволопатеве, багряник японський, сосни Веймута, рідкісні сорти дуба звичайного. На території парку розташувались чотири оранжереї, де вирощували екзотичні види рослин [2].

Напередодні Другої світової війни багато експонатів з маєтку вивезено до Віденського палацу графа Антона Лянцкоронського, де вони були реквізовані і згодом поповнили фонди Королівського замку у Варшаві і краківському Вавелі. Предмети старовини, що залишилися в Роздолі під час правління радянської влади вивезено до Ермітажу та Одеського археологічного музею. Залишки музейної колекції знайдено завдяки старанній праці директора Львівської галереї мистецтв Бориса Возницького, вони стали частиною експозиції галереї.

Після завершення Другої світової війни у маєтку спершу діяв притулок для дітей-сиріт, згодом відкрито санаторій «Розділ», що належав до системи «Укрпрофоздоровниці», основним лікувальним профілем санаторію було лікування органів травлення. Автентичну територію палацового комплексу спотворено побудовою клубу-їдальні, яка функціонувала упродовж 1970-80 рр. XX ст. Санаторій працював до 2004 р., у той час його було придбано на аукціоні суб'єктом підприємництва ТзОВ «Мережа відпочинку», проте оздоровчий заклад не відновив свою роботу.

Після зміни власника упродовж 15 років палац Жевуських-Лянцкоронських перебував у занедбаному стані. На територію палацу вхід було заборонено, залишки унікальних художніх предметів палацового інтер'єру вивезено. Найбільшим ризиком для палацу було те, що будівля могла бути знесена, оскільки не була внесена до державного реєстру архітектурних пам'яток області.

Палацовий парк прикрашали споруди, які вважались гіпсовими репліками, насправді серед них були оригінальні витвори мистецтва: мармурова фігура Марса II століття, антична скульптура жінки з жертовною чашею II століття до нашої ери і портрет римлянки. Сьогодні ці скульптури є

частиною колекції Львівської галереї мистецтв. Незнання і халатність з боку власників палацу призвели до того, що сама будівля та предмети її декору опинились під загрозою цілковитого руйнування. Так, один з експонатів дивом вдалось врятувати. Мова йде про унікальну бронзову фігуру «Путто з дельфіном», яку у 2001 р. знайдено у пункті прийому металобрухту. Фігура була роботою учня Леонардо да Вінчі Андреа дель Верроккіо, відомого флорентійського майстра (1435—1488). Сьогодні скульптура є частиною експозиції палацу Потоцьких [3].

До 2017 р. доступ до палацу був вільним для всіх: стихійні відвідувачі залишали після себе купи сміття, розбиті шибки та розписані стіни. Відповідно багато кімнат, що постали на тодішніх світлинах складно ідентифікувати через негативні наслідки антропогенного впливу. На жаль частину архітектурних елементів втрачено протягом останніх років, ще багато предметів опинилися у пунктах прийому металобрухту. Догляд паркової зони було припинено з 2010 р., дерева гінко зрубано заради листя.

В листопаді-грудні 2017 р. завдяки співпраці влади та місцевої громади палац було прибрано від сміття та виконано ряд робіт щодо захисту будівлі. Над відродженням палацу працювали такі організації: ГО «Спільна місія», Миколаївська РР, Роздільська СР, місцева громада, ПЛАСТ, громадські діячі Л.Тарапакіна та Г.Гаврилів з однодумцями [1].

У 2023 р. компанією EFI Group оголошено конкурс бізнес-ідей з метою ревіталізації палацу Жевуських-Лянцкоронських. Компанія перебуває на етапі пошуку перфектних стратегічних та реалістичних бізнес-планів, щоб максимально ефективно відновити та ввести в експлуатацію дану архітектурну пам’ятку та її прилеглу паркову зону. Мова йде не лише про відновлення палацового комплексу, а його трансформацію у ефективний центр економічної та культурної активності. Основними критеріями оцінки бізнес планів експертним журі є оригінальність ідеї, стійкість бізнес-моделей та внесок у збереження культурної спадщини.

Потенційними учасниками конкурсу є найкращі українські бізнес-школи. Учасникам пропоновано обрати один з наступних концептів подальшого розвитку палацу: школа-пансіон англійського типу (випускники якої отримуватимуть міжнародний сертифікат з можливістю стати студентами найкращих вузів світу); готельний комплекс функціонування якого сприятиме зростанню туристичних потоків у місцевості; реабілітаційний центр для військових, що є актуальним проектом у світлі реалій сьогодення. Учасники також можуть пропонувати власні варіанти подальшого функціонального призначення палацу.

Ідеї реалізації будуть оцінюватись не лише за критерієм креативності, а й за відповідність історичному контексту. Оскільки суть проекту відродження палацу Жевуських-Лянцкоронських полягає у площині виявлення підприємницького хисту та створення центру, що стимулюватиме розвиток інновацій, бізнесу, формуватиме та мотивуватиме розвиток культурної ідентичності українського суспільства, що толерує національні історичні цінності та традиції [4].

1. Ганна Гаврилів: «Ми купуємо у держави історичні будівлі і даємо їм нове життя». URL: https://biz.nv.ua/ukr/markets/vidbudova-istorichnih-budivel-yak-pracyuye-proekt-spadshchina-ua-pid-chas-viyni-50361768.html (дата звернення 22.10.2023)
2. Легін С. Палац Лянцкоронських в Роздолі: тоді і тепер. URL: https:// photo-lviv.in.ua/palats-liantskoronskykh-v-rozdoli-todi-i-teper/ (дата звернення 22.10. 2023)
3. Палац Жевуських-Лянцкоронських. Журнал Локальна історія. URL: https://localhistory.org.ua/rubrics/building/palats-zhevuskikh-liantskoronskikh/
4. Бутко Х. На Львівщині хочуть відреставрувати палац Жевуських-Лянцкоронських і оголосили конкурс бізнес-ідей. URL: https://pragmatika.media/news/na-lvivshchyni-khochut-vidrestavruvaty-palats-zhevuskykh-liantskoronskykh-i-oholosyly-konkurs-biznes-idei/ (дата звернення 22.10.2023)

Масюк Юлія

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ НА ПРИКЛАДІ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ «МОРІЦБУРГ» (НІМЕЧЧИНА) ТА «КСЬОНЖ» (ПОЛЬЩА)

Замок Моріцбург (нім. Schloss Moritzburg) у однойменному містечку є бароковим палацом у землі Саксонія за 13 км від Дрездена [1]. Замок складається із 4-х симетричних круглих веж і розташований на симетричному штучному острові, що робить його дуже мальовничим із висоти пташиного польоту. Названий на честь герцога Моріца Саксонського, який збудував тут перший мисливський будиночок між 1542 і 1546 рр, каплицю між 1661 і 1671 рр. 1723-1733 рр. архітектори Матеус Пепельман і Захаріас Лонгелун переробили замок під заміський будинок, додавши офіційний парк, кілька ставків та заповідник для ігор. У 1661-1671 рр. за проектом архітектора Вольфа Каспара фон Кленгеля до замку була прибудована каплиця у стилі раннього бароко. Каплиця була освячена за католицьким обрядом у 1697 р., після того, як онук Івана Георгія II, курфюстр Август II Сильний прийняв католицизм, щоб забезпечити його обрання королем Польщі. У ній брали шлюб практично усі покоління королів та герцонів Саксонії. У цей період і до закінчення Другої Світової війни у замка був останній власник – принц Ернст Генріх Саксонський, який проживав у ньому до закінчення війни у 1945 р.

Найбільшого розквіту замок зазнав у кінці 18 ст., коли його територія була розширена, розбудована житлова частина, збудовано приміщення для фазанів та спеціальний фазанський замок (за 2,5 км від основного), укомплектовано гавань із причалом і маяком [2]. Парк і сади були розбиті у 1728 р.

Рис. 1. Парадний вхід замку Моріцбург (фото автора)

Особливості інфраструктури послуг замку «Моріцбург»:

- Паркінг для авто- та автобусів безпосередньо біля замку;
- Забезпечення сталої мобільності для людей із інвалідністю та родин із дітьми (місця для візків, ліфти);
- Аудіогіди двох модифікацій – у вигляді міні-планшету з навушниками та у вигляді аудіотрубк
- и, із можливістю обрати мову екскурсійного супроводу з 8-ми можливих (англійська, німецька, французька, іспанська, італійська, польська, чеська, російська);
- Наявність постійних та тимчасових виставок, експозицій, які доступні для огляду відвідувачами замкового комплексу (зокрема, виставки «Three Hazelnuts for Cinderella», пов’язаної із однойменним чесько-німецьким фільмом 1973 року, який знімався у Моріцбурзі);
- Можливість оренди залу ресторану замку для проведення заходів різних типів (конференцій, презентацій, ділових івентів, весіль тощо);
- Можливість розміщення у колишніх будиночках для охорони замку, які сьогодні переобладнані на готельні апартаменти;
- Сувенірні крамниці – біля замку та у самому приміщенні замку;
- Кафе, ресторани – у приміщенні замку, а також на території міста;
- Можливість придбання туристичної карти «Schlösserland Karte», у вартість якої входить не лише вхідний квиток у замок Моріцбург, а й відвідання інших туристичних об’єктів, локацій землі Саксонія.

Ксьонж (польськ. Książ) або Фюрстенштайн (нім. Fürstenstein) – найбільший замок Сілезії і третій за величиною в Польщі після замків

Мальборк та Вавель. Розташований на природній території, що охороняється неподалік міста Валбжиха (польск. Wałbrzych, нім. Waldenburg). Валбжих – друге за величиною місто Нижньосілезького воєводства, засноване в XII ст. і більшу частину часу належало Пруссії і було відоме як Вальденбург [3]. У XIII-XIV ст. замок служив резиденцією князів свідницько-явірських із дому П'ястів. Його будівельником вважається Болеслав I Суворий (правив у 1287-1301 рр.). Середньовічні частини замку зведені у другій половині XIV століття. У 1392 р. відійшов до богемської корони, в 1428-1429 рр. зайнятий гуситами. Струмок, що протікав біля підніжжя замку ще XVII столітті, був золотоносним, відомо, що два браслета з намитого у ньому золота носив граф Христоф фон Хохберг [4]. З 1509 р. до кінця Другої світової війни замком володів рід фон Хохбергов (3-й за статками рід у Пруссії та 7-й у Європі), який в середині XIX століття також успадкував від Асканієв права на Пщинське князівство (герцогство Плес). У другій половині XVI століття Хохберги відновили замок відповідно до мистецьких уподобань епохи Відродження. У 1671-1688 рр. Фюрстенштейн було відновлено після Тридцятирічної війни. Італійський архітектор Антоніо Доменіко Россі перебудовує південне крило в стилі бароко [5]. Протягом XVIII століття в стилях бароко та рококо було переобладнано майже всі інтер'єри. Остатньою власницею замку стала княгиня Дейзі, на честь якої було побудовано чимало об'єктів у місті Вальденбургу, а також створений ботанічний сад рідкісних екзотичних рослин за кращими зразками таких об'єктів Відня та Парижу. Під час Другої світової війни німецьке командування включило замок у проєкт «Великан» (нім. Projekt Riese), який передбачав перенесення німецьких промислових підприємств під землю. Багато інтер'єрів замку було втрачено, а під ним було вирито два поверхи (на рівні 15 і 53 м під рівнем підлоги, відповідно).

Рис. 2. Передня частина замку Ксьонж (фото автора)

Особливості інфраструктури послуг замку «Ксьонж»:

- Два паркінги для авто та автобусів: безпосередньо біля замку та за 2 кілометри перед ним;
- Забезпечення сталої мобільності для людей із інвалідністю та родин із дітьми (місця для візків, ліфти);
- Аудіогіди двох модифікацій – у вигляді міні-планшету із навушниками та у вигляді аудіотрубки, із можливістю обрати мову екскурсійного супроводу із 8-ми можливих (англійська, німецька, французька, іспанська, італійська, польська, чеська, російська);
- Наявність постійних та тимчасових виставок, експозицій, які доступні для огляду відвідувачами замкового комплексу;
- Можливість оренди залу ресторану замку для проведення заходів різних типів (конференцій, презентацій, ділових івентів, весіль тощо);
- Можливість розміщення у готелі «Książ ***» та апартаментах на території замку, замкового комплексу, які сьогодні переобладнані під можливість розміщення туристів;
- Круглорічне проведення різних заходів на подвір'ї із залученням органів місцевої влади;
- Дитячий анімаційний центр із різноманітними анімаційними програмами відповідно до тематики замкового комплексу та сезонності;
- Конюшня на території замкового комплексу із можливою орендою коней, кінних екіпажів, проведення сертифікованих міжнародних кінних виставок, змагань
- Сувенірні крамниці – біля замку та у самому приміщенні замку;
- Кафе, ресторани – на території замкового комплексу;
- Можливість придбання туристичної карти «Bilet Explore Wałbrzych», у вартість якої входить не лише вхідний квиток у замок Ксьонж, а й відвідання інших головних туристичних об'єктів Валбжиха – Пальмярні (ботанічного саду княгині Дейзі), Старої копальні (вугільної копальні «Юлія») та музею порцеляни.

1. Замок Моріцбург. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Moritzburg_Castle
2. Замок Моріцбург – офіційний сайт. URL: www.schloss-moritzburg.de/en/home/
3. Замок Ксьонж. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ksi%C4%85%C5%BC_Castle
4. Замок Ксьонж – офіційний сайт. URL: www.ksiaz.walbrzych.pl/
5. Нижня Сілезія – замок Ксьонж. URL: www.polscha.travel/uk/viznachn%D1%96-pamiatki/zamki-ta-palatci/nizhnia-s%D1%96lez%D1%96ia-zamok-ksonzh

Малюга Ліна, Масюк Юлія

ПРОЖИВАННЯ В АРИСТОКРАТИЧНОМУ СТИЛІ НА ПРИКЛАДІ СЕРЕДНЬОЧЕСЬКОГО КРАЮ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Збережені будівлі аристократів у всьому світі використовують не лише для державних установ – міністерств, амбасад чи музеїв, – усе більше обертів

набирає популярна туристична послуга проживання в замку або палаці. Як свідчать статистичні дані, найбільшу кількість замків на одиницю площі має Словаччина. Нашу увагу привернула Чехія з чисельністю близько 2500 замків, яка потужно популяризує відвідування історико-культурних пам'яток. Зауважимо, не кожна столиця може похизуватися місцем розташування президентської резиденції в місці правління королів, маємо на увазі Празький Град. Розглянемо, до прикладу, рекомендовані для проживання замки Середньочеського краю Чеської Республіки в окрузі столиці Праги як туристичну послугу.

Розвитку історико-культурного потенціалу Чехії сприяє висока художня цінність та рівень збереження культурних пам'яток, які впливають на формування світогляду народу, а це своєю чергою визначає використання матеріальних благ на туристичному ринку [1]. Інтерес відвідувачів до історико-культурних пам'яток останнім часом модифікувався, що дає нам можливість говорити про замковий туризм, а саме: проживання в замку. Наприклад, для сімейного відпочинку та різнопланових урочистостей підходить замок Чехтіце (Čechtice), збудований у бароковому стилі, після своїх господарів був перебудований, функціонував як поштове відділення та школа до 1996 року; замок Ємніште (Jemniště), в інтер'єрі якого використано рідкісні літографії, збережено унікальні розписи, пропонує відвідувачам приміщення з історичними меблями, а серед інших принад – багата велнес програма та продаж одягу власного бренду.

Аристократичим династіям Турн-Таксисів і Вальдштейнів належали, відповідно, замки Лоучень (Loučeň) і Шкворец (Škvorec), які з різних причин змінювали своїх господарів. У першому замку відчутно романтичну атмосферу: на першому поверсі туристам для проживання доступні троє апартаментів, названі на честь попередніх власників. А чотиризірковий готель Maxmilian Lifestyle Resort, що розташувався під бароковою терасою замку, поєднує в собі комфорт та сучасну архітектуру. У другому замку, відомому ще як Савойський (на честь одного з власників), затишні інтер'єри створені завдяки стильному поєднанню антикварних меблів та сучасних дизайнерських речей. Із другої половини XIX століття одне крило замку було в користуванні чисельної єврейської діаспори, там розміщувалися синагога з єврейською школою вищої освіти, а також помешкання рабина.

Шато з французької мови означає «заміський замок без оборонних укріплень». За такою класифікаційною ознакою об'єднаємо замки, які характеризують себе з мистецької сторони: шато Котера (Chateau Kotěra), шато Мцели (Chateau Mcely) та шато Тршебешице (Chateau Třebešice). Шато Котера

підходить поціновувавачам елегантності, чим завдячує чеському архітекторові XX ст. Яну Котері; тут зосереджена унікальна колекція дизайнерських меблів періоду виникнення замку. Колекція славиться роботами особистостей художньої сцени початку 20-го століття: Йозефа Гочара, Адольфа Лооса, Павла Янака, Марцела Камерера, Отто Пручера, Коломана Мозера, Йозефа Марії Олбріха, Душана Юрковича, Властиміла Хоффмана та інших. Особливістю Шато Мцели є дбайливе ставлення до довкілля: від екологічного опалення та біотопічного озерця в парку до співпраці з місцевими фермерами. Дизайн номерів на кожному поверсі має власну тематику; тут рясно використовуються квіткові мотиви, кераміка та ручний розпис стін та стель. Ренесансний сільський замок Шато Тршебешице забезпечує незабутнє проживання в шістьох апартаментах, інтер'єри яких є унікальними завдяки творам сучасного мистецтва, створеним художниками безпосередньо на місці. Загальний концепт замку – комбінація історичної атмосфери, модерного дизайну та сучасного мистецтва.

Представимо групу замків, об'єднаних спільністю історичних процесів: вони після Другої світової війни були націоналізованими, а після подій оксамитової революції (1989) повернуті родинам. Замок Добржиш (Dobříš) – власність аристократичного роду Коллоредо-Мансфельд, у 1942 році конфіскований німецьким рейхом. Після війни в комплексі майже 50 років розміщувався Будинок письменників, а 1998 року за реституцією його повернули колишнім господарям. Нинішній вигляд замку, виконаному в стилі рококо, а також принади чеської паркової архітектури з орнаментальними клумбами, оранжереєю, фонтаном та скульптурними композиціями роблять його популярною туристичною атракцією. А над злиттям річок Лабе та Влтави, над схилами, порослими виноградниками, стоїть чудовий бароковий замок Мельник (Mělník), у розкішній атмосфері якого облаштовані двоє апартаментів для проживання гостей. Унікальною пам'яткою замку є його історичні підземелля на три поверхи та площею понад 1500 м²; їхній фундамент закладав імператор Карл IV. У 1992 році повернутий колишнім господарям, нині тут відбуваються дегустації лобковицьких вин. Замок Ратмержице (Ratměřice) є аристократичною резиденцію, вона оточена річкою з десятками рідкісних дерев. Один з останніх господарів замку Володимир Кабеш був великим промисловцем та засновником фірми «Aero», відомої виробництвом літаків, а потім і автомобілів. Зміна політичного режиму з комуністичного на демократичний повернула замок у володіння господарю в 1989 році.

Замки державного користування, які є пам'ятками архітектури, знаходяться під охороною держави, мають бюджетне фінансування, а за

ческими законами, можуть функціонувати як готелі [2]. У чотиризірковому готелі, що розмістився в бароковому замку Лібліці (Liblice), поєднані історія, комфорт і сучасна архітектура. Якість відпочинку обумовлена не лише зручністю будови, а й мальовничістю природного ландшафту: французький сад, англійський парк та заповідник, частиною якого є унікальний Слатинний луг із рідкісними видами рослин. Нині замок належить Академії наук Чехії. Готель у замку Штиржин (Štiřín) оточений лісами та ставками, пропонує розміщення у стильних номерах класу люкс, які розташовуються не лише в замку, а й у прибудовах Salm, Arminia та Jockey. Магнітом ареалу є гольфове поле, що тягнеться в романтичних декораціях місцевого парку.

Усі 12 представлених чеських замкових готелів включають першокласну гастрономію, здебільшого страви класичної чеської кухні, виготовлені зі свіжих інгредієнтів, придбаних у місцевих виробників. Широкий спектр розваг: від гольфу, петанку та полювання до дегустації вин, екскурсій околицями та оздоровчих процедур спа-комплексу. Одні привертають увагу розкішшю, переносять у минуле, інші орієнтовані на активне проведення часу, а треті демонструють вдале поєднання старовини та сучасності. Кожен із замкових готелів може похизуватися не тільки збереженням і тяглістю історії, яка розпочалася сотні років тому, а й упорядкованою навколишньою територіорією комплексу: парки, сади, водойми [3].

Західний досвід збереження пам’яток культурної спадщини, надання туристичної послуги проживання в замку або палаці корисний для туристичного сектора України, де вже формується конкуретноспроможний ринок послуг. Наприклад, замок Радомисль чи замок Шенборна, які надають повний пакет послуг аристократичного відпочинку зі зручними радіальними туристичними маршрутами з поверненням на нічліг. Заплановано нові реконструкції, що вимагає вдалого здійснення капіталомістких та значних за обсягом інвестицій, щоб задовольнити запит сучасного туриста.

1. Корсак Р. Перспективи використання замків у готельній індустрії України: досвід Чеської республіки. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 24. Т. 2. 2019. С. 11–16.
2. Бордун О. Ю., Білоус С. В. Стан та перспективи замкового туризму в контексті стратегічного розвитку туристичної галузі західного регіону України. *Економіка. Управління. Інновації.* 2010. No 2 (4). С. 124–132.
3. Сайт середньочеського краю Чеської республіки. URL: www.strednicechy.cz/oblasti/

Інвестиційний потенціал замків та палаців України

Мацука Вікторія

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАМКІВ

Україна має достатні туристичні ресурси та великий потенціал для подальшого розвитку. Сьогодні замковий туризм є надзвичайно привабливим як для туристів, так і для залучення інвестицій у його розвиток. Нині замки знайшли нове застосування: вони стали музеями, готелями, художніми галереями, ресторанами, майданчиками для театральних вистав, концертів та шоу.

Замковий туризм має багатий потенціал і заслуговує на розвиток. Україна наділена великою історичною спадщиною. Незрівнянні замки, величезні палаци і неприступні фортеці є гордістю нашої країни. Сьогодні більшість із цих популярних об'єктів є складними, але функції їхніх компонентів відрізняються. Серед багатої та різноманітної історико-архітектурної спадщини України ці пам'ятки належить до пам'яток оборонної архітектури.

Сьогодні на території України багато замків, доступних для туризму. В основному вони зустрічаються в західних регіонах країни: Тернопільській, Хмельницькій, Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Волинській та Одеській областях. Більше половини замків не використовується, знаходиться в руїнах і потребують розвитку. Однак є фрагменти, які збереглися, і є досить привабливими для туристичної індустрії та можуть бути включені до туристичних маршрутів. Замки, розташовані в сільській місцевості, є важкодоступними для туристів, оскільки немає відповідної туристичної інфраструктури, щоб легко дістатися до необхідних об'єктів [2].

Сучасними напрямками використання замків є: організація різноманітних історико-літературних фестивалів, впровадження мультимедійних технологій для відтворення фортифікаційних споруд, застосування в готельно-ресторанному господарстві, а також для оздоровчих і розважальних цілей.

Однією з головних проблем розвитку замків в Україні є нерозвинена система інвестування в туризм.

Основними шляхами розвитку інвестиційного потенціалу замків можна вважати наступні.

1. Фіксована плата за послуги. Так, є можливість підтримувати пам'ятку в належному стані та в майбутньому розвивати на її основі туристичного комплексу.

2. Залучення приватних інвестицій. Наразі держава не має достатньо коштів, щоб гарантувати повний бюджетний дохід галузі, тому потрібні приватні інвестиції, які складають 70-80% від загального фінансування. Однак, щоб залучити інвесторів, спочатку необхідно розрахувати економічну віддачу інвестиційного проєкту. Саме на цьому етапі органи влади, які займаються цими розрахунками, стикаються зі значними практичними труднощами, пов'язаними з економічною оцінкою території.

Узгодження на законодавчому рівні механізмів довгострокового продажу чи передачі в оренду історико-культурних цінностей комерційному сектору, збереження їх архітектурного стилю та самобутності, дозволило б перетворити їх (на основі реконструкції) на готелі, розважальні заклади, середньовічні будівлі в стилі громадського харчування туристичних центрів і розважальних закладів [2].

3. Пам'ятку можна передати в концесію – договір про передачу природних ресурсів, підприємств та інших об'єктів господарювання, що належать державі чи територіальній громаді, для тимчасового розвитку іншим державам, іноземним компаніям та особам.

Водночас має існувати чітка та ефективна національна система контролю за дотриманням умов концесії та пільгових умов лізингу. Багато визначних пам'яток, особливо замки, не мають каналізації, електрики та інших переваг цивілізації, і їх будівництво вимагає значних інвестицій. Орендарям необхідно отримати багато спеціальних ліцензій від міністерств і відомств, тому спрощення системи отримання цих ліцензій інвесторами туристичної сфери та надання довгострокових пільг і кредитів зробить територію привабливою для інвестицій.

Створення сприятливих умов для інвесторів дозволить Україні не лише реставрувати пам'ятки, а й розвивати туризм шляхом розвитку необхідної інфраструктури. Інвестори мають побачити можливість будівництва на території замку туристично-комерційного готелю, пансіонату, санаторію та музейного комплексу.

Однак реалізація цього напрямку є архітектурно досить складною та капіталомісткою, оскільки потребує значних інвестицій. Згідно з європейським досвідом, термін окупності таких проєктів становить у середньому 8-12 років залежно від ступеня пошкодження конструкції [3]. Однак віддача іноді досягає 300%.

4. Одним із способів залучення інвесторів є передача їм великої кількості акцій цільової компанії залежно від розміру інвестиційного капіталу. Залучення інвесторів також може базуватися на інших умовах, встановлених

інвестиційним договором: частки власності після завершення проєкту; відсоток майбутніх прибутків; квоти (при будівництві засобів розміщення туристів).

5. Важливою формою залучення іноземних інвестицій є місцеві зони вільного підприємництва з туристичною ознакою. Такі території слід створювати в регіонах, де природні умови та потреба в ресурсах є найбільшою.

6. Охороняти та реконструювати історико-культурні ресурси шляхом покарання.

Для збільшення фінансування та забезпечення охорони ресурсів необхідно вжити низку заходів: ввести податки за погіршення чистоти повітря; встановлювати плату за забруднення прибережних вод; обмежувати або забороняти доступ до певних пам'яток і туристичних зон.

Замки привабливі як для туристів, так і для залучення інвестицій у їх розвиток. Завдяки розвитку цього виду туризму економіка стрімко розвивається, а рівень життя людей у прилеглих районах покращується. На даному етапі рівень розвитку замкового туризму в Україні є низьким. Причина цього – недостатня фінансова підтримка з боку держави. Тому, основними перспективами розвитку та першочерговим завданням є залучення іноземних інвестицій в галузь.

1. *Мацука В.* Комерціалізація культурної спадщини: досвід ЄС. Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток: Тези ІІ-ї міжнародної науково- практичної конференції, 8-9 вересня 2023 року / упор. Ю. Курдина. Львів, 2023. С. 95-98.
2. *Рутинський М.Й.* Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичого відродження: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 432 с.
3. UNWTO. Tourism in the Green Economy Background Report. 2012. URL: www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284414529 (дата звернення: 07.11.2023)

Замковий туризм в Україні та світі: стан, потенціал, виклики, реаґування

Жукова Олена

ЗАМКИ Й ТУРИЗМ: ВІТЧИЗНЯНІ СТЕРЕОТИПИ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ПОСИЛЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ВПЛИВІВ ФОРТИФІКАЦІЙНОЇ СПАДЩИНИ

В Україні збереглося біля 130 замків і фортець, що дозволяє говорити про потенціал до розвитку замкового туризму. В рамках проекту «Візуальна ідентифікація спадщини: віртуальна презентація публічних просторів історичних міст України» [1] з дослідження впливів спадщини на розвиток територій протягом жовтня – листопада 2023 р. були досліджені соціальні, культурні та економічні впливи замків Теребовлі, Бучача, Підзамочку, Микулинців, Збаражу, Олики, Острога, Сатанова, Корця, Клевані, Старокостянтинова. Перевірка за найпростішими індикаторами впливів замків на розвиток туризму в громадах показала відсутність цих впливів.

Шляхом опитувань різних груп цільових аудиторій, аналізу локальних стратегій розвитку [2], реалізованих проектів з актуалізації спадщини задля розвитку туризму [3; 4] встановлена низка поширених стереотипів впливу замків на сталий розвиток туризму в громадах:

1. Найпоширеніший стереотип, коли наявність замку автоматично призводить до розвитку туризму. Спростовується моніторингом рівня розвитку туризму в громадах зі збереженою замковою спадщиною.
2. Не менш поширеним є плутанина між екскурсантами (відвідувачами замку чи музею) та туристами. Досить часто відвідувачів замкового музею називають туристами, хоча останні не купують туристичних послуг в громаді.
3. В усіх громадах з руйнованими замками існує стереотип обов’язкового відновлення чи повної реставрації замків. Оскільки такі роботи неможливі за наявних умов і ресурсів, цей стереотип суттєво гальмує будь-які процеси збереження та ефективного використання. Спростовується сучасними тенденціями з актуалізації руїн фортифікаційної архітектури та перетворенням їх на привабливі туристичні об’єкти через складні інтерпретації (рис.1), outside-системи

взаємодії зі спадщиною, кроссекторальні проекти, спрямовані на посилення показників до сталого розвитку.

Рис. 1. Руїни Гельфштинського замку (Чехія)

4. Стереотипне мислення щодо «перейняття досвіду», а не генерування унікального сценарію залучення замку в туризм на основі доказової бази впливів та інвестицій в розвиток спадщини. Спростовується сучасними дослідженнями багатовимірних впливів інвестицій у культурну спадщину задля доказової бази розуміння та оцінки впливів, формування пропозицій розвитку проектів, прийняття рішень інвестицій в спадщину на основі аналізу вигод і витрат.

Рис. 2. Руїни Хаапсальського замку (Естонія)

5. Стереотипне пояснення відсутності туристів на замках недостатньою промоцією та необхідність посилення популяризації замків. Спростовується моніторингом рівня впливів реалізованих проектів з промоції на сталий розвиток туризму. Показовим став кейс популяризації фортифікаційної спадщини Олики, коли в рамках проекту Культурно-туристичний маршрут «Волинські барбакани» [3] в 2021 р. встановлений один стенд. Потім реалізований інший проект «Волинський спадок» [4], що повторив інформацію та знову встановлений стенд – а розвиток туризму так і не настав.

Виокремлені стереотипи характерні в цілому для України та гальмують ефективне управління замковою спадщиною задля розвитку як стійкого туризму в громадах, так і територій в цілому.

Рис. 3. Консервація руїн Янівецького замку (Польща)

Відповідь на питання, чому українські замки не стають драйверами розвитку туризму для місцевих громад допомагає знайти вимірювання за основними індикаторами здатності до розвитку туризму [5]: 1. про що розповідає замок; 2. кількість часу, проведеного на об'єкті; 3. кількість пропозицій залучення локальних жителів до простору спадщини; 4. генерування унікальності місця та досвіду відвідувачів; 5. розмаїття пропозицій взаємодії зі спадщиною; 6. фізична та інформативна (інтерпретація) доступність замків; 7. наявність outside-системи навколо замку; 8. естетичний технічний стан. За всіма цими показниками будемо отримувати низькі або нульові показники, а замки залишаються баластом, «пустим місцем», що породжує більше проблем з утримання та фізичного збереження ніж доказових можливостей до розвитку.

Рис. 4. Інтерпретаційна подорож навколо руїн абатства Віллерс (Бельгія)

Дослідження наявного досвіду управління замковою спадщиною задля розвитку туризму в громадах, що охопило 9 європейських країн в період 2019 – 2023 рр. дозволяє виокремити підходи та сучасні тенденції, що дозволяють піднімати показники здатності до розвитку туризму.

На що треба звернути увагу, щоб розвивати замковий туризм? Та чи дійсно відбудова / реставрація замків є обов'язковою умовою?

Рис. 5. Outside система взаємодії зі спадщиною замку Торуп (Швеція)

Проєкти музеєфікації руїн замків в Яновці (Janowiec) і Черську (Czersk) (Польща), оборонного монастиря Віллерс (Villers Abbey) (Бельгія), замків Гельфштин (Helfštýn) і Кашперк (Kašperk) (Чехія), фортеція Ландскрон (Veste Landskron) (Німеччина), замків Бергквара (Bergkvara) і Грефснес (Gräfsnäs), оборонного монастиря в Ромі (Romakloster) (Швеція), фортеці Настадборген (Nastadborgen) (Норвегія), замку в Хаапсале (Естонія) доводять, що реставрація / відбудова замків не є обов'язковою умовою. Управлінці спадщиною підіймають показники за рахунок технологій експозиційної подорожі (рис.2), грамотної консервації руїн (рис.3), поверхневої музеєфікації в умовах відсутності опалення, використання експозиційних прийомів та засобів інтерпретації історії замків, підвищення естетичних впливів, складних outside-систем взаємодії зі спадщиною.

Помітним трендом підвищення туристичних впливів фортифікаційної спадщини стає інтерпретаційна подорож, що закручується навколо та всередині об'єкта, робить його доступним та зрозумілими для будь-яких категорій відвідувачів та стимулює самостійне знайомство з об'єктом в його природному середовищі (рис.4). Ця тенденція породила вибудову складних outside-систем, коли стало зрозуміло, що при наявності ефективної зовнішньої взаємодії з об'єктом – не так і важливо, що всередині замку, він може бути навіть зачиненим/законсервованим.

Такі системи посилюють показники часу, проведеного на території об'єктів, кількість соціальних функцій, які відіграє об'єкт в житті місцевої громади, посилюють впливи на well-being локальних жителів. У відповідності з цим трендом управляють системою взаємозв'язків навколо об'єкту спадщини. Яскравим прикладом є ренесансний замок Торуп (Torup Slott, Швеція) 1524 року з його унікальним сценарієм показу об'єкту та круглорічним туристичним сезоном (при тому, що inside замок доступний лише в літні місяці). Концептом управління спадщиною створено розмаїття форм взаємодії: лабіринти подорожей, відтворений ренесансний парк, промарковані точки екскурсійного

огляду, декілька десятків attention rest пропозицій (рис.5), що залишають інтер'єри замку та можливі внутрішні експозиції поза увагою відвідувачів.

Враховуючи кількість замків в Україні, доцільно було б відійти від поширених стереотипів та впроваджувати індивідуальні сценарії туристичного показу об'єктів, спрямовані на підвищення показників здатності до сталого розвитку туризму.

1. Інформація про проект «Візуальна ідентифікація спадщини: віртуальна презентація публічних просторів історичних міст України». 2023. URL: www.facebook.com/StudyHeritage/posts/pfbid028ndEdhM44m2sKGDKYGPppzUARu7qezhgSxF9jAcC7gyoUSkY1ajfrS5uf5cYzHF9l
2. Програма соціально-економічного розвитку Збаразької міської ради на 2021 р.; Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 р.; Стратегія реставрації Олицького замку 2021 р.; Стратегія розвитку Острозької територіальної громади на 2022 – 2027 рр.; Матеріали до стратегії розвитку туризму в Тернопільській області.
3. Культурно-туристичний маршрут "Волинські барбакани". 2021. URL: https:// ucf. in.ua/m_programs/5f8048d50aa0bb6e4665c9b3/register?type=realized_project
4. Історико-культурний екомаршрут «Волинський спадок». 2021. URL: www. volynspadok.org.ua/
5. Jelinicic, D.A. (2019). Creating Experiences in Cultural Tourism: From Sightseeing to Engaged Emotional Action. Creating and Managing Experiences in Cultural Tourism; World Scientific. Singapore. 3–16.; Nocca F. (2017). The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development: Multidimensional Indicators as Decision-Making Tool. URL: www.researchgate.net/ publication/320511923_The_Role_of_Cultural_Heritage_in_Sustainable_Development_Multidimensional_Indicators_as_Decision-Making_Tool

Гапоненко Ганна, Парфіненко Анатолій

КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ХАРКІВЩИНІ

У звіті American Express Travel про глобальні тенденції у сфері туризму в 2023 році відмічено чотири глобальні тенденції, що надихають людей подорожувати цього року [3]:

- Зростання «сет-джеттингу»: популярні фільми, телешоу та соціальні мережі надихають людей подорожувати до місць, які вони бачать на екрані, наприклад, до Італії, Парижа, Йеллоустоуна та Лондона.
- Смачні напрямки: від найкращих ресторанів до місцевих фаворитів та кулінарних майстер-класів. Люди обирають наступний пункт призначення на основі місцевої кухні.
- Хвиля оздоровлення: оздоровчий відпочинок стає все популярнішим, оскільки мандрівники віддають пріоритет турботі про себе, а також психічному та фізичному здоров'ю.

- Подорож знайомими шляхами: мандрівники хочуть відкрити для себе приховані перлини і підтримати місцеві спільноти, коли вони подорожують.

Звіт, заснований на даних опитування мандрівників зі США, Австралії, Канади, Мексики, Японії, Індії та Великобританії, показав, що більше половини (52%) респондентів планують здійснити цього року більше поїздок, ніж минулого, а 50% респондентів планують витратити на подорожі у 2023 році більше грошей, ніж у 2022 році. 84% опитаних представників покоління Z і міленіалів віддали б перевагу відпустці мрії купівлі нового предмета розкоші, а 79% згодні з тим, що подорожі є важливим бюджетним пріоритетом [3].

Сучасні туристи більше не хочуть бути пасивними спостерігачами, вони прагнуть «вжитися» у місцеву культуру та повсякденне життя, долучитися до живих традицій та звичаїв для того, щоб отримати нові враження та досвід.

Взаємозв'язок між туризмом та культурою став одним із основних джерел розвитку туризму за останні роки. Потрібно відзначити також зростаючу важливість креативності, яка доповнює загальноприйняті та традиційні моделі культурного туризму. У звіті ОЕСР 2014 року стверджується, що креативні індустрії пропонують різноманітні можливості зростання та розвитку туризму, включаючи потенціал збільшення попиту, впровадження нових креативних продуктів, підвищення якості та привабливості локацій, а також підтримку самих креативних індустрій та стимулювання експорту креативних продуктів [2].

Існуючі моделі культурного туризму часто розглядають культуру як статичний продукт, який потрібно просто продати мандрівникові. Якщо ж сконцентруватися на локальних творчих процесах, місцевій айдентиці та нематеріальних культурних активах, креативний туризм стає фундаментальним інструментом боротьби з негативними наслідками традиційних моделей культурного туризму. Додаючи креативність у існуючі місцеві цінності, мандрівники можуть пізнавати новий досвід взаємодії з локацією, отримувати нові враження з безпосереднього спілкування з місцевим населенням та розкривати як унікальність місцевого населення, так і власну приналежність до дестинації. Креативний туризм також допомагає посиленню місцевих спільнот і робить мешканців самодостатнішими, що є ключовим для створення по-справжньому сталого туризму.

Потужною складовою креативних індустрій в нашій країні, що привертає увагу мандрівників, насамперед є архітектура. В Україні 400 населених пунктів, які мають статус історичних. Територією країни налічується понад 125 тис. пам'яток археології, архітектури, містобудування, історії та мистецтва.

На рис. 1 нами наведено інфографіку ДАРТ з популярними туристичними локаціями, що користуються популярністю у туристів в регіонах нашої країни. Традиційно найбільш насиченими туристичними магнітами є західні області. Тут зосереджено 17 палаців та фортифікаційних споруд, 8 заповідників та національних природних парків, 11 культурно-туристичних об’єктів тощо.

Рис.1. Туристичні магніти України, 2023 р. [1]

У центральних областях міститься 32 привабливі для туристів локації, включаючи вісім заповідників та національних природних парків, 5 музеїв та 12 природних об’єктів. На півдні країни – у чотирьох областях та у Криму – знаходиться 31 туристична локація – переважно культурно-туристичні та природні.

На півночі нашої країни можна знайти 27 привабливих для туристів місць – це насамперед природні парки та заповідники. У східних областях (Харківська, Донецька та Луганська), які є частково окупованими та перебувають під постійними обстрілами, налічується 20 туристичних магнітів.

Схід України не насичений замковою архітектурою так, як західні області, але на території Харківської області можна знайти кілька старовинних садиб та маєтків, які були збудовані ще у 18-19 столітті. Більшість садиб майже зруйновані, але деякі з них зберегли свій основний вигляд.

Наприклад, садиба в Шарівці була збудована на початку 19 ст. поміщиком Ольховським. Згодом цукровий магнат Леопольд Кеніг збудував в цьому місці фамільний маєток у неоготичному стилі. Зараз – це пам'ятка архітектури, відкрита для відвідування туристами. Перлиною садиби є палац, в якому налічується 3 великі зали та 26 кімнат. До наших днів збереглося достатньо елементів внутрішнього оздоблення палацу.

Або садиба Шидловських, що знаходиться в селищі Старий Мерчик. Збудована ще у 70-х роках 18 ст. Заповідником ця територія була оголошена ще в 1891 р. згідно з указом Олександра III. Садиба – чи не єдиний палацовий комплекс, який не перебудовувався, а парк був одним із найстаріших в Російській імперії. Тепер для туристів доступними до відвідання є палац, службовий корпус, флігель та комора. Головною відмінністю палацу Шидловських є переважання в архітектурі овальних форм. На даний момент садиба покинута і знаходиться в аварійному стані [4].

На нашу думку, для таких малих територій креативний туризм може стати перспективною траєкторією розвитку, де напівзруйновані матеріальні об'єкти туристичного показу можуть компенсуватись, наприклад, формуванням легенд про місце перебування, створенням оригінальних фестивалів, виставок чи майстер-класів. Жвавість та атмосфера місць все більше і більше залежать від низки як запланованих, так і спонтанних подій, які формують розрив між очікуваннями та реальністю, створюючи потенціал змін, що є суттєвим фактором привабливості.

Завдяки вказаним заходам з’явиться перспектива появи робочих місць в селах та містах, розташованих поряд з палацами; зростатиме привабливість регіону для потенційних інвесторів; збільшуватимуться надходження до регіональних та муніципальних бюджетів тощо.

1. ДАРТ розширив карту туристичних магнітів. 11.09.2023. URL: www.tourism.gov.ua/blog/dart-rozshiriv-kartu-turistichnih-magnitiv
2. OECD. Tourism and the Creative Economy, OECD Studies on Tourism. OECD Publishing. 2014.
3. 2023 Global Travel Trends Report. URL: www.americanexpress.com/en-us/travel/discover/get-inspired/global-travel-trends
4. https://drymba.com/uk/1032348-sadyba-shydlovskoho-staryy-merchyk-kharkivska

Теплюк Олександр, Смирнов Ігор

СУЧАСНИЙ СТАН ТА РЕСУРСНА БАЗА ДЛЯ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА

Республіка Молдова – південно-західна сусідка України, яка відома мандрівникам, завдяки винному туризму, своїм природним красотам, а також історії. Протягом більш ніж 500 років існування Молдавського князівства країна збагатилась значним пластом історико-архітектурної спадщини, яку зараз можна використати для розвитку туризму цієї країни. Це фортеці, замки, міські укріплення, оборонні храми та інші споруди, які були провідними в системі розбудови міст і містечок Молдавського князівства. Частина цих

пам'яток наразі знаходиться на територіях сучасної України та Румунії. В даних тезах мова буде йти лише, про пам'ятки, які зараз знаходяться в сучасній Республіці Молдова. Буде висвітлено основні туристичні атракції замкового туризму, проаналізовано сучасний стан та визначено перспективи цього виду туризму в країні. Республіка Молдова має кілька історичних замків і фортець, які розташовані по всій країні, і деякі з них відомі більше за інші. Деякі з них відкриті для відвідувачів і пропонують екскурсії, виставки та інші туристичні послуги, тоді як інші перебувають у стадії реставрації або обмеженого доступу. Замковий туризм в Республіці Молдова поки що розвинений на недостатньому рівні, враховуючи його потенціал, проте він може бути одним зі способів привернення туристів та дослідників до середньовічних історико-культурних та оборонних об'єктів цієї країни.

Однією з візитівок сучасної Молдови є Сороцька фортеця, що розташована майже на кордоні з Україною, в невеличкому містечку Сороки (рис.1). Будівництво цієї фортеці припало на кінець XV ст. Першопочатково фортеця була дерев'яною. Кам'яною вона стала після перебудови в XVI ст., завдяки чому збереглась до наших днів. Розташована на високому березі р.Дністер, Сороцька фортеця є сучасницею кращих досягнень італійського Відродження, у т.ч. в оборонній архітектурі, та має схожий вигляд до фортець північної Італії (особливо помітна схожість із замком Капрарола), при цьому маючи достатньо елементів, які відрізняють їх, помітно також прослідковуються впливи османської архітектури. Сороцька фортеця відігравала важливу роль у історії Молдови, за середньовіччя вона використовувалася для оборони та контролю торговельних шляхів [1].

Рис.1. Сороцька фортеця [3]

Зараз фортеця перебуває на реставрації. Перший етап реставрації було проведено в рамках міжнародного транскордонного румуно-молдово-українського проєкту «Середньовічні перлини», на який Європейський Союз виділив 3 млн євро на відновлення трьох фортець: Хотинської, Сороцької та Сучавської, 2 млн євро з яких було виділено саме на реставрацію Сороцької фортеці. Перший етап реставрації Сороцької фортеці тривав з 2012 по 2016 рр.: тоді відновили башти,

внутрішньофортечні доріжки та під'їзні дороги до фортеці, а також підлогу у баштах та гідроізоляцію тераси над льохами. Крім цього, відремонтували вхідні сходи до фортеці та облаштувати каплицю. Другий етап реставрації розпочався у травні 2023 р. і планується завершитись до кінця поточного року в рамках проєкту «Штефан чел Маре, спільна історія — спільна спадщина, Сороки-Васлуй», що також фінансується Євросоюзом [2]. Під час ремонту в фортецю не можна буде зайти, але її все ще можна буде оглянути ззовні. Другий етап передбачає реконструкцію дерев'яної галереї навколо головної вежі, закупівлю вітрин для експонатів, прапорів, зразків старовинної зброї та предметів інтер'єру. У музеї планується також виставити й предмети, отримані при археологічних розкопках у фортеці.

Після повної реставрації Сороцька фортеця, яка включена до Списку пам'яток історії та пам'яток архітектури Республіки Молдова, має всі шанси стати однією з головних туристичних атракцій в країні.

Не менш важливою та визначною для історії Молдови є Бендерська фортеця, яка розташована на правому березі річки Дністра у м.Бендери, що нині перебуває у складі невизнаної самопроголошеної Придністровської молдовської республіки [3]. Будівництво цієї фортеці також припадає на кінець XVI ст. Бендерська фортеця славиться своєю цікавою архітектурою, яка поєднує різні стилі та періоди будівництва (рис.2). За Середньовіччя фортеця мала стратегічне значення для контролю над р.Дністер і торговельними шляхами [4, с. 114]. У 2008-2013 рр. фортецю було відреставровано. Нині на території фортеці діють декілька музеїв, парк атракціонів [5].

Рис. 2. Бендерська фортеця [5]

До пам’яток замкової архітектури епохи модерну у Молдові відноситься замок Мімі, який був зведений 1893 р. за ініціативою останнього губернатора Бессарабії Костянтина Мімі. Цей замок, який згодом став найбільшою винокурнею краю, входить до числа 15 найвідоміших винних архітектурних пам'яток світу, та розташований за 30 км від Кишинева, у мальовничому селі Бульбоака (рис.3). Його архітектура була створена під впливом французької, що відбулося завдяки тому, що Мімі вивчав виноградарство та виноробство у

Франції, у м.Монпельє. Вважається, що цей особняк став першим справжнім замком у Бессарабії. Зведений із залізобетону (що було новинкою на той час), двоповерховий замок вважався найсучаснішою спорудою не тільки в окрузі Бендер, а й в усій Молдові. Підвали замку мали місткість під зберігання 300 000 літрів вина у бочках [6].

Рис. 3. Замок Мімі [6]

У 2011 р. розпочалася реконструкція архітектурного ансамблю замку, який став привабливою пам'яткою для туристів. Під час проведення реконструкції споруда отримала назву «Замок Мімі» на честь свого засновника. Реконструкцію було завершено у 2016 р. [7]. Нині туристичний комплекс «Замок Мімі» включає музей, картинну галерею для молодих художників, конференц-зал, готель, SPA- салон, ресторан, кілька творчих майстерень народного мистецтва і кулінарії. У замку облаштували чотири великі зали для святкових заходів, кожна на 100-120 місць, дві дегустаційні та шість підвалів. У червні 2023 р. в замку Мімі було проведено другий саміт Європейського політичного співтовариства (EPC) [8].

Отже, наразі замковий туризм в Молдові розвинений на недостатньому рівні, але в перспективі має значний потенціал для розвитку цього виду туризму в країні, завдяки тому, що в ній залишились такі визначні пам’ятки середньовічної історико-архітектурної спадщини, як Бендерська та Сороцька фортеці, а також замок епохи модерну Мімі. Для подальшого розвитку замкового туризму в Молдові передбачається провести наступні заходи: реставрацію та консервацію історичних замків та фортець; посилення співпраці з місцевими громадами та підприємцями в інтересах розвитку туризму; організацію культурно-мистецьких заходів на кшталт фестивалів, мистецьких виставок на замковій території, що може привабити туристів; поліпшення комфортності туристичної інфраструктури; розробку та впровадження туристичних хепененгів, таких як авторські екскурсії, тематичні заходи та програми з метою стимулювання розвитку замкового туризму в регіоні. Сучасні

маркетинг та реклама мають бути обов'язковими складниками привернення потоків туристів до замків та фортець Молдови, зокрема з України, під час післявоєнного відновлення туризму в нашій країні.

1. Sergiu Musteata, Ion Tentiuk, Ion Ursu. The Medieval Fortress Soroca (Republic of Moldova) - Archaeology, History and Preservation. URL: www.academia.edu/38173654/The_medieval_fortess_Soroca_Republic_of_Moldova_archaeology_history_and_preservation
2. Сороцьку фортецю закрили на ремонт до кінця року. URL: https://grt.md/sorokskuyu-krepost-zakryli-na-remont-do-koncza-goda/
3. Офіційний сайт Бендерської фортеці. URL: https://bendery-fortress.com/docs
4. Нєстєрова Т. Замок Тігіна у фортеці Бендери. URL: https://science.lpnu.ua/uk/fortyfikaciyi/vsi-vypusky/volume-17-2022/zamok-tigina-u-forteci-bendery
5. Бендерська фортеця: Спадок минулого і символ сучасності. URL: https://zakarpattya.net.ua/News/230642-Benderska-fortetsia-Spadok-mynuloho-i-symvol-suchasnosti
6. Офіційна сторінка Замку Мімі. URL: https://castelmimi.md/
7. У Молдові відреставрували єдиний у країні винний замок. URL: www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2085362-u-moldovi-vidrestavruvali-edinij-u-kraini-vinnij-zamok.html
8. Reuniunea Comunității Politice Europene, la SRL „Castel Mimi”. URL: https://moldova.europalibera.org/a/reuniunea-comunit%C4%83%C8%9Bii-politice-europene-la-srl-castel-mimi-/32294701.html

Конджарян Інна, Винниченко Ігор

ПАЛАЦОВА СПАДЩИНА ЖИТОМИРЩИНИ: БАГАТА І НЕВІДОМА

На Волині минулі століття залишили по собі пам`ять і доробком будівничих, і тими, хто замовляв їм архітектурні дива, які і сьогодні милують зір та тішать душу.

Палац Орловських у с.Коростки (Любарський район), зведений в середині XIX ст. зберігся в пристойному стані завдяки тому, що і тепер використовується – як Любарський психоневрологічний інтернат. Через це доступність його «нульова», попри те, що будівля та її мальовничі околиці могли чимало цікавого «розповісти» не лише допитливим відвідувачам.

Рис. 1. Палац Орловських [1]

Коростки до 1753 р. були у складі Острозької ординації, до якої в XVI-XVIII ст.ст. входили сотні сіл та містечок відомих волинських магнатів князів Острозьких, Заславських та Сангушків. По смерті останнього острозького ордината Януша Сангушка всі ці

землі за Кольбушівською угодою були розділені та продані у різні руки. Так, Коростки з сусідніми селами Стара та Нова Чартория дісталися князю Юзефу Любомирському, підстолію Великого Князівства Литовського. Від нього, через ще декількох власників, Коростки отримали Прушинськи гербу Равіч. А вже в наступні роки, як посаг Антоніни Прушинської, яка близько 1810 року вийшла заміж за Міхала Орловського, головного судді Подільської губернії, маєток перейшов до родини чоловіка. Найбільшого розквіту маєток досяг при наступному власникові, сину Міхала, теж Міхала Орловського (1819-1883), його повне ім'я Міхал Людвік Титус. Саме він був страсним бібліоманом та колекціонером польського живопису. Можна ствердити, що саме для своїх колекцій Міхал Орловський-молодший, навпроти старої садиби у старопольському стилі, побудованої, як пише Р.Афтаназі, ще у 1770-1780 р.р. ротмістром кавалерії Юзефом Прушинським, приблизно в середині 19 століття будує новий, більш просторніший палац. А стара садиба перетворюється у флігель зі службовими та господарчими приміщеннями. Довкола маєтку був розбитий парк, який зараз перетворився у справжній ліс. До садиби вела чудова, у витонченому стилі в'їздна брама, яка,на жаль,не збереглася.

Помер Міхал Орловський у 1883 р.в Ніцці (Франція). По його заповіту Коростки відійшли до його далекого родича Яна Орловського, який постійно мешкав у Відні. Через це виник довгий конфліктний процес за право успадкування маєтком між іншими спадкоємцями.

Близько 1890 р. маєток, який на той час містився на площі в 690 десятин, отримала Валентина Могильницька, донька Адольфа Прушинського, але небавом вона змушена була продати його графу Ферзену. Той, своєю чергою – через картярські борги – віддає Коростки секретарю міністра Евфімію Стефанову, який і став останнім власником маєтку до 1917 року.

У міжвоєнний період в палаці розміщувався дитячий будинок, по тому – лікарня. [2]

Палац Терещенків (точніше – його руїни) знаходиться за 20 км від обласного центру по Старокостянтинівській трасі, на березі р.Тетерів біля с.Дениші.

Рис. 2. Палац в с.Дениші. Середина 1910-х рр. [3]

Дениші у позаминулому столітті були значним промисловим центром. Тут діяли заводи з відливу чавуну і

виробництву заліза, діяла найбільша на Волині кузня (заснована у 1840 р. графом Августом Билинським), добувалися руда і вогнестійка глина для виробництва цегли, кварц для доменної печі та інша сировина для промислового виробництва. [5]

Палац, побудований за проєктом архітекта Павла Голландського (нащадка голландських корабелів і «майже родинного» архітекта Терещенків: за його проєктами у Києві були зведені та внутрішньо оздоблені кілька будинків цієї сім`ї), належав дружині (на той час вдові) Ф.А.Терещенка – Надії Володимирівні (у дівоцтві Хлоповій). Для неї у збудованих поруч теплицях вирощували екзотичні фрукти.

Рис. 3. Архітект Павло Голландський [6]

Будівля була симетричною, двоповерховою, побудованою в стилі італійського ренесансу XVI-XVII століть, налічувала 40 кімнат та триповерхові башти. Н.В.Терещенко забажала звести палац у купленому маєтку, який і був зведений у 1910-1913 рр. Господиня спочатку хотіла бачити палац у французькому стилі кінця XIX ст. з високими мансардними дахами і з високими трубами з боків мансарди. Однак архітект пояснив, що краще віддати перевагу «для наших кліматичних умов або стилю італійському, англійському або німецькому, але не французькому...». Заможна вдова погодилася. [5]

Уздовж стін палацу були зроблені вікна овальної та прямокутної форми. Для оздоблення будівлі використовувався кольоровий світлий цемент з Італії. Фігурні елементи палацу виконані з використанням штукатурки по цеглі. Палац прикрашений фронтоном, ліпниною з рослинних орнаментів і античними колонами, барельєфами з немовлятами-музикантами. Поруч з палацом був розбитий парк за проєктом відомого майстра садово-паркового мистецтва Арнольда Регеля (сина відомого берлінського ботаніка Едуарда-Августа Регеля, директора Імператорського ботанічного саду в Санкт-Петербурзі). Після завершення будівництва палац використовувався як заміський будинок. [4]

Рис. 4. Палац Терещенків (світлив І.Винниченко)

У 1917 р., після «Жовтневого перевороту» родина Терещенків еміґрувала до Франції. По тому палац

був пограбований та зруйнований. Згодом, уподовж тривалого часу, він руйнувався місцевими жителями, які розбирали будівлю на цеглу.

У Райгородку, одному з найбільших сіл Бердичівського району (колись це було типове містечко, з усіма його принадами – від замку до ратуші і синагоги), знаходиться ***вілла (садиба) Мечислава Мазаракі***. Звели її 1887 року нові (та останні за часом) власники містечка – родина Мазаракі.

Рід цей походив з Греції, де його представники від 1333 р. керували спочатку візантійською, а потім турецькою провінцією Епір (сучасні Албанія та північно-західна Греція). Парою сторічь пізніше вони переїхали до Валахії, а згодом з'явилися і на території Речі Посполитої.

Рис. 5. Вілла Мазаракі [7]

Мечислав Мазаракі належав до київської гілки роду. В цьому садибному будинку мешкало три покоління власників – аж до Евеліни-Марії, яка еміґрувала перед наступом Червоної армії, і померла 1966-го.

Стиль палацу трактується як «фантазії на тему тосканських вілл». Зовнішній вигляд будівлі – майже у первісному вигляді, хоча наприкінці 1990-х зникли два мармурових лежачих леви, що свого часу прибули з Риму та прикрашали головний вхід. Місцеві кажуть, що їх продали до Польщі за великі гроші.

Особливості палацу – чотири несхожих фасади, кожний з яких має своє планування. Будинок невеликий і має відверто неправильне внутрішнє планування. Замовник та архітектор (Станіслав Борецький) добряче «погралися» з численними терасами, лоджіями, балконами, дерев'яними колонками, та прикрасили споруду вежею, умовно стилізованою під замкову. [7]

За спогадами Евеліни-Марії, інтер'єр будинку був оздоблений деревом різних відтінків, а паркет та стінні розписи виконали майстри з Варшави. Вони ж створили ліпнину, камін, декорований дубовими панелями в їдальні. Їдальню також прикрашали рідкісні зразки старої порцеляни та меблі в «ґданському» стилі. [8]

Власники палацу мали значну колекцію картин, яка дісталася Мазаракі від родича Адольфа Мостовського з його маєтку у Великому Митнику (тепер

село у сусідньому Хмільницькому районі Вінниччини), різноманітні вази, статуї тощо.

Поряд із палацом власники облаштували парк та сад, а також млин. Парк та сад свого часу вважались одними з найкращих на території тогочасної України. Під пильним наглядом дружини власника Октавії Мазаракі тут росли пальми, ананаси, апельсинові та лимонні дерева, різноманітні субтропічні рослини та троянди. До початку ХХ ст. на території парку можна було ще побачити руїни старого замку.

Цінні речі з будинку господиня частково евакуювала ще під час подій 1917-го, відправивши їх до пивниць (підвальних приміщень) монастиря Босих кармелітів у Бердичеві, але подальша їх доля невідома.

Багато років в садибі Мазаракі знаходилися різноманітні установи. Останньою була бухгалтерія місцевого хмелерадгоспу «Райгородок», тож приблизно до середини 2000-х внутрішній стан будинку підтримувався, пожежі його оминули, дах ще міцний, тому можна побачити фрагменти оздоблення – ліпні розетки та окантовку стель у кімнатах, а також дерев'яну стелю та перила сходової клітини – чи не найкраще збереженої частини будинку. Малюнок більшості дверей та вікон (окрім тих, що явно совєтського періоду) – відверто простий, та все одне елегантний та цінний своєю автентичністю. [8]

Палац Прушинських-Оржевських, що знаходиться в с.Нова Чорторія (Любарський район), є пам'яткою архітектури національного значення.

Рис. 6. Палац Прушинських-Оржевських [10]

Він був побудований поміщиками Прушинськими у першій половині XIX ст. у центральній частині Нова-Чарторії – містечка Новочарторійської волости Новоград-Волинського повіту Волинської губернії. У 1880 р., з ініціативи нового господаря князя Петра Оржевського, розпочалася грандіозна перебудова. Палац став двоповерховим, з'явилася нова огорожа, було реконструйовано фасади, господарські приміщення. Роботи було закінчено лише в 1897 р. Пізніше з'явилася каплиця–усипальниця. Наприкінці того ж століття звели кілька господарських будівель. Останньою власницею палацу Нової Чорторії була княгиня Наталія Іванівна Оржевська, відома меценатка та благодійниця. Саме вона фінансувала спорудження місцевого шпиталю та шкіл для селян. Уподовж

1914-1917 років очолювала житомирське відділення Червоного Хреста. Й під час громадянської княгиня займалась благодійністю, а палац Прушинських-Оржевських був прихистком для командування Українського війська під проводом Симона Петлюри. Саме тут, після останньої наради Головного отамана з командирами та членами уряду УНР (4 грудня 1919 р.), фактично було визнано поразку регулярної армії. З Нової Чорторії С.Петлюра виїхав 5 наступного дня, призначивши нового командувача армії УНР «для партизанських дій» – генерала Михайла Омеляновича-Павленка.

Рис. 7. Палац з боку парку [11]

Всупереч не простим часам, місцеві жителі не завдали шкоди палацу, оскільки шанували Наталію Іванівну та її шляхетні вчинки. Мешканці стверджують, що графиня особисто передала маєток під агротехнікум 1920 року, де вона стала викладачем німецької мови. З часом Волинський виконавчий комітет звільнив її з роботи та виселив із навчального закладу.

У палаці привертають увагу унікальні дзеркальні та вітражні елементи, декоративні деталі, створені за допомогою ручної ковки. Внутрішнє оздоблення будівлі здійснено з використанням мореного дуба.

Стиль палацу – модерн та ренесанс. Незвично виглядає навісний балкон над парадним входом. Непропорційні масивні стовпи і аркове завершення окремих архітектурних елементів є у певному сенсі взірцем раннього модернізму. Добре зберігся мармуровий камін, унікальні елементи його огорожі. Справжнім дивом вважаються дзеркала на бічних стінах. Місцеві подейкують, що в період німецької окупації офіцери не дозволили зруйнувати та пограбувати маєток.

Незвичайно на в'їзді в комплекс виглядає в'їзна брама в неоготичному стилі, виготовлена методом ковки з металу, оточена гранітними стовпами. Зліва побудований – у стилі ренесансу – малопомітний будиночок воротаря.

Привертає увагу церква-усипальниця родини Оржевських, де спочивають генерал П.Оржевський та княгиня Наталія. Усипальниця була побудована у російсько-візантійському стилі за проєктом архітектора Адріяна Прахова. Будівельні роботи велися з використанням запозичених елементів Володимирського собору у Києві. Церква-усипальниця є двоярусною

однокупольною будівлею. Оздоблення приміщення, інтер'єру виконували майстри, запрошені з Італії. Розписом церкви займався відомий художник-іконописець Михайло Нестеров. Усі ікони були виконані олійними фарбами по цинкових пластинах. [9]

Андрушівка (тепер місто, адміністративний центр Андрушівської міської територіальної громади Бердичівського району) від кінця XVII належала польському роду Бержинських. Вони розбили тут парк та збудували палац. А в 1848 р. в Андрушівці було зведено цукровий завод. Цей завод привернув увагу «цукрових королів» Терещенків і вони у 1869 р. придбали підприємство. Увагу Артемія Терещенка привернув і маєток Бержинських, для нащадків яких він був фінансовим тягарем.

Рис. 8. Палац Бержинських-Терещенків [12]

В часи Миколи Терещенка, старшого сина А.Терещенка, палац набуває рис французького неоренесансу. Двоповерхова будівля розташована посеред старого парку, де ще збереглися завезені Терещенком коркові та кедрові дерева. У парку були викопані ставки, на них щороку й сьогодні повертаються лебеді.

Палацовий комплекс складався з самого палацу, оранжереї, господарчого корпусу, стайні та комори. У 1975 р. над оранжереєю був надбудований другий поверх.

В інтер'єрах, на жаль, нічого не лишилося від колишньої величі перебування тут цукрових магнатів. Все пограбували будьонівці. Лишилися наче мармурові сходи та грецький орнамент у вигляді позолоченої ліпнини в одній з кімнат. [12]

До замково-палацової спадщини Житомирщини належать також палац Ганських у Верхівні (зведений у 1780-х рр. відомий архітектором Луї Блеріо; у ньому кілька років жив Оноре де Бальзак), палац Катюжинських-Єнні у Яроповичах, неокласистичний палац Корницьких у Рогачах (творіння київського архітекта Кароля Іваницького), ще один палац Терещенків у Турчинівці (подейкували, що у Терещенків було 99 маєтків, а більше в імперії дозволялося мати лише імператору), палац Грохольських-Терещенків у Червоному, Бердичівський замок та історико-культурний комплекс «Замок Радомисль».

Попри наявність зазначених (і не названих) архітектурно-історичних приваб, лише житомирська турфірма «Патріот» (чи не єдина в області) пропонує відповідні тури [13]. Проте її спроможність та бажання навіть за значного попиту не зможуть його задовольнити. Прислужитись справі популяризації замково-палацової спадщини области міг би Житомирський обласний туристичний інформаційний центр (комунальна установа Житомирської облради), проте вже не один рік йому не щастить на фахового і креативного керівника. Зазначені (і не названі) особи з числа іноземців (власники, архітекти, майстри садово-паркового мистецтва) та їхні творіння – «об`єкти показу» в етноекзоґенних турах, на які область також не багата, попри значний попит – як у іноземців, так і громадян України.

Розвиток замково-палацового туризму потребує створення або ж вдосконалення відповідної інфраструктури, залучення інвестицій (для збереження та відновлення цих унікальних історичних об’єктів), розвиток нових програм та заходів, які відповідають сучасним туристським тенденціям. Тож залишається лише сподіватись, що це зрозуміють очільники відповідних територіальних громад і не лише розроблять (за сприяння науковців та практиків) програми розвитку туризму, а й реалізовуватимуть їх.

1. Житомирщина дивовижна: Коростки – палац-дурдом. URL: https://news.dks.ua/index.php/news/kultura/14412 (дата звернення: 20.11.2023)
2. www.facebook.com/groups/279060589336191/posts/445297666045815/ (дата звернення: 20.11.2023)
3. Україна в імперії. URL: https://telegra.ph/UKRAINA-V-IMPERII-DENISHI-12-17 (дата звернення: 20.11.2023)
4. Мороз Р. Легенди палацу Терещенків у Денишах. URL: https://zt.20minut.ua/kultura/legendi-palatsu-tereschenkiv-u-denishah-11278012.html (дата звернення: 20.11.2023)
5. Мокроусова О.Г., Кадомська М.А. Палац Терещенків в селі Денеші: історія будівництва у листуванні замовників та архітектора. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Mokrousova_Olena/Palats_Tereschenkiv_v_seli_Deneshi_istoriia_budivnytstva_u_lystuvanni_zamovnykiv_ta_arkhitektora.pdf (дата звернення: 20.11.2023)
6. Голландський Павло Іванович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Голландський_Павло_Іванович#/media/Файл:Gollandsky.jpg (дата звернення: 20.11.2023)
7. Будівля на Житомирщині потрапила до ТОП-8 закинутих палаців України, які ще вражають. URL: www.newday.org.ua/news/budynok-na-zhytomyrshhyni-potrapyv-top-8-zakynutyh-palacziv-ukrayiny-yaki-shhe-vrazhayut/ (дата звернення: 20.11.2023)
8. Горобчук А. Райгородок. Садиба Мазаракі. URL: http://berdychiv.in.ua/райгородок-садиба-мазаракі/ (дата звернення: 20.11.2023)
9. Палац Прушинських-Оржевських. URL: https://funtime.com.ua/architecture/prushinskih-orzhevskih (дата звернення: 20.11.2023)
10. https://kolokray.com/uk/f/novaya-chertoriya-dvorets-prushinskih-orzhevskih.html (дата звернення: 20.11.2023)
11. https://uk.wikipedia.org/wiki/Садиба_Прушинських-Оржевських_%28Нова_Чортория%29#/media/Файл:Нова_Чортория_палац.JPG (дата звернення: 20.11.2023)

12. Андрушівка. Палац Терещенків на Житомирщині. URL: https://landmarks.in.ua/oblast/zhytomyrska/andrushivka-palace (дата звернення: 20.11.2023)
13. https://patriot.zt.ua/ua/tour/estates-and-churches-of-zhytomyr-region-2.html; https://patriot.zt.ua/ua/tour/estates-and-churches-of-zhytomyr-region-1.html (дата звернення: 20.11.2023)

Денисик Григорій, Атаман Людмила, Денисик Богдан

БЕЛІГЕРАТИВНІ ГЕОСАЙТИ ТА МОЖЛИВІ ВАРІАНТИ ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ Й РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ

Немає сумнівів, що після нашої перемоги над рашистами зміняться правила гри у туристичних вподобаннях і напрямах не лише вітчизняних, але й зарубіжних туристів, зокрема й щодо белігеративних об'єктів та ландшафтних комплексів. Однак, постане й проблема їх збереження та раціонального використання. Стан белігеративних ландшафтів буде різний. Відновити, зберегти і охороняти белігеративні ландшафтні комплекси, що будуть активно використовувати в туристично-рекреаційній сфері, можливо і доцільно двома шляхами. Перший – включити їх у єдину систему культурної спадщини України; другий – визнати значимими об'єктами у національній екомережі. У будь-якому випадку, для кращого використання і збереження белігеративних туристичних ландшафтних комплексів, їх необхідно формувати як геосайти – белігеративний об'єкт з належною йому територією придатною для відповідного туристичного навантаження [3].

На окремі, найбільш вагомі й значимі белігеративні ландшафтні комплекси туристично-рекреаційне навантаження зростатиме. Пропонуємо три варіанти до раціональної організації туристично-рекреаційної діяльності у прилеглих до белігеративних геосайтів ландшафтах.

Варіант 1. Одним із найдоцільніших, а часто й єдиним способом захисту белігеративних пам'яток (фортець, замків), які необхідно зберегти від зовнішнього впливу, є створення у їх околицях рекреаційних мікро- і мезоосередків, спеціально пристосованих для різноманітних форм відпочинку людей. Зокрема, якщо необхідно «розвантажити» белігеропарк, то у вигляді рекреаційного осередку може бути парк-дублер, або «буферний» парк (рис. 1а). Створення нового рекреаційного осередку, дасть можливість не лише передбачити, але й створити всі необхідні для рекреантів послуги, яких часто не вистачає або не має на території белігеративного ландшафту.

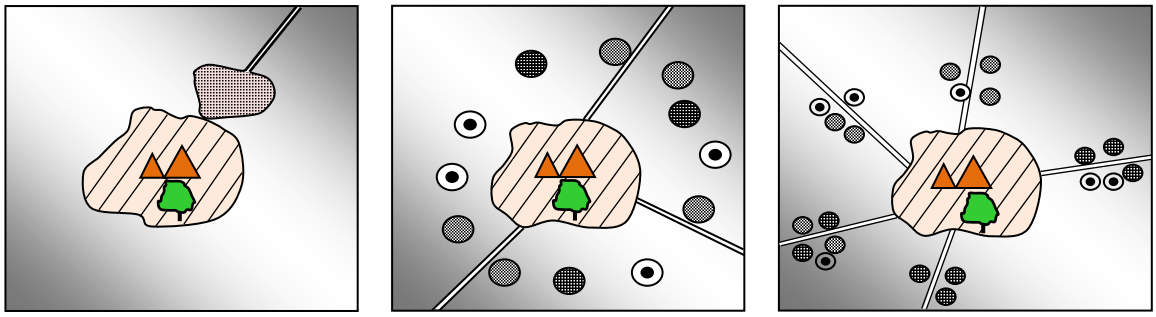

а) б) в)

Рис. 1 Варіанти розбудови рекреаційних мікроосередків
для зменшення рекреаційного навантаження
та збереження белігеративних ландшафтів

а) спеціалізований; б) кільцевий; в) зірчастий;

белігеративний ландшафт

рекреаційні мікрооседки різного функціонального призначення

дороги

прилеглий ландшафт

Варіант 2. Обстеження белігеративних ландшафтів Середнього Побужжя показує, що в реальності рідко зустрічаються ситуації, коли безпосередньо біля пам'ятки є велика за площею вільна територія, де можна створити необхідний допоміжний осередок. У такому випадку рекреаційні осередки доцільно формувати у найближчих околицях парку або белігеративного ландшафту, охоплюючи їх по периметру своєрідним кільцем (рис. 1 б). Як наслідок, рекреанти, що надають перевагу активним формам відпочинку, залишаться у створених для них рекреаційних осередках, а базову, зону заповідного ландшафтного комплексу, відвідають лише частина рекреантів, що зацікавлена в огляді пам'ятки, або просто хочуть прогулятися.

Варіант 3. У процесі дослідження формування сучасних антропогенних ландшафтів Середнього Побужжя, часто зустрічались белігеративні ландшафти «затиснуті» міською або містечковою забудовою. Біля них не має вільних ділянок для розбудови допоміжних рекреаційних осередків. У таких випадках, найбільш раціональним є проведення реконструкції навколишньої забудови з метою створення низки спеціалізованих рекреаційних мікроосередків різного призначення (спортмайданчики, дитячі та ігрові майданчики, зупинки для автобусів, міні-базари). Якщо їх розмістити на основних шляхах руху рекреантів до белігеративного об'єкту (пам'ятки), вони виконають роль «фільтра», як і кільцеві схеми (рис. 1в). Цей варіант розміщення рекреаційних мікроосередків можна назвати «зірчастим» [2].

На Вінниччині є белігеративні пам'ятки і ландшафтні комплекси, що розташовані далеко від поселень, або відносно недалеко, однак у важкодоступних для масового відвідування рекреантами місцях. Часто вони занедбані і руйнуються не від надмірних рекреаційних навантажень, а від

запущеності й відсутності коштів на благоустрій. Коли вони стають об'єктами масового туризму, то виникають ті ж проблеми, що й у селитебних пам'яток, лише у деяких інших формах [1].

Важливо також зазначити, що негативні наслідки стихійного масового використання белігеративних ландшафтних пам'яток проявляються не лише у їх частковому руйнуванні. Значно гірше, коли наслідки масової рекреації або туризму призводять до зміни композиційної єдності ландшафту (яка і робить його пам'яткою, що заслуговує збереження), а це в свою чергу може призвести до зміни стану або типу ландшафтів. Зокрема, белігеративний ландшафт поступово може перетворитися в белігеративно-дигресійний. До занепаду рекреаційної значимості белігеративних пам'яток ландшафтної архітектури або й рекреаційного ландшафту може призвести й необґрунтоване розташування об'єктів сфери обслуговування (дигресійних рекреаційних мікроосередків), будівлі використання яких поступово «затіняють» ландшафтно-белігеративну пам'ятку.

1. Денисик Г.І., Антонюк О.О. Белігеративні ландшафти Поділля: монографія. Вінниця. ТОВ «Нілан-ЛТД». 2017. 202 с.
2. Дмитрук О.Ю., Денисик Б.Г. Рекреаційні осередки та геоекотони Середнього Побужжя: монографія. Вінниця. «ТВОРИ». 2019. 204с.
3. Семеряга О.П. Сучасний стан вієнно-фортифікаційних ландшафтів та воєнно-фортифікаційні геосайти у регіональній екомережі північностепового Придніпров'я. Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Серія: Географія. 2017. Вип. 29. №3-4. С. 75-83.

Корома Наталія

ВІДНОВЛЕННЯ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ: СУЧАСНІ АКЦЕНТИ

Втрата історичних та культурних цінностей – це лише один (але наскільки складний для відновлення, майже не можливий) із наслідків отриманих в ході збройних конфліктів і війн. Під час 2022-2023 років в Україні вже було пошкоджено та/або знищено багато цінних об'єктів культурної спадщини, таких як національні пам'ятки, історичні місця та історичні споруди. Але головне, що була стерта пам'ять про певне місце, спогад, емоцію та уявлення про приналежність людини до певного простору/просторового середовища, а з нею було стерто саму функцію зруйнованих місць. Фізична реставрація структур будівель і комплексів та історичне відновлення культурного ландшафту, його традицій і звичаїв людей в унікальному середовищі – середовищі, де людина зустрічається з цілісною спадщиною, – й

повернення з цим ідентичності (а отже і його цінності) загальному простору та його користувачам – є і буде надважким завданням для декількох поколінь.

Фундаментальними компонентами багатьох європейських культурних ландшафтів, і українського зокрема, є замки, палаци та фортеці. Вони завжди мали важливе значення для культурної спадщини країни, а тим більше, сьогодні. Це те, що ми можемо і маємо сьогодні підтримувати в контексті розвитку туризму в Україні попри війну. Ми надовго втратили можливість говорити про розвиток будь-яких видів туризму на значній території східної та південної України. Але маємо продовжувати говорити і розвивати туризм, де є така можливість.

Україна є частиною європейської історії. І замки, палаци та фортеці Західної України доводять, що Україна є центром різноманітних культурних впливів з усієї Європи – Західної, Центральної та Східної. Україна є ідеальним місцем для любителів історії, які люблять відвідувати історичні місця. В різні історичні періоди та в різних геополітичних ситуаціях замки неодноразово змінювали свої цілі та функції (житлові чи оборонні) та відповідно перебудовувалися (замки-фортеці чи замки-палаци, які зберігали лише окремі елементи укріплень). Тому туристичний потенціал таких будівель наразі не розкритий і не використаний в повній мірі. Хоча вони зазвичай і розташовані в містах, або поблизу них, які так чи інакше є туристичними центрами, та більшість з них перебуває у незадовільному стані, що зменшує їх залученість в рекреаційній діяльності.

Занедбаних замків і палаців в Україні значно більше, ніж збережених. За радянських часів ними майже не займалися і використовували зовсім не за призначенням. Як правило, тут розміщувалися військові частини, склади, санаторії, лікарні чи інтернати. Відтоді минуло чимало часу, але стан замково-палацового комплексу залишається досі незадовільним. Звичайно, що є замки, які збереглися чи були відреставровані. І більшість із них розташована якраз в західній частині країни – Волинській, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Тернопільській, Хмельницькій областях, а також на півдні – Одеській області та АР Крим. Та, на жаль, більше половини замків і фортець в Україні досі не використовуються і продовжують руйнуватися і потребувати термінових заходів.

Замковий туризм, який базується на використанні фортифікаційних споруд, загалом є надзвичайно привабливим як для туристів, а так і для інвестицій у його розвиток. Багато замків можуть отримати своє нове призначення: стати музеями, готелями, картинними галереями, ресторанами, місцями для театральних вистав і музичних концертів, різноманітних шоу і

вистав. Тут найбільшою проблемою є відсутність загальних стратегій щодо реалізації потенційних туристичних можливостей і підвищення обізнаності серед імовірних туристів. Українська культурна спадщина, особливо сьогодні, в період виняткової зацікавленості, мала б звертатися саме до іноземців, популяризуючи українську історію та культуру, так би мовити, з першоджерела.

Посохов Іван

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку туристичної індустрії в Україні особливого значення набуває питання розвитку українського замкового туризму та підвищення його привабливості на внутрішньому та міжнародному рівнях.

Надамо коротку характеристику розвитку замкового туризму в країні. За підрахунками автора, на території України знаходиться майже сто фортифікаційних споруд, здебільшого – в західних регіонах країни [1]. В якості найкращих прикладів замкового туризму України варто назвати Луцький, Мукачівський та Меджибізький замки, адже динаміка відвідувачів для цих об’єктів є позитивною. Разом із збільшенням кількості туристів зростає і дохід. Наприклад кількість туристів в Мукачівському замку у 2019 р. склала 245 тис відвідувачів, а прибуток від продажу квитків склав майже 10 млн грн [2]. Таку приємну статистику можна пояснити проведеною реконструкцією фортифікаційних споруд. Також регулярне проведення фестивалів на території цих комплексів дозволяє тримати зацікавленість туристів на постійному високому рівні: так, наприклад, у Луцькому замку впродовж 2018 р. було проведено 9 фестивалів.

Втім, за підрахунками автора, переважна кількість замків та фортець в Україні знаходяться у зруйнованому або напівзруйнованому стані. Це вимагає від туристів залучення додаткової фантазії, адже потрібно «уявити» стіни або споруди, й навіть фотографії на згадку на фоні руїн не виглядають привабливо. Фестивалі «живої історії» у більшості замкових комплексів Україні також не проводяться. Не рятує ситуацію й те, що замковий туризм в Україні є відносно недорогим задоволенням, адже середня ціна за відвідування замків та фортець складає близько 60 грн, не враховуючи окрему плату за екскурсовода та відвідування музеїв, що представлені на територіях комплексів [3, с.54; 5]. Проблема, вочевидь, полягає не стільки в низькій купівельній спроможності

населення, скільки в інтерполяції туристами побаченого «мовчазного каміння» однієї фортеці на всі замкові комплекси країни.

Варто розглянути європейський досвід розвитку замкового туризму, адже у цьому регіоні не лише кількість замків є вдесятеро вищою в порівнянні з Україною, але й всі вони приваблюють разом мільйони туристів щороку. Пояснити це можна застосуванням цілісного підходу до розвитку замкового туризму.

Кожна європейська країна має свою стратегію щодо залучення відвідувачів. Однак, є декілька спільних ключових аспектів. По-перше, це комфортний для туристів графік роботи цих об’єктів. Наприклад одним із найпопулярніших замків Німеччини є Нойшванштайн. Розклад його роботи незмінний вже багато років поспіль, з 9:00 до 18:00, без вихідних [4]. Отже, турист може приїхати в будь-який день та не перейматись, що замок може буде зачинений. Звичайно, під’їзд до фортифікаційної споруди має допоміжні вказівні знаки, щоб туристи не заблукали.

По-друге, велику увагу приділено забезпеченню якісних організаційних та побутових послуг, а саме: туалети для відвідувачів встановлені в зручних та доступних для відвідувачів місцях, всюди розставлені урни для сміття. Політика закладів полягає в підтримці чистоти на території замків. Особливу увагу приділено харчуванню літніх людей та сімей з маленькими дітьми. Обслуговуючий персонал навчений надавати першу медичну допомогу.

По-третє, керівництво цих туристичних об’єктів гнучко регулює кількість відвідувачів. Для уникнення черг, за допомогою додаткових знаків відвідувачів спрямовують до менш популярних об'єктів. Обслуговуючий персонал регулює потік туристів, а також робить попередження про черги в найбільш відвідувані дні. Щоб гості, що стоять в чергах, не скупчувалися і не нудьгували, для них влаштовують додаткові розваги, зокрема костюмовані вистави.

Важливим аспектом, вартим нашої уваги, є цінова політика у європейських замкових комплексах. Встановлено єдину плату за вхід на всі об'єкти, розташовані на території фортець. Застосовуються пільгові знижки, сімейні квитки, сезонні ціни та «привілейований вхід» для тих, хто має бажання відвідати фортеці неодноразово впродовж року [5]. Графік розважальних закладів у замкових комплексах складено на рік вперед, щоб туристам було легше планувати час.

Функціональна приналежність європейських замкових комплексів є дуже різноманітною, в тому числі, завдяки можливості оренди окремих будівель або навіть купівлі фортець приватними особами. Європейським туристам притаманне прагнення бодай декілька днів пожити у справжньому

середньовічному замку, скуштувати страви старожитньої етнічної кухні та взяти участь в анімаційних лицарських розважальних програмах замкового дозвілля. Окрім того, деякі замки частково чи повністю перетворені у музеї, і, таким чином, є об'єктами туристичних екскурсій, а також використовуються для організації весільних прийомів, зустрічей, вечірок тощо. Таким чином, відбувається об’єднання зусиль приватих осіб та місцевої влади, в результаті чого збільшується прибуток від замкового туризму.

Для покращення розвитку замкового туризму в Україні, доцільним є прийняття низки законів, які б дозволяли фізичним та юридичним особам брати в оренду або купувати замки, за умови збереження нагляду за спорудами з боку держави [6; 7]. Це призведе до інтенсифікації реставраційних робіт у замках та фортецях України, а також вирішить проблеми нестачі бюджетного фінансування таких об’єктів. Це уможливить створення на території фортець готельно-ресторанних комплексів із повним спектром послуг для туристів.

Серед проблем локального рівня зазначимо необхідність залучення місцевих жителів для обслуговування туристів, для чого потрібно проводити роз’яснювальну роботу з населенням щодо цінності історичних пам’яток та можливості отримання прибутків від продажу сувенірів, участі у театральних шоу тощо.

Таким чином, вирішення низки проблем в організації замкового туризму України, у тому числі із залученням закордонного досвіду, допоможе покращити стан фортифікаційних споруд, збільшити прибутковість цієї галузі, покращити туристичний імідж нашої країни.

1. Родічкін І. Старовинні маєтки України / І. Родічкін, О. Родічкіна. – К. : Мистецтво, 2009. – 384 с.
2. У 2019-му замок "Паланок" у Мукачеві відвідало більше 245 тисяч туристів. URL: https://zakarpattya.net.ua/News/198647-U-2019-mu-zamok-Palanok-u-Mukachevi-vidvidalo-bilshe-245-tysiach-turystiv
3. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території. – Львів : Новий Світ-2000, 2012. – 176 с.
4. Neuschwanstein Castle. URL: www.neuschwanstein.de/englisch/tourist/admiss.htm
5. Замки та храми України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.castles.com.ua.
6. Закон України «Про охорону культурної спадщини»: Закон України від 8.06.2000 р. № 1805 – III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 39. – ст. 333; Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 5. –114 с.
7. Закон України «Про Перелік пам’яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» : Закон України від 23.09.2008 р. №574-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 8. – Ст. 105.

Каднічанський Дмитро, Каднічанська Мирослава

ОБОРОННІ СПОРУДИ САМБІРСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Велике значення для розвитку будь-якого регіону має рекреаційно-туристична діяльність, яка значною мірою залежить від наявності рекреаційно-туристичних ресурсів, серед яких вагому частку посідають фортифікаційні об'єкти.

Спробуємо проаналізувати фортифікаційний туристично-ресурсний потенціал Самбірського району.

Даній проблематиці присвячено чимало публікацій. Проте, в них, як правило описувалися ресурси окремих районів Львівської області (Самбірський, Старосамбірський, Турківський), які існували до реформи адміністративно-територіального устрою, проведеної у 2020 р.

Самбірський район — район Львівської області, утворений у 2020 році. Адміністративний центр — місто Самбір. Район створено відповідно до постанови Верховної Ради України № 807-IX від 17 липня 2020 року. До нього входять: Самбірська, Рудківська, Добромильська, Новокалинівська, Старосамбірська, Турківська, Хирівська міські, Боринська селищна, Бісковицька, Ралівська, Стрілківська сільські територіальні громади [1].

На території району збереглися різні оборонні споруди: замки та фортеці, оборонні храми та оборонні монастирські комплекси. Всі замкові споруди дійшли до нашого часу у вигляді руїн. Найбільш збереженим є *Добромильський замок Гербуртів*. Руїни замку знаходяться на відстані 4 км на північний схід від м. Добромиль, поблизу с. Тернавка, на вершині гори Сліпої (566 м над р. м. Попередній дерев'яний замок споруджено у 1450 р. львівським ловчим Миколою Гербуртом. Він згорів під час нападу татар. У 1566 р. львівський каштелян Станіслав Гербурт на цьому місці збудував мурований замок. У 1614 р. споруду розширив і обновив Ян Щасний Гербурт (1547–1616). У 1622 р. його син Ян Лев Щасний Гербурт продає замок. Нові власники не доглядали за спорудою, замок у XVIII ст. занепадає [2].

Добромильський замок мав виключно оборонне значення, а його житлові приміщення використовувалися лише для тимчасового перебування під час нападів. Зараз збереглися лише руїни північно-західної частини, що складаються із залишків масивної гранчастої вежі (внутрішній діаметр біля 17 м) і фрагментів мурів довжиною 25–26 м, що розходяться від неї. Замок перебуває у катастрофічному стані. За останні роки було декілька спроб розчистити замкову територію та стіни від рослин, але рештки потребують

фахової реставрації та консервації [3].

На території Самбірського району збереглися земляні фортифікації двох потужних колись бастіонних замків – в м. Самбір та в с. Мироване (колишні Ляшки Муровані). Обидва належали відомому шляхетському роду Мнішків.

Замок у с. Мурованому. В с. Мироване (колишні Ляшки Муровані) є парк XVII–XIX ст. – пам'ятка природи і архітектури. В парку добре збережені земляні вали, бастіони, рови і допливнй канал з ріки Стривігор. Замок збудований у XVI ст. Андрієм Тарлом у стилі Відродження, після зруйнування у 1559 р. відбудований. Служив як сховок для власників та населення навколишніх сіл. Був у власності Тарлів, на поч. XVII ст. – Мнішків, з 1602 р. ним володіли Другети-Гомоної, наприкінці XVII ст. – знову Мнішки [4].

Історія замку пов'язана з Дмитром Самозванцем, який прибув сюди 25 травня 1604 р. і, згідно переказів, на другий день просив руки прекрасної панни Марини Мнішек у її батька. У XVIII ст. в замку в окремому залі діяв театр – на зразок італійського чи французького.

Під час Першої світової війни командування російських військ, які стояли табором неподалік села, наказало випустити по замку декілька артилерійських снарядів, довідавшись про те, що в замку перебував Лжедмитрій. Збереглися фотографії 1920-х років, коли палац був уже повністю зруйнований, стирчали лише стіни. Сьогодні тут залишився лише фрагмент одної стіни [5, с. 186].

Самбірський старостинський замок. Разом з побудовою міських мурів Самбора Кшиштоф Одровонж розпочав у 1530 р. будівництво нового бастіонного замку над Дністром. Перша згадка про нього датується 1545 р. Починаючи з 1569 р. інвентаризації Самбірської економії згадують про новий мурований самбірський замок. Найкращий опис замку, подається в люстрації (інвентарний опис) Самбірської економії за 1686 р., яка зберігалась під №1255 в архіві бібліотеки ім. Оссолінських у Львові [6, с. 257].

Самбірський замок бастіонного типу був літньою резиденцією польських королів. Але до кінця XVIII ст. він втратив своє значення і почав занепадати. У 1792 р. міський уряд викупив замкові будівлі і відкрив там бровар (пивоварний завод). У 1820 р. замкову територію разом з бровaром придбали самбірські євреї. У 1825 р. на території замку споруджено приміщення повітової лікарні (зараз Самбірська центральна районна лікарня). Коли розібрано палац –не відомо. Аналіз кадастрових карт Самбора за 1853, 1908 та 1933 рр. [ЦДІА України у Львові] показує, що приблизно на тому місці, де зараз знаходиться сад лікарні, показана прямокутна в плані будівля, орієнтована довшими сторонами на схід-захід (розміщується перпендикулярно до сучасної дороги). Підписана вона як старий бровар. Цілком можливо, що це і є колишній палац.

Але все ж таки не відомо чи він ще стояв в 30-их роках, чи це помилка картографа [6, с. 259].

Дотепер від замку залишились рештки оборонних ровів та валів із залишками бастіонів а також місток через Млинівку. Припускаємо, що приміщення гуртожитку Самбірського ПТУ-Інтернату по вул. Шпитальній є не що інше, як замкова вартівня. Але ця інформація потребує уточнення. В середині 90-их рр. XX ст. мисливський будиночок Стефана Баторія переобудували на церкву Св. Пантелеймона.

На увагу заслуговує низка фортифікацій так званої *Карпатської лінії оборони*, яку свого часу досліджував Михайло Рожко, відомий дослідник наскельної фортеці Тустань [6]. Ця система мала декілька розгалужень, одне з яких функціонувало на території Самбірського району. Опорні пункти цієї гілки слугували для оборони княжого міста Самбір (теперішній Старий Самбір) і монастиря та княжого замку у с. Спас.

Наприкінці 70-их рр. XX ст. Михайло Рожко дослідив частину цієї лінії оборони, зокрема Преображенський монастир та замок на Спаській горі у с. Спас [6, с. 90]. У 2005 р. члени Товариства прихильників фортець і палаців на чолі з Володимиром Пшиком (за участі Дмитра Каднічанського) здійснили експедицію оборонними спорудами Старосамбірщини і детально дослідили фортифікації регіону, зокрема, опорні пункти Карпатської лінії оборони [5, с. 179–196].

Розпочиналася лінія у поселенні Погонич (тепер Самбір) з дерев'яним замком та міськими фортифікаціями (не збереглися). Наступні оборонні об'єкти знаходилися на відстані прямого зорового контакту у с. Ваньовичі (дерев'яні укріплення із сторожовою вежею; збереглися рештки земляних валів та основи вежі), с. Морозовичі (оборонна церква), с. Торгановичі (оборонний бастіонний замок XVII ст., збудований на місці давніших фортифікацій; збереглися земляні вали з двома бастіонами), с. Бачина (сторожова вежа; не збереглася), с. Смільниця, тепер в межах м. Старого Самбора (Смільнянський оборонний монастир; збереглися земляні фортифікації та руїни стіни). З обронних споруд Старого Самбора практично нічого не дійшло до нашого часу, але, учасникам експедиції вдалося ідентифікувати розміщення князівського замку [5, с. 192]. Далі лінія продовжувалася до с. Спас (Спаський монастир та князівський замок) і розгалужувалася на дві гілки: до Турки (для захисту від угрів) та до Лаврівського монастиря (для захисту від поляків).

На території Самбірського р-ну є й інші оборонні споруди, варті уваги як науковців, так і туристів. Це, зокрема, оборонні монастирі в Лаврові, Добромилі та Сусідовичах, замчище середньовічного шляхетського замку XIV ст. у с.

Библо, оборонні костели у м. Самбір, в с. Нове Місто, Скелівка та смт Стара Сіль.

Проте, слід зазначити, що більшість цих об'єктів практично не використовуються у туристичній діяльності, лише деякі включені у туристичні маршрути. Так львівська туристична фірма Відвідай проводить екскурсійні одноденні поїздки до Самбора, Хирова, Добромиля. Залученню фортифікацій Самбірщини у активну туристичну діяльність перешкоджає незадовільний стан більшості об'єктів, слабо розвинена туристична інфраструктура, недостатня промоція оборонних споруд краю.

1. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. URL: http://loda.gov.ua/oda/upravlinnya/departament-z-pytankultury-natsionalnostej-tarelihij. (Дата звернення: 01.12.2022).
2. Каднічанський Д. А. Підходи до розробки транскордонних туристичних шляхів Першої Угорсько-Галицької залізниці / Ю. Зінько, М. Мальська, О. Шевчук, Д. Каднічанський // Матеріали XV Наукової міжнародної конференції "Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід" (Львів, 8 жовтня 2021 р.). – Львів, 2021. – С. 299–305.
3. Каднічанський Д.А. Використання оборонних споруд Старосамбірщини у туризмі / Д.А. Каднічанський, П.С. Теліш, Т.Б. Завадовський // Материалы международной научно-практической конференции «История и культура на стыке эпох и цивилизаций» (Минск, 25–26 сентября 2015 г.). – Минск: Белнаучкнига, 2015. – С. 190–193.
4. Мацюк О. Замки і фортеці Західної України. – Львів: Центр Європи, 2005. – 192 с.
5. Пшик В.П. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII-XVIII століть. – Львів: Гердан Графіка, 2008. – 240 с.
6. Каднічанський Д.А. Фортифікації міста Самбора / Д.А.Каднічанський // Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 16. – С. 254–263.

Долинська Олеся

ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Замки та палаці, які розташовані по всьому світу, відіграють важливу роль у туризмі. Вони не лише представляють історичну та культурну спадщину, але й стають об'єктами подорожей, які надають туристам незабутні емоції. У Європі вже давно існує практика залучення замків та фортифікаційних споруд у туристичному бізнесі. На сьогодні існує багато прикладів успішно відновлених у Європі замків та фортифікаційних споруд, що використовуються у туристичній сфері, зокрема у готельному господарстві. Все більше туристів проявляють бажання зупинитися на кілька днів у справжньому замку, фортифікаційній споруді та відчути себе жителем колишньої епохи. Європейські туристи проявляють великий інтерес до проведення фестивалів,

тематичних заходів, розважальних заходів, проведених у середньовічній тематиці на території замку, фортифікаційній споруді.

Великий відсоток замків, фортифікаційних споруд Європи обладнанні в музеї, картинні галереї і користуються великою популярністю у туристів. Території замків Європи залучають в кінозйомки, організації показів моди, культурних заходів, фестивалів, театралізованих вистав, весільних церемоній. Замки і палаци часто пов'язані з історичними подіями та важливими культурними епохами [1].

Вони є свідками минулого і передають цей досвід наступним поколінням. Туристи мають можливість пізнати історію та культуру країни через огляди, екскурсії та виставки, які часто проводяться в цих спорудах. Наша держава пройшла багато історичних етапів становлення та володіє великою кількістю замків та фортифікаційних споруд. Ці історичні об'єкти є важливою складовою нашої історії та культури. В сучасних умовах життя замковий туризм є надзвичайно цікавий для відвідувань туристами. Хмельницька область має всі умови для розвитку замкового туризму [2].

Найкраще збереглася на території області Кам'янець–Подільська фортеця, яка є знаним туристичним об'єктом. Щороку для залучення ще більшої кількості туристів у місті проводиться безліч культурних заходів: етнографічні, історичні та інші фестивалі. Місто претендує на звання фестивальної столиці України. Зокрема, у фортеці міста проходять фестивалі: «Форпост», «Porta Temporis» та інші [3].

Рис. 1. На фестивалі «Porta Temporis», 2012 р. [5]

Замки та палаци, фортифікаційні споруди та їхні залишки в Хмельницькій області розташовані в мальовничих локаціях, навколо яких розкинулися парки, сади та живописні ліси. Вони створюють неперевершену атмосферу, яка сприяє відпочинку і релаксації. Відвідувачі можуть насолоджуватися прогулянками по декорованих садах та паркових доріжках, фотографувати архітектуру. Державний історико-культурний заповідник «Самчики» – унікальна пам'ятка архітектури і садово-паркового мистецтва початку 19 ст. Палацово-парковий ансамбль зберігся до наших днів практично недоторканим. Малієвецький обласний історико-культурний музей розташований у колишньому маєтку Орловських,

позитивними практиками даного музею є проведення театралізованих екскурсій. Відвідувачі мають можливість відвідати музей та поринути у неймовірну атмосферу минулих епох, провести час в розкішних залах, де колись проживали аристократи.

Рис. 2. На фестивалі «Форпост» [6]

Розвиток туризму на територіях замків та палаців сприяє розвитку територіальних громад, де вони знаходяться оскільки там створюються робочі місця та розвивається туристична інфраструктура. Історичні споруди можуть стати платоспроможними туристичними пунктами, пропонуючи екскурсії, готелі, ресторани та подарунки з малюнками. Це забезпечує розвиток сільських місцевостей та збільшує прибуток та зайнятість населення [4]. Меджибізький замок – один з найцікавіших історичних об'єктів Хмельницької області. Він використовується для проведення екскурсій, фестивалів і історичних реконструкцій, що привертають туристів з усієї України та з-за кордону.

Сучасний туризм також включає інтерактивні та пізнавальні елементи. Для кращого розвитку туризму в області потрібно в замках, палацах та фортифікаційних спорудах використовувати технології доповненої реальності, інтерактивні виставки та аудіогіди, щоб підвищити привабливість для відвідувачів, особливо молодих поколінь.

Висновки. Отже, замки та палаци – це місця надзвичайної краси, що є унікальними об'єктами для подорожей. Вони сприяють пізнанню культури та надають туристам можливість зануритися в час та відчути частину минулого. До того ж, зберігаючи та розвиваючи ці історичні скарби, ми забезпечуємо їх доступність для майбутніх поколінь та підтримуємо розвиток туристичної галузі.

Розвиток замкового туризму є перспективним та пріоритетним напрямком розвитку туристичної діяльності. Хмельницька область вже має позитивні приклади розвитку замкового туризму (Кам'янець-Подільський, Меджибіж) та приклади залучення нових форм розвитку замкового туризму (Отроків). Проте, потрібно докласти ще багато зусиль для розвитку замкового, палацового туризму.

1. Білецька І. М. Сучасний стан і перспективи розвитку замкового туризму в Україні. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. праць. Київ: НАУ, 2011. Вип. № 31. С. 104–112.
2. Долинська О.О. Ресурсно-рекреаційний потенціал Хмельницької області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль. 2022. № 2. (53). С. 84–89.
3. Долинська О. О. Замковий туризм в Хмельницькій області. Географія та туризм. КНУ. Шевченка. Київ. 2022. Вип. 67. С. 3–9.
4. Василенко А. В., Василенко В. В., Діхтяренко О. В., Перепелиця А. С. Стан та перспективи використання замково-палацового комплексу України в туризмі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм, 2019. Вип. (9). С. 173–178.
5. www.facebook.com/photo/?fbid=441442225867970&set=a.441441659201360
6. https://funtime.kiev.ua/events/festivals/forpost

Лиман Сергій, Парфіненко Анатолій

ПАЛАЦ-ЗАМОК РАМБУЙЄ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ТА ПАМ'ЯТКА ІСТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН В ЄВРОПІ

Серед сучасних країн-лідерів світової туристичної індустрії перше місце посідає Франція [1, с. 18]. Традиційно найпопулярніша у туристів країна світу у 2022 р. Франція вперше перевершила показники докризового 2019 р. за доходами, пов'язаними з міжнародним туризмом (майже 58 мільярдів євро – на 1,2 млрд. євро більше, ніж у 2019 р. [2], хоча за кількістю туристів перевершити докризовий рівень поки не вдалося (75 мільйонів туристів у 2022 р. та 89 млн. у 2019 р.) [3]. Франція утримує свою першість на ринку міжнародного туризму завдяки високому рівню сервісу, неповторній природі, великій кількості пам'яток історії та культури [4, с. 288-289]. При цьому традиційно найбільш відвідуваним у Франції залишається столичний регіон (понад 44 мільйони туристів у 2022 р.) [5] Серед численних культурних пам'яток історичної області та регіону Іль-де-Франс – палац-замок Рамбуйє, розташований за 45 км від Парижа.

Щоб стати туристичною пам'яткою, Рамбуйє залишив певний слід в історії міжнародних відносин та національної історії Франції. Цей замок з п'ятьма потужними вежами збудував між 1368 і 1384 роками радник трьох французьких королів, зокрема короля Карла V Мудрого, Жан Берньє (пом. 1384 р.). Це сталося в розпал драматичних подій другого етапу Столітньої війни, коли завдяки в тому числі порадам Ж. Берньє Франція впевнено перемагала англійців [6]. Син Ж. Берньє продав замок зброєносцю короля Карла VI Рено д'Анжену, який у 1413 р. був призначений французьким послом, відправленим

до короля Англії. Проте запобігти поновленню в 1415 р. Столітньої війни він не зумів.

Рід д'Анженів володів замком Рамбуйє майже 300 років, а його представники ще неодноразово представляли Францію на міжнародній арені як дипломати. Серед них – Шарль д'Анжен, кардинал Рамбуйє (1530-1587) – посол у Римі та представник Франції на доленосному для Європи Тридентському церковному соборі, Ніколя д'Анжен (1533-1611) – посол у Римі та Німеччині, Шарль д'Анжен, маркіз де Рамбуйє (1577-1652) – маршал Франції, посол у П'ємонті та Іспанії. Дружина останнього, Катрін де Рамбуйє (1588-1665) була відомою представницею Фронди і господаркою найпопулярнішого в Парижі літературного салону – «Салону Рамбуйє» [7].

Замок Рамбуйє був свідком не лише народжень володарів, дипломатичних документів, пам'яток літератури, а й смертей. Саме тут у 1547 р. під час полювання раптово помер французький король Франциск I – найзнаменитіший представник династії Валуа та найактивніший учасник епохальних для долі Європи Італійських воєн (1494–1559). Сучасна шведська та британська письменниця та історик Ф. Леоні навіть називає Франциска I «творцем сучасної Франції» [8].

І все-таки цей замок виявився нещасливим для французьких монархів та їхніх нащадків. Там же в Рамбуйє помер у 1737 р. позашлюбний, але узаконений син короля-Сонця Людовіка XIV адмірал і маршал Франції Луї-Олександр де Бурбон, граф Тулузький, активний учасник численних воєн, у тому числі війни за Іспанську спадщину. Всього за 6 років до початку Великої Французької революції, в 1783 р. замок Рамбуйє для полювання та розваг своєї дружини королеви Марії Антуанетти купив Людовік XVI. Згодом серед звинувачень революціонерів були, як відомо, і докори в непомірному марнотратстві, зокрема й витрати на Рамбуйє. Саме тут після розгрому при Ватерлоо та перед від'їздом із Франції ночував у червні 1815 р. Наполеон I, який багато разів бував у Рамбуйє та реставрував його після розгрому революціонерами. Саме тут у 1830 р. зрікся престолу король Карл X, і стіни замку побачили разом з ним останні хвилини багатовікового правління династії Бурбонів [9].

З 1896 р. Рамбуйє – офіційна заміська резиденція французьких президентів. Цю традицію встановив сьомий президент Третьої Французької республіки Фелікс Фор, запеклий противник Німеччини, при якому прискорилися подальші, зокрема, дипломатичні приготування до Першої світової війни.

На останньому етапі Другої світової війни та після неї в Рамбуйє неодноразово зустрічав іноземних дипломатів Ш. де Голль та інші президенти Франції. Тут часто збиралися світові лідери для узгодження ключових питань двосторонніх та багатосторонніх відносин. Саме в Рамбуйє у 1975 р. відбувся перший із самітів майбутньої «великої сімки». Тоді цей неформальний клуб провідних демократичних країн світу представляли шість з них (Франція – на правах господарки, США, Японія, ФРН, Велика Британія, Японія). Саміт проводився під головуванням президента Франції Валері Жискар д'Естена в умовах нафтової кризи 1973-1975 років. Сторони обговорювали питання відмови від торгівельних воєн та проведення структурної реформи міжнародної валютної системи. У підсумковому документі йшлося: «Наш успіх зміцнить і дійсно необхідний для демократичних суспільств у всьому світі» [10].

Під час війни в Косові в 1999 р. саме в Рамбуйє керівництвом НАТО було підготовлено мирну угоду («Рамбуйська угода») між делегаціями албанських сепаратистів Косово та Союзною Республікою Югославією. Лідери Югославії відмовилися прийняти його, оскільки в тексті угоди вказувалося: «Пункт 2. Косово матиме повноваження приймати закони, які не підлягають перегляду Сербією або Союзною Республікою Югославією, включаючи… впровадження програм економічного розвитку… підтримання зовнішніх відносин…», а у пункті 3 йшлося: «Сили югославської армії та сербські сили безпеки будуть повністю виведені з Косово...» [11]. Відмова уряду СРЮ стала причиною початку бомбардувань Югославії авіацією НАТО.

Як туристичний об'єкт, замок-палац Рамбуйє входить до мережі Центру національних пам’яток, який управляє 100 пам’ятками культури Франції [12]. У 2022 р. шато Рамбуйє прийняв 65 тис. відвідувачів, що на 40% більше, ніж у доковідному 2019 році. 70% відвідувачів колишнього президентського маєтку – французи. Серед іноземних відвідувачів переважають голландці, німці та італійці. Стрімке відновлення туристичного потоку зумовлене системою управління культурною спадщиною, яку здійснює Центр національних пам’яток Франції. Диверсифікація традиційного музейного обслуговування на основі розробки пропозиції в секторі культурних та креативних індустрій (створення різних івентів, проведення майстер-класів, театралізовані вистави, специфічні заходи для шанувальників садівництва тощо) стала дієвою стратегією стрімкого відновлення туристичного потоку.

В цілому ж, створена у Франції система управління та використання культурної спадщини в туристичному обслуговуванні може бути використана для повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні.

1. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід / О.В.Бойко, І.І.Волкова, Г.І.Гапоненко та ін. За редакцією А.Ю.Парфіненка. Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 280 с.
2. Tourisme en France: un resultat exceptionnel en 2022. URL: www.campusfrance.org/fr/actu/tourisme-en-france-un-resultat-exceptionnel-en-2022;
3. Tourisme International 2022 : Chiffres Clés, tendances et statistiques. URL: www.globe-trotting.com/post/tourisme-international-2023
4. Туристичне країнознавство: підручник / А.Ю.Парфіненко, В.І.Сідоров, О.О.Любіцева. – 2-е вид. – К.: Знання, 2015. – 551 с.
5. Bilan de l'année touristique 2022 à Paris Île-de-France (mars 2023). URL: https://pro.visitparisregion.com/chiffres-du-tourisme/conjoncture/bilans/bilan-de-l-annee-touristique-2022-a-paris-ile-de-france-mars-2023
6. Moutié A: Notice historique sur le domaine et le château de Rambouillet, Raynal Imprimeur-Libraire, Rambouillet, 1850
7. Jane Rather Thiebaud. Madame de Rambouillet's Chambre Bleue [Blue Room]: Birthplace of Salon Culture. 2007. URL.: www.researchgate.net/publication/304126993_Madame_de_Rambouillet's_Chambre_Bleue_Blue_Room_Birthplace_of_Salon_Culture)
8. Leonie F. Francis I: The Maker of Modern France. New York: HarperCollins, 2018.
9. Charles X king of France. URL: www.britannica.com/biography/Charles-X
10. Declaration of Rambouillet. Rambouillet, France, November 17, 1975. URL: www.g8.utoronto.ca/summit/1975rambouillet/communique.html;
11. The Rambouillet Conference on Kosovo. URL: https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/ 5385086.pdf
12. Every Castle. Château de Rambouillet. URL: www.everycastle.com/wp/chateau-de-rambouillet

Смирнов Ігор, Любіцева Ольга, Винниченко Ігор

«КАТОЛИЦЬКИЙ МУР» СЕРЕДНЬОВІЧНОГО КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО, ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС ТА … ПОСІБНИК ЛАТИНИ

Унікальною рисою туристичних ресурсів древнього міста Кам'янця-Подільського є т.зв. «Католицький мур», що зведений за середньовіччя і складається з оборонних та сакральних споруд XVI-XVIII ст. Ці споруди (башти, бастіони, брами, католицькі костели, собори, монастирі та їхні дзвіниці, бувший мусульманський мінарет з фігурою Матері Божої) сформували західний фасад Старого міста, який зустрічав подорожніх, що в'їжджали до міста через Замковий міст.

Оборонні та сакральні споруди були, власне, маркером державної належності міста або території, тому що кожна держава мала, особливо за середньовіччя, свою панівну релігію, відповідно і будувала відповідні оборонно-сакральні об'єкти. Таке твердження повністю витримується, приміром, щодо сакральних об'єктів Київського Подолу, оскільки за польської влади (у першій половині XVII ст.) там ще існували католицькі орденські

монастирі-кляштори (домініканський, бернардинський, єзуїтський, францисканський) та Латинський костел, але усі вони зникли за Хмельниччини і більше не відновлювалися. В результаті домінуючим стилем церковного будівництва Києво-Подолу стало і залишається нині українське (мазепинське або козацьке) бароко [1].

Для порівняння у м.Кам'янці-Подільському, який у середньовіччі (XIV-XVIII ст.) знаходився під владою Речі Посполитої, офіційною релігією якої було римсько-католицьке християнство, домінантними спорудами Старого міста і нині залишаються католицькі собори, костели, монастирі з дзвіницями [2, 25]. Вони і створили «католицький мур», який став своєрідною візитною карткою міста і його католицьким «фасадом», якщо в'їжджати до нього з західного напрямку через Замковий міст (з Кракова, Варшави, Львова), що складався із зведених над глибоким каньйоном р.Смотрич ланцюжку католицьких монастирів та костелів: монастиря дів-домініканок (на цьому місті зараз Вірменський бастіон), Францисканського, Тринітарського, Єзуїтського, Кафедрального Петропавлівського (з дзвіницею оборонного типу - той, до якого прибудований мусульманський мінарет, що існує і нині), Кармелітського костелів, палацу Потоцьких (куди був перенесений з попереднього місця кляштор домініканок) – на цьому місці зараз Турецький бастіон. Крім того, до сакрально-оборонних домінант Старого міста відносяться Домініканський монастир з костелом і дзвіницею; дзвіниця оборонного типу Вірменського костелу (або церкви, останню було зруйновано у 1930-ті рр.); нарешті, вежа будівлі самого міського магістрату м.Кам'янця-Подільського, якому було надане Магдебурзьке право ще у XV ст. На спорудах «Католицького муру» залишились до нашого часу написи латинською мовою, прочитавши які, можна взнати багато цікавого і повідомити про це туристів. Але написи починаються ще з башт Старого замку [3, 52]. Так, у зовнішню стіну Нової східної башти вмонтована пам'ятна дошка з написом латиною, що залишив королівський архітектор Іов Претфес, котрий у XVI ст. перебудував та посилив старі башти та мури замку у 1544 р. Це унікальний випадок, коли архітектор за середньовіччя залишив свій «автограф»:

1544. DEVS TIBI SOLI GLORIA IOB PRAETFVES ARCHITECTOR (Боже, тобі одному слава. Архітектор Іов Претфес).

Вважається, що цей напис є перефразуванням девізу ордену тамплієрів, який був зображений на їхньому прапорі: NON NOBIS, DOMINE, NON NOBIS SED NOMINI TUO DA GLORIAM (Не нам, Господи, не нам, але імені Твоєму дай славу). Цей девіз, у свою чергу, походить з 9-го 113 псалму: «Не нам, не нам, Господи, але Йменню Своєму дай славу за милість Твою, за правду Твою».

На південній башті замку Білій або Лаській є напис на західному порталі: VERUS AMICUS EST RARIOR FENICE (Справжній друг є рідкіснішим за фенікса). Феніксом у єгипетській міфології називали птаха, котрий щоразу згоряє у своєму гнізді, та щоразу відновлюється з попелу.

Ще одна башта на котрій зберігся латинський напис має назву Рожанка, побудована на початку XVI ст. коштом єпископа Креслава. Напис, розташований під вікном башти, зроблений готичним шрифтом: TURRIS KRESLAI EPI VLADISLAVENSSIS HVIVS CASTRI FUNDATORIS IMENSIS EST FINITA 1505 (Башта Креслава, єпископа Владиславського, цього укріплення засновника, на його кошти закінчена 1505 р.).

Недалеко від Рожанки стоїть башта – донжон під назвою Денна, яка є найдавнішою вежею замку. Колись у ній існували житлові приміщення та була влаштована каплиця св. Михаїла Архангела. Всередині башти є напівстертий напис на стіні, переклад якого звучить так: Цю каплицю освятив преподобніший Мартин Білобжеський, божою милістю єпископ кам'янецький і настоятель, а відбудував шляхетний Миколай Бжеський з Бреста, Генеральний староста Подільської землі задля слави Бога Всемогутнього в ім'я св.Михаїла Архангела. Року Божого 1575. Залишивши Старий замок, виходимо на Замкову вулицю (Підзамче), де колись з північного боку фортеці існувала триаркова Тріумфальна брама Станіслава Августа. На її східному фасаді з боку міста була зображена королівська корона з літерами S.A.R.P. – Stanislaus Augustus Rex Poloniarum (Станіслав Август Король Польский). Нижче був розташований напис:

OPTIMUS PRINCEPS IN PACE BELLO PROSPICIENS SECVRITATI PUBLICE MDCCLXXI (Найкращий володар за мирних часів готується до війни задля безпеки держави. 1771). Цей напис нагадує класичне:

SI VIS PACE PARA BELLUM (Хочеш миру – готуйся до війни) – дуже актуальний вираз в сучасних умовах російсько-української війни.

Латинські написи продовжуються в оборонних та сакральних спорудах Католицького муру Старого міста. Так, укріплення Високого ронделя (нині Вірменський бастіон) мали плиту з написом (у перекладі): «За правління Найсвітлішого і Наймогутнішого Августа III, короля польського, князя Великого князівства Литовського, спадкоємного електора Саксонії Найясніший пан Юзеф на Потоку Потоцький, воєвода Познанський, головний полководець військ, староста лежайський і снятинський це укріплення наказав збудувати за участю полковника і військового архітектора Християна Дальке. Року Божого 1766». Ця плита пізніше була вмонтована в стіну монастирської галереї Домініканського монастиря, отже у місті виникла цікава практика порятунку

меморіальних плит, знаходячи їм нове місцеперебування [3, 26]. Ще одна плита подібного змісту колись була вмурована в стіну укріплень, перебудованих Х.Дальке з так званих Турецьких бастіонів, але вона не збереглася, бо була металева і дуже пошкоджена іржею. Ці дві плити свідчать про потужні роботи з укріплення Католицького муру у Кам'янці-Подільському, які проводились польською владою у XVIII ст. Також вони є свідченням діяльності полковника коронної артилерії Християна Дальке, як військового архітектора і інженера. Напроти Вірменського бастіону знаходиться Тринітарський костел (друга половина XVIII ст.), у якому тепер знаходиться греко-католицька церква св.Йосафата. Костел збудували монахи католицького ордену тринітарів, метою яких був викуп невільників із татарської та турецької, тобто мусульманської, неволі. На фронтоні костелу стоїть статуя Ісуса Христа, обабіч якої знаходяться фігури невільників зі зв'язаними руками. В ліпному оздобленні інтер'єру можна бачити зображення кайданів. І фігури невільників, і кайдани нагадують про мету ордену тринітарів – викуп людей із неволі. Девіз тринітарів: GLORIA TIBI TRINITAS ET CAPTIVIS LIBERTAS (Слава тобі, Трійце, а невільникам – воля). Всередині костелу на західній стіні ще донедавна існував латинський напис, який був забілений під час пристосування костелу під церкву, але вчасно сфотографований працівниками заповідника, напис повідомляв про освячення костелу католицьким єпископом Адамом Красинським у 1780 р.

До домінант Старого міста відносяться високі дзвіниці Домініканського монастиря, Петропавлівського собору та вежа міської ратуші, збудована у XV ст., коли місто отримало Магдебурзьке право. У давні часи у ратуші засідав міський магістрат, тепер тут розташовані відділи Історичного музею. У XVII ст. під час турецької окупації в будинку знаходилась турецька адміністрація. Після залишення турками міста будинок ратуші був відреставрований коштом магістрату, в пам'ять про що над входом на другий поверх ратуші було вміщено велику плиту з брунатного теребовльського каменю з латинським написом: PRO RESTAVRACIONIS SUMPTU PALATINATUI PODOLIAE GRATITUDINEM INSCRIBIT S.P.Q. CAMENECENSIS ANNO DOMINI MDCCLIV (Про реставрацію коштом Подільського воєводства з вдячністю пише сенат і народ кам'янецький. Року Божого 1754). Скорочення S.P.Q. CAMENECENSIS розшифровується, як «senatus populusque camenecensis», тобто «сенат і народ кам'янецький» - формула, що була запозичена у римлян, - «senatus populusque romanus» (сенат і народ римський). На захід від ратуші стоїть колишній Францисканський костел Діви Марії (тепер православна церква Успіння Богородиці). На її східному фасаді над входом вміщена плита з

латинським написом: OMNIBUS IN OMNIBUS (Всім для всіх). Можливо, це натяк на вислів св.Апостола Павла з Першого послання до коринтян: «Для всіх я був усе, щоб врятувати бодай деяких). На стіні Францисканського костелу донедавна зберігався герб цього ордену: дві схрещені руки (одна оголена - Ісуса Христа, друга у рукаві – св.Франциска) з написом під ним: PAX ET BONUM (Мир і добро). Це девіз висловлює основне завдання ордену Францисканів – життям і словом проголошувати Євангеліє, яке є джерелом миру і добра.

На південь від ратуші знаходиться Домініканський монастир XVI – XVIII ст. [3, 38] Його висока дзвіниця оздоблена зображеннями гербу польських магнатів Потоцьких «Пилява». Домінікани з'явились у місті разом із францисканами у XIV ст., збудували костел св.Миколая і келії монастиря. Орден отримав назву від імені свого засновника Домініка де Гусмана, іспанського шляхтича. Як відомо, кожний католицький орден має свою мету і завдання. Метою домініканів було розповсюдження християнської віри через проповідування , тому їх називали братами-проповідниками. Їхнім девізом був: LAUDARE. BENEDICERE. PRAEDICARE (Прославляти. Благословляти. Проповідувати). Недарма гербом домініканів був пес, що тримає в пащі палаючий смолоскип, - його можна побачити над входом до костелу під гербом Потоцьких. Домінікани не тільки проповідували Євангеліє, але й вивчали науки, створювали школи – така школа була і у Кам'янці. Під час турецької окупації 1672 -1699 рр. Домініканський костел був перетворений на мечеть, а в келіях монастиря були казарми яничарів, через що будівлі були дуже пошкоджені. Після виходу турків з міста домінікани почали відбудову монастиря, але коштів не вистачало. На допомогу прийшли Потоцькі, які надали кошти (фундуш) на його реставрацію: був відбудований костел, споруджена висока дзвіниця, надбудований другий поверх монастиря. Вдячні домінікани оздобили гербом «Пилява» (семираменний хрест) тринадцять вівтарів і стіни костелу, а над входом вмістили пам'ятну плиту з латинським написом на честь Францішека Міхала Потоцького, яку можна бачити і нині, причому у тексті є багато скорочень, що було характерним для написів, часто за браком місця на плиті, наприклад, BSMA – скорочення від BEATISSIVA (блаженніша), VIRG. – VIRGINE (діва), DNI – DOMINI (божого).

Найпотужнішою спорудою Католицького муру у середньовічному Кам'янці-Подільському нині є Кафедральний костел св. Апостолів Петра і Павла з дзвіницею оборонного типу (XVI-XVIII ст.), де зберіглося багато латинських написів. Згадаємо тільки деякі з них. Так, коли увійти у двір костелу з боку Польського ринку через Тріумфальну браму, споруджену в кінці XVIII ст. у стилі пізнього бароко на честь польського короля Станіслава

Августа Понятовського, котрий у 1781 р. відвідав Кам'янець (архітектор Ян Вітт), то на фризі східного фасаду брами можна і нині побачити напис HAC INTRABAT STANISLAUS AUGUSTUS REX DIE XI 9- BRIS 1781 ANNO (Тут входив король Станіслав Август 11 листопада 1781 року). А у західній частині двору костелу знаходиться хвіртка або брамка св.Яцека, яка веде на вул. Ковальську. Вона споруджена на згадку про монаха-домінікана св.Яцека (Гіацинта Одровонжа), котрий у 13 ст. пропагував католицьку віру на теренах Руси – України. На брамці є напис польською мовою «Furta Swietego Jaceka» і латинский девіз AVORUM RESPICE MORES (Предків шануйте звичаї) [3, 13].

На подвір'ї костелу знаходяться пам'ятники, на яких теж є латинські інскрипції. По-перше, це пам'ятник папі римському Павлу Івану II, авторкою якого є польська скульпторка Малгожата Карват. Символічно, що бронзова фігура папи стоїть на тлі зруйнованого муру. Папу Павла Івана II називали людиною, котра руйнувала перегородки та мури між людьми, країнами, конфесіями. Жоден з римських пап не відвідав стільки країн, як цей папа. Він казав, що мури, які розділяють людей, створюють самі люди, а на небі мурів не має. На п'єдесталі пам'ятника вміщено девіз святійшого отця: TOTUS TUUS (Я весь Твій). Так папа звертався до кожної людини незалежно від її раси, національності, віросповідання: «я весь твій, я молюся за тебе, я бажаю тобі добра і щастя». Папу римського часто називають понтифіком. Це слово походить від латинського «pontifex», що означає «будівничий мостів». Таким чином, папа-понтифік – це священик, який поєднує два окремих світи, служить мостом між Богом і людиною. По-друге, це пам'ятник Юрію Володиєвському, герою оборони Кам'янця від турків у XVII ст., що має вигляд скам'янілого дерева зі зрубаними гілками. Дерево з обрубаними гілками вважають символом закінченого життя. На його стовбурі вміщено кам'яну плиту у вигляді розгорнутої книги. На сторінках книги вирізблені написи польською та латинською мовами. Ліворуч у польському тексті Володиєвський названий Гектором Кам'янецьким. Отже, Володиєвського порівнюють з троянським царевичем Гектором – уособленням шляхетності. Гектор героїчно загинув, обороняючи малоазійське місто Трою, але греки-ахейці все одно здобули його. Так само Володиєвський мужньо бився з турками під час облоги Кам'янця, але врятувати місто від турецького загарбання не вдалося. Також на правій сторінці кам'яної книги на пам'ятнику Володиєвському викарбовані два написи: вгорі – напис польською мовою «Zycie to szereg poswiecen» (Життя це низка жертв), внизу – латинською RESURGAM (Воскресну). Цей напис висловлює віру і надію кожного християнина на воскресіння після смерті. Біля підніжжя пам'ятника Володиєвському на постаменті знаходиться кам'яне гарматне ядро з

написом: MAGNA RES LIBERTAS (Велика річ свобода). Римський поет Публій Овідій Назон (43 до Р. Хр. – біля 18 після Р. Хр.) якось зауважив «Хто знав би Гектора, якби Троя була щасливою?». Так і Володиєвський став відомим завдяки нещасливій долі Кам'янця, під час оборони якого він прославився, як хоробрий рицар. Здобуття турками Кам'янця, цього форпосту християнства на південно-східних кордонах Польщі, стало шоком для всієї Європи і великим святом для Османської імперії (в Стамбулі було оголошено свято на три дні, а польський король зрікся корони). Невідомий поет того часу у своєму вірші сумував [3, 12]:

Поділля ревно вздихає, Україна тяжко ридає
О тім Кам'янці давнім, що був на весь світ славним.
Тепера в тобі зростають турки с татари,
Де ж твоя слава, Кам'янче старий?

Ліворуч від головного входу костелу здіймається мусульманський мінарет – слід турецької окупації міста. Здобувши Кам'янець у 1673 р., турки перетворили костел на мечеть, а до його західного фасаду прибудували мінарет. Хотіли ще один, але не встигли. Після виходу турків з міста у 1699 р. мінарет не був зруйнований, натомість на його вершечку була встановлена спочатку дерев'яна фігура Діви Марії, а в 1756 р. стараннями кам'янецького єпископа Миколая Дембовського замість дерев'яної статуї була поставлена мідна. Діва Марія стоїть на півмісяці, півмісяць на кулі – символі вічності, а навколо кулі обвився змій. З одного боку змій це символ гріха, а з другого – мудрості, бо сказано «будьте мудрі, як змії і лагідні як голуби» (Матв., 10:16). Встановлення фігури Діви Марії на мінареті за кам'янецькими традиціями відбулося під гарматні сальви у фортеці, місто було прикрашене ілюмінацією. Діва Марія вважається покровителькою Кам'янця і Поділля. На честь цієї події в стіну мінарета була вмонтована плита з латинським написом – у перекладі «Діві Марії Богородиці Непорочній, покровительці міста цю статую своїм коштом і за допомогою своєї пастви Миколай герба «Єліта» Дембовський, єпископ Кам'янець-Подільський, настоятель Мєховський, кавалер ордену Білого Орла поставив у Рік Спасіння 1756». Праворуч від головного входу до костелу у стінній ніші стоїть кам'яна статуя Ісуса Христа, а на п'єдесталі вирізьблений напис CHRISTUS VINCIT (Христос перемагає). Над головним входом костелу вмонтована меморіальна плита з написом на честь єпископа Миколая Дембовського, котрий відреставрував костел після турків та встановив на мінареті статую Діви Марії. Над плитою вміщений шляхетський герб єпископа «Єліта» (три перехрещених списи). Увійшовши до костелу можна побачити латинські написи, вміщені на бічних стовпах, що підтримують хори. Вони

свідчать про час освячення костелу після 27-річного використання його під мусульманську мечеть. У північній наві костелу є прибудована каплиця св.св. Апостолів Петра і Павла, котра пізніше отримала назву каплиці Пресвятих Тайн – кров і тіло Ісуса Христа. Тут завжди горить лампада. Про присутність Ісуса Христа повідомляє також позолочений напис на арці каплиці EGO SUM (Я є). Церковнослов'янською це звучить, як «аз єсмь», тобто сам Ісус Христос говорить про себе, що він перебуває тут у Святих Тайнах. Обабіч каплиці Пресвятих Тайн встановлені бюсти єпископів Б.Мацкевича та М.Дембовського, у нішах – урни з їхніми серцями та вмонтовані у стіну меморіальні плити з написами латиною на їхню честь – все гарно зберіглося і нині можна прочитати для туристів. Тіла ж єпископів були поховані у підземеллі костелу. Такого почесного поховання єпископи удостоїлись за свої заслуги перед католицькою церквою на Поділлі. Головний вівтар костелу вражає красою і пишністю, у його центрі знаходиться велике розп'яття з Ісусом Христом, над головою якого вміщено літери INRI – Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum (Ісус Назаретський - Цар Іудейський). Пояснення скорочення – таке: після того, як був розп'ятий Ісус Христос, прокуратор Іудеї Понтій Пілат написав та помістив на хресті цей напис єврейською, грецькою та латинською мовами. Тоді сказали Пілату іудейські первосвященики «Не пиши Цар Іудейський, але що Він сам говорив: Я – Цар Іудейський». Пілат відповів: «Що я написав – написав» (латиною «Quae scripsi – scripsi). Двері, які ведуть з пресбітерію до внутрішніх приміщень костелу, також оздоблені латинськими написами. Ознайомившись із написами всередині Кафедрального костелу, можна обійти його, щоб оглянути плиту, вмонтовану на східній стіні костелу, на якій вміщено великий хрест, обабіч якого стоять фігури Матері Божої і Св.Іоана, а також надгробні плити поховань біля стін костелу, серед яких зацитуємо одну (польською мовою): «Tu lezy zacna i szlachetna lawnica kamieniecka Zofja z Pawliczow i Wolowiczow». Отже, жінки відігравали значну роль у керуванні середньовічним Кам'янцем, були у складі міського суду (лави), а прізвища мають подільско-волинський родовід. Але вони напевно належали до католицької віри, тому що у XVIII ст. жити в місті дозволялося лише католикам, серед яких переважали поляки, але також були українці, які сповідували католицьку віру, та вірмени (вірменська церква перебувала в унії з Римом).

Католицький мур середньовічного Кам'янця-Подільського продовжували Єзуїтський та Кармелітський костели, які розміщувались на північ від Кафедрального костелу св. Петра і Павла. Вони не збереглися до нашого часу, але згадка про них живе в давніх назвах теперішньої вул.Татарської. Назву Єзуїтська ця вулиця отримала від величного костелу єзуїтів, збудованого в

кінці XVIII ст. На початку XIX ст. він був розібраний і на його місці була споруджена чоловіча гімназія (1837-1841рр.), у будівлі якої тепер знаходиться природничо-економічний факультет місцевого Національного університету ім. Івана Огієнка, і, до речі, кафедра туризму. Гербом ордену єзуїтів було сонце з променями, в центрі якого зображена монограма INS, яка розшифровується як IESUS NOMINUM SALVATOR (Ісус – Спаситель людства). Девізом ордену були слова AD MAJOREM DEI GLORIAM (Для найвищої слави Бога). Також у XVIII ст. був споруджений Кармелітський костел Діви Марії, у XIX ст. перебудований на православну церкву Казанської Божої Матері, яка була знищена комуністичною владою у 30-х рр. XX ст. Зараз на цьому місці пустка, кармелітів в Кам'янці давно вже немає, але можна згадати їхній девіз: ZELO ZELATUS SUM PRO DOMINO DEO EXERCITUM (Ревний в ретельності задля слави Господа Бога).

Католицький мур далі продовжується Турецьким бастіоном, а до турків на цьому фундаменті знаходився палац Потоцьких, куди з Високого ронделя був перенесений монастир дів-домініканок. На турецькому бастіоні жодних написів не збереглося, зате вони є на його сусіді – Кушнірській башті, або башті Стефана Баторія, яка утворювала Верхню Польську браму – потужне семиповерхове середньовічне міське укріплення. Мармурова плита з латинським написом збереглася на південному фасаді укріплення, відомому під місцевою назвою «Вітряні ворота». Саме тут знаходиться унікальний зразок автографів двох польських королів, аналогу якого немає і в самій Польщі. Зацитуємо цей напис: A.D. 1585 PER STEPH. BATORY R.P. CONDITVM STANISLAO AVGVSTO REGNANTE POLONIS RESTAVRATVM ET ACTVM A.D. 1785 (Року Божого 1585 збудована Стефаном Баторієм, королем польським, відреставрована і збільшена Станіславом Августом, королем польським 1785 р.). Скорочення R.P. означає Rex Polonus - король польський, а A.D. – Anno Domini – Року Божого [3, 6].

Нарешті, до оборонних споруд Католицького муру у середньовічному Кам'янці-Подільському можна віднести Порохові склади (XVII ст.), які знаходяться у каньйоні р. Смотрич прямо під Кушнірською баштою. З північного боку вони мають два входи, і колись над кожним з них був латинський напис, але до нашого часу збереглася лише одна плита з написом NON INCAUTA FUTURI (Думай про майбутнє).

Отже, Католицький мур середньовічного Кам'янця-Подільського являв собою низку оборонних та оборонно-сакральних споруд, які були зведені на стрімких схилах каньйону місцевої річки Смотрич – притоки Дністра, і являли собою західний «католицький» фасад міста, який зустрічав гостей при в'їзді до

нього через Замковий міст. Для Речі Посполитої XVI-XVIII ст., під владою якої тоді знаходилося українське Поділля і місто Кам'янець-Подільський, це була гарна пропаганда на користь польської влади і римсько-католицької церкви. Для розвитку українського туризму нині Католицький мур є унікальною збіркою об'єктів середньовічного фортечно-сакрального будівництва, які у більшості досить непогано збереглися, та ще мають пояснення у вигляді історичних таблиць з написами латинською мовою. А це, своєю чергою, вимагає від місцевих фахівців туризму вміння прочитати та перекласти туристам під час екскурсій ці написи, отже, знання латини, хоча б приблизно. Але ж туризмологам латину не викладають, навіть факультативно. Є над чим подумати…

1. *Смирнов І.Г., Любіцева О.О., Гринюк Д.Ю.* Києво-Поділ як осередок української середньовічної сакральної архітектури: невикористаний туристичний потенціал // Актуальні проблеми освіти і науки в умовах війни: матеріали Першої наук.-практ. онлайн-конф. з міжн. участю. – К.: ДП «Експрес-об'ява», 2023. – С.147-163.
2. *Пламеницька О.* Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі. – Кам.-Поділ.: АБЕТКА, 2005. – 388 с.
3. *Осетрова Г.О.* Латинські написи в пам'ятках архітектури Кам'янця. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. – 54 с.

Бойко Ксенія, Пацюк Вікторія

ЛУЦЬКИЙ ЗАМОК ЯК КЛЮЧОВА ЛОКАЦІЯ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Останні кілька років в Україні відбувалось активне становлення замкового туризму. Воєнні дії наклали негативний відбиток на розвиток даного напряму, так як повністю нівелювався потік закордонних відвідувачів до замкових об'єктів, а всі заплановані проєкти в рамках «Великої реставрації» були призупинені. Однак абсолютна більшість замків України розташована в умовно віддалених від фронту західних регіонах країни. Тож замковий туризм є актуальним і у воєнний час для внутрішньої туристичної аудиторії. Окрім цього, вже нині треба створювати плацдарм для повоєнного відновлення туристичної діяльності. Зокрема, значний потенціал для розвитку туристичної сфери та залучення значних потоків закордонних відвідувачів має Луцький замок. Проаналізуємо особливості його туристичного використання.

Луцький мурований замок розташований у стародавній частині міста на невисокому пагорбі трикутної форми в плані. Це була одна з найпотужніших цитаделей Волині, головна ланка системи Луцьких фортець, включаючи Окольний або Нижній замок (частково зберігся) та фортечні стіни міста.

Вважається, що перші укріплення на місці теперішнього замку були збудовані близько 1000 за великого князя київського Володимира Святославича, котрий приєднав Волинь до своєї держави. Це дерев'яно-земляні укріплення стало дитинцем княжого Луцька, що був містом спершу Володимирського князівства, а від 1199 – Галицько-Волинського князівства [1].

У центрі замкового двору є напівпідземний павільйон, у якому законсервовано і музеєфіковано археологічні залишки (фундаменти, нижні частини стін, підлога, окремі знахідки) мурованої церкви св. Іоанна Богослова, збудованої у 1175-1180 і розібраної 1775-1776. Верхній замок у Луцьку – найкраще збережений замок литовської доби в Україні та найрепрезентативніша пам’ятка давньої волинської архітектури.

Сьогодні Луцький замок – це цілісній музейний комплекс. На другому поверсі В’їзної вежі розташована виставка «Плитниця», де експонуються старовинні будівельні матеріали, знайдені в ході археологічних досліджень.

На нижньому ярусі Владичої вежі можна відвідати середньовічну в’язницю й оглянути відповідну експозицію. Ярусом вище – виставка замкової зброї, де розміщений арсенал XV-XVII століть. На верхніх ярусах вежі розміщений єдиний в Україні музей дзвонів. Тут зібрана чимала колекція дзвонів із України, Польщі, Австрії, Румунії та Росії. Найдавніший з них датується 1647 роком [2].

У Владичій вежі на нижньому ярусі розташовується виставка «В'язниця». Трохи вище – «Замкова зброя», де подається до огляду замковий арсенал XV-XVII ст. Єдиний в Україні музей дзвонів розмістився на двох верхніх ярусах вежі. Тут зібрана чимала колекція дзвонів з Волині та інших частин України, з Польщі, Австрії, Румунії. Найстаріший датується 1647 роком. Також є дзвони на дерев'яній дзвіниці, яка розташувалася на території замку. У підземеллі замку законсервовані залишки православної, а потім і греко-католицької кафедри Івана Богослова – пам'ятки архітектури. У розкопах церкви зберігаються могили давніх князів, єпископів, багатих лучан.

Музей книги, який розмістився у будівлі колишньої повітової скарбниці початку XIX ст., має в колекції не тільки старі книги, а й реконструйовані старовинні друкарські верстати, один із них XV ст., та інше.

Одразу при вході до замку праворуч відкриті фундаменти князівського палацу. Тут встановлено меморіальні дошки, одна з них зокрема повідомляє про з'їзд європейських монархів тут у 1429 р. Далі за фундаментами розташована колишня канцелярія. Тепер це є Луцьким художнім музеєм. До колекції картин входять роботи художників Іспанії, Італії, Росії, Польщі, Англії, Франції, Австрії, України, Німеччини, які охоплюють XVI-XX ст., і налічує понад 300 робіт.

У замку до початку повномасштабної війни відбувалося багато різноманітних фестивалів історичного, етнографічного та музичного характерів. Найпопулярнішими з них були:

● Фестиваль дзвонарного мистецтва «Благовіст Волині». Його метою було привернення людей до української культури та мистецтва, пошук дзвонарів, які ще вміють дзвонити за традицією, задля передачі їх досвіду майбутнім поколінням.

● Всеукраїнський фестиваль ковальства та флористики «Солом'яна птаха». Програма фестивалю включала виставку «Сучасне ковальство», виготовлення об'ємно-просторових скульптур із сіна на спеціальних каркасах під символічною назвою «Місяць і сонце», виготовлення елементів свічника «Вогонь Луцького замку», спільне приготування закарпатської страви «Бограч» гостями фестивалю, частування. Батьки і діти разом виготовляли солом'яних птахів, які є символом дійства.

● Мистецьке шоу «Ніч у Луцькому замку». Це фестиваль середньовічної культури, який збирав музикантів з різних країн, які грають старовинну музику, а іноді відтворюють її реставрованими інструментами різних століть. Він супроводжувався вогняним шоу, ярмарком ремесел, дегустацією страв стародавньої кухні.

● Фестиваль історичної реконструкції «Князівський бенкет». У програмі заходу були представлені: урочиста хода за участю лицарів, артистів та усіх бажаючих, театралізоване дійство «На з'їзд до Луцька», лицарський турнір, середньовічні танці, конкурс середньовічного вбрання, майстер-класи, екскурсії, історичні лекції, тощо.

● Джазовий фест «Art Jazz Cooperation» – унікальний мистецький проект, що об'єднує різні види мистецтва в темі джазу, а саме музику, фотографію, графіку, хореографію, театр та інші. Даний захід відбувався і в 2023 році.

Замок завжди приваблював багатьох художників зображати його вежі на своїх роботах. Здавна образ замку використовувався як символ Луцька. Образ мурів присутній на численних печатках, гербах, грошах, ювілейних монетах, значках, поштових листівках [3]. І нині В'їзна вежа замку прикрашає 200-гривневу купюру.

Луцький замок хоч і має значний потенціал для кінозйомок, однак у зв'язку з тривалим депресивним станом вітчизняного кінематографу, знакових фільмів тут було знято не так і багато. Фактично головною кіноперлиною є стрічка польського режисера Єжи Гофмана «Вогнем і Мечем».

Важливим та дедалі популярнішим напрямом замкового туризму у Європі є організація весільних та інших урочистих церемоній, що яскраво ілюструє сучасні тенденції наслідування аристократизму поведінки та духу. Подібна

практика активно впроваджується і в Луцькому замку. Окрім того, на його просторах регулярно мають місце різноманітні фотосесії.

Замкові споруди України вже сьогодні можна використовувати як заклади відпочинку і туризму шляхом їх пристосування безпосередньо під готелі, через відкриття у них закладів харчування відвідувачів (стилізовані під старовину ресторани й таверни з середньовічною кухнею та історичними місцевими напоями), надання послуг обслуговування та супроводу урочистих подій у середньовічному стилі, шляхом відкриття музейних експозицій у приміщеннях, розміщення на територіях замків і фортець експозиції, яка відтворюватиме картини минувшини й оголошення цих фортифікацій скансенами – музеями під відкритим небом, проведення різнобічних історико театралізованих фестивалів, змагань і анімаційних шоу тощо [4]. В 2011 році Луцький замок отримав перемогу під час інтернет-голосування в номінації «Сім чудес України: замки, фортеці, палаци», тож завданням керівництва та громадськості міста є активізація туристичного ресурсу замку з метою якнайшвидшого залучення до даного об'єкту закордонних та внутрішніх туристів.

1. Верхній замок у Луцьку. URL: http://surl.li/naafl
2. Луцький замок Любарта - опис, історія та цікаві факти // Моя Україна. URL: https://myukraine.org.ua/zamok-lyubarta
3. Луцький замок (Замок Любарта). URL: https://karpatium.com.ua/pamyatky-arkhitektury/lutskyi-zamok-zamok-liubarta
4. Іващенко А.В., Маценко А.А. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні // Young Scientist, 2017, № 3 (43), С. 131-134.

Манько Андрій, Боровець Зоряна

ЗАМОК У ЖОВКВІ ЯК АТРАКЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

Місто Жовкву у Львівській області побудовано за середньовічною концепцією ідеального міста, що перш за все проявляється у зведенні міських будівель квадратної форми, або ж як у випадку Жовкви – у формі, що схожа на вигляд тіла людини. Зараз Жовква – затишне європейське містечко, яке може зацікавити туристів своїми пропозиціями.

Жовківський замок є однією з найцінніших історико-архітектурних національних пам'яток, побудований на замовлення станіславського воєводи Станіслава Жолкевського. Будівля є зразковою з точки зору побудови військової та оборонної архітектури XVI-XVII століть. Замок було побудовано за проектом архітектора Паоло дель Селли, який органічно поєднав у своєму

витворі архітектурні стилі ренесанс та пізню готику. Замок зведено з міцного каменю, квадратний у своєму плані, його основу складають чотири двоповерхові корпуси, що розташовані довкола внутрішнього двору. Фасади замку оздоблені багатьма архітектурними деталями, такими як герби, рельєфи та орнаменти. Вікна мають готичні арки та кам'яні обрамлення. Входи до замку оформлено у вигляді помпезних порталів, з гербами його господарів.

Замок у Жовкві відігравав важливу роль у історії України та Польщі У XVII столітті, після смерті Станіслава Жолкевського, замок перейшов у власність князів Собеських, зокрема у 1674 р. майбутній король Польщі Ян III Собеський став новим господарем. Жовківський замок був однією з його найулюбленіших резиденцій, тут він приймав впливових особистостей у сфері політики, військової справи та культури.

Для відвідувачів Жовківського замку розроблено екскурсійні пропозиції, що відповідають потребам різних категорій туристів. Відвідувачам надано можливість обирати індивідуальні чи групові тури, а також скористатися послугами фахового екскурсовода. Окрема роль відводиться тематичним екскурсіям, які присвячені певним аспектам історії та архітектури замку.

Жовківський замок вирізняється рядом туристичних атракцій які варто позиціонувати як унікальні на національному та міжнародному туристичних ринках. Зокрема цікавим є підземний хід під замком, що за легендами веде до Львова.

У 2021 р. на реставрацію Жовківського замку з державного бюджету було виділено 51 млн. грн. Найважливішим пріоритетом реставрації стала ліквідація аварійного стану корпусу замку, решту коштів у сумі 17 мільйонів гривень було спрямовано на виготовлення проектно-кошторисної документації, яка включала заходи з повного відновлення замку. Замок у Жовкві утворюють чотири корпуси – палацовий, кухонний, фронтальний та гостьовий. відповідно реставрації підлягало все – галереї палацу, замкова вежа, портик та кімнати для гостей. Важливо було відтворити зали з картинами, їх атмосферою, меблями та камінами. Загалом, щоб цілком відновити замок необхідно біля трьохсот мільйонів гривень [3]

Після ряду реставраційних робіт, замок у Жовкві повернув собі колишню славу і став осередком проведення культурних івентів, виставок та музейних експозицій. Тут організовують концерти, театральні вистави, майстер-класи, історичні реконструкції, що відтворюють атмосферу колишніх епох. Зокрема замок у Жовкві став популярним місцем для знімання кінофільмів та серіалів. Самобутня архітектура та дух старовини приваблюють кінематографістів з різних країн.

Замок відіграє роль центру проведення фестивалю «Gazon party у короля на хаті». Цей фестиваль проводять щороку на його території. Захід присвячено відродженню традицій давніх ремесел та відтворенню життя періоду середньовіччя. Під час фестивалю відбуваються виступи фольклорних колективів, ярмарок народного мистецтва та відтворено історичні бої [1].

Жовківський замок знаходиться на території, де спостерігається активність туристичних потоків, перш за все завдяки транспортній доступності: автобусне сполучення зі Львова до Жовкви є регулярним, відстань між містами становить близько 30 км. Щодо залізничного сполучення між Львовом та Жовквою, то воно не є настільки розвинутим, хоча деякі приміські поїзди мають зупинки на станції Жовква. Для тих хто мандрує автомобілем, буде досить зручно дістатися, адже Жовківський замок знаходиться за 30-40 хвилин їзди від Львова.

У місті Жовква добре розвинута індустрія гостинності, що в свою чергу створює передумови для відвідування міста. До послуг гостей пропонуються різноманітні варіанти проживання, які задовольнять запити різних категорій туристів. У самому центрі міста, неподалік замку функціонують готель «Княжий», міні-готель «Левада», також є можливість винайняти приватні апартаменти. У Жовкві та її околицях багато закладів харчування, де можна скуштувати страви локальної кухні, серед них – ресторан «Старе Місто», готельно-відпочинковий комплекс «Акварель», ресторан «Копа», «Парк».

У 2019 р. у Жовкві побували 43 тисячі туристів. Зазвичай у Жовкву приїздять індивідуальні туристи, щоб відпочити і самостійно дослідити давнє місто. З-поміж усіх туристів переважно 50-55% це поляки, хоча їхня кількість почала зменшуватися, відповідно станом на 2019 рік поляки становили 30% від усіх гостей міста. Решту 50% - українські туристи. Із відміною візового режиму у 2005 році значно зросла кількість туристів з Німеччини.

Після закінчення пандемії Covid 19 до Жовкви знову почали приїздити іноземні туристи, серед туристичних груп польська, корейська та австрійська делегації. У пост пандемічний період до повномасштабного вторгнення росії в Україну Жовківський замок приймав біля 800 -1000 відвідувачів на тиждень [3]

Надалі є сенс вкладати кошти у подальше відновлення замку, оскільки там збережено усі корпуси у досить доброму стані, тому після проведення подальших реставраційних робіт можна отримати справжній відроджений середньовічний замок, що в подальшому може використовуватися як рекреаційний комплекс.

Замковий туризм у Жовкві – це перш за все нові місця праці та мінімізація безробіття, а також стимул для розвитку культури, ремесел,

впорядкування міста та залучення місцевих підприємців до участі в соціально-економічному розвитку Жовкви. Тому розвиток туристичної галузі за наявності потенціалу у місті є пріоритетним завданням [2]

1. Євтушенко А. Жовківський замок. URL: https://v-mandry.com/zhovkivskij-zamok/ (дата звернення 28.10.2023)
2. Туризм ідеального міста Жовкви. URL: https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/turizm-idealnogo-mista-zhovkvi/
3. Іващук О. У Жовківському замку планують відреставрувати всі корпуси та оновити інтер'єри. URL: https://zaxid.net/u_zhovkivskomu_zamku_planuyut_vidrestavruvati_vsi_korpusi_ta_onoviti_interyeri_n1523342

Гапоненко Ганна, Євтушенко Олена, Шамара Ірина

ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Україна дуже тісно пов'язана з історією інших держав, як спільною історією, так і містикою королівських дворів, оскільки, як і у європейських країнах, таких як Франція, Італія, Англія, Угорщина, Румунія, Чехія, Німеччина тощо, на українських землях замки та фортеці, що масово будувалися у XIV-XVII ст., активно набували рис стилю вишуканого «класицизму», відходячи від традицій зодчества палаців з елементами італійського «бароко», набуваючи яскравої української своєрідності. На жаль, винищення родової аристократії більшовиками та націоналізація маєтків призвели до часткового, а іноді й повного руйнування всіх замкових споруд, шляхом перетворення їх у школи, будинки культури, адміністрації тощо.

Проте, не зважаючи на такі безповоротні втрати, і в наші дні в Україні налічується більш, ніж сто замкових споруд, або їх руїн, що були свідками українського минулого.

Найбільша кількість замків, фортець та оборонних монастирів збереглася до нашого часу на заході України (за підрахунками різних експертів приблизно 90% всіх замків і палаців держави) – на Львівщині, Івано-Франківщині, Тернопільщині, Волині, Закарпатті та Хмельниччині.

Так, на Львівщині, є чотири унікальні замки, що же сьогодні є екскурсійними складовими багатьох туристичних пакетів і входять до маршруту «Золота підкова Львівщини»: Олеський (резиденція польських магнатів у дусі італійського ренесансу, де народились майбутні королі Польщі Ян III Собеський та Михайло Корибут Вишневецький); Золочівський (так званий Китайський палац – літня королівська резиденція, це один з містичних замків України, де досі «живе» привид його господині);

Підгорецький, (європейська перлина, замок-палац, окрім того, перший Венеціанський палац на території середньої Європи, найстаріший готель в Україні, де був Гетьманський заїзд) та найменш зруйнований, Свіржський (найатракційніший класично-лицарський мінізамок) [2].

Замки Волині представлені Луцьким замком (або Замок Любарта, Верхній замок – один з найбільших і найдавніших на Україні, побудований в основному останнім великим князем Галицько-Волинської Русі Дмитром Любартом у 1340-1385 роках, слугував резиденцією глави держави, сьогодні є одним з фаворитів за привабливістю серед туристів), Олицьким, Локачинський; Острозьким замком (містить майже досконалий краєзнавчий музей) та Новомалинським замком (один з найстаріших в Україні, проте на сьогодні залишились лише художньо атракційні руїни) [3].

Окреме місце у «замковому намисті» України посідають замки Закарпаття (12 замків) історія яких окреслена періодом X-XVI ст., а зведення зумовлено необхідністю охорони знаменитого Соляного шляху. Саме для цього й було збудовано Вишківський замок та Хустський замок, знаменитий своєю містичною господинею – бабусею графа Дракули, та тим, що нібито за це був знищений блискавкою, яка потрапила у порохову вежу.

Цікавим як у археологічному, та і у туристичному плані є Середнянський замок Тампліерів, дослідження якого виявили численні підземні приміщення. Туристичною візиткою Закарпаття є королівський Мукачівський замок «Паланок» (один із замкових див, збудованих на вершині базальтової гори, збережений і відреставрований). Ще один королівський замок – Ужгородський – сьогодні є краєзнавчим музеєм, де постійно ведуться археологічні дослідження і трапляються справді унікальні експонати [3].

Івано-Франківщина репрезентована кількома оборонними твердинями на чолі з величною Хотинською фортецею. Так, цікавими атракційними об'єктами є Галицький замок (пам'ятка середньовічної оборонної архітектури, зі стін якого відкривається казкова панорама дністровської долини, проте, замок потребує негайної реставрації), Пнівський замок (до побудови Станіславської фортеці це була наймічніша твердиня Підкарпаття, сьогодні майже розібраний на будівельне каміння місцевими лихварями, збереглися тільки атракційні двоярусні стіни товщиною 1,5-2,0м. та численні підвальні приміщення та підземні ходи, які повністю засипані).

Замки Західного Поділля історично презентують намистини багатовікового форпосту українських земель проти зовнішніх експансій. Найпривабливішими з туристичної точки зору є палац Вишневецьких (з ландшафтним парком в англійському стилі), Теребовлянський замок,

Микулинецький замок (сьогодні лише руїни), Бережанський замок (прославився на всю Європу своєю неприступністю впродовж двох століть, проте пошкоджений і невідновлений під час Першої світової війни.), Збаразький замок (стародавній замок-фортеця, оголошений державним історико-архітектурним заповідником і вже сьогодні приваблює численних туристів красою реставрованого князівського палацу), Скала-Подільська, Скалатський та Кривчецький замки (потребують нині суттєвого відновлення, проте привабливі для формування туристичних комплексів, орієнтованих на спелеологію зручним розташуванням коло печер-перлин Тернопілля Атлантиди, Кришталевої, Млинки, Озерної тощо), Бучацький та Підзамоцький замки, Чортківський замок, «Окопи Святої Трійці» та інші [3].

Хмельниччина також відзначається багатством пам'яток оборонного зодчества на чолі з «перлинами» замкового туризму – Камянець-Подільською фортецею (найбільш неприступна середньовічна оборонна споруда у Європі) та Меджибізьким замком (замок-фортеця, яка навіть у напівзруйнованому стані нині вражає могутніми неприступними кам'яними стінами. Приваблює туристів також багата історія руїн Сатанівського замку, Жванецького, Зінківського, Летичівського, Старокостянтинівського замків, що безумовно не можуть не входити до туристичних програм замками Західної України [3].

Аналізуючи фортифікаційну замкову спадщину Західної України, можна зробити висновок про забезпеченість туризму замковим потенціалом, який відкриває багато нових можливостей для організації різних видів туризму історико-культурного, пізнавального, відпочинкового, релігійного, етнічного, тематичного тощо.

Замкові споруди України вже сьогодні можна використовувати як заклади відпочинку і туризму шляхом їх пристосування безпосередньо під готелі (поки що єдиним палацом замкового типу, який приймає рекреантів, є палац графів Шенборнів, переобладнаний під санаторій), через відкриття у них закладів харчування відвідувачів, надання послуг обслуговування та супроводу урочистих подій у середньовічному стилі, шляхом відкриття музейних експозицій у приміщеннях, розміщення на територіях замків і фортець експозиції, яка відтворюватиме картини минувшини й оголошення цих фортифікацій скансенами – музеями під відкритим небом, проведення різнобічних історико-театралізованих фестивалів, змагань і анімаційних шоу тощо [3].

Таким чином, необхідність розвитку замкового туризму в Україні є обґрунтованою і очевидною для становлення конкурентного туристичного ринку, на якому поки що даний сегмент вільний, а тому дуже привабливий.

Це так званий «тихий океан» української економіки, який цілком виправдано претендує стати унікальною перлиною загальноєвропейського туристичного ринку. Одним з пріоритетних напрямів розвитку туристичної індустрії в Україні неодмінно повинен бути замковий туризм, в основі якого використання об'єктів фортифікаційного зодчества.

1. Маркевич М. Замковий туризм Західної України // Міжнародний бізнес та замковий туризм в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль-Збараж, 28-29 квітня 2017 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2017. С.177-179.
2. Пам’ятки Львова. URL: http://traveling.dn.ua/dostoprimechatelnosti-lvova
3. Про замки України з акад. Б. Возницьким. URL: www.bbc.co.uk/ukrainian/ indepth/story/2008/07/080719_castles_i nteractive_is.shtml

Машіка Ганна

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКИЙ ОБЛАСТІ

Замковий туризм по праву являється важливою та прибутковою частиною у загальній туристичній індустрії країни. Це є історико-архітектурна спадщина батьківщини, яка відіграє важливу роль у вихованні патріотичного духу нашого народу. Проте на сьогодні в нашій країні багато історико-культурних об’єктів недостатньо розцінюються як ефективні туристичні ресурси, значна кількість визначних пам’яток історії не включено у туристичні маршрути [1].

Закарпатська область відома своєю багатою історією та культурною спадщиною, що включає в себе численні середньовічні замки, фортеці та палацові комплекси. Цей регіон може привернути увагу туристів з усього світу, які цікавляться історією, архітектурою та культурою.

В області є дванадцять замків, історія яких окреслена періодом X-XVI ст., а зведення зумовлено необхідністю охорони знаменитого Соляного шляху – економічно значущого для Імперії, що вів до соляних копалень у районі нинішнього Солотвина). Саме для цього й було збудовано Вишківський замок та Хустський замок, знаменитий своєю містичною господинею – бабусею графа Дракули, та тим, що нібито за це був знищений блискавкою, яка потрапила у порохову вежу) [3]. Цікавим як у археологічному, та і у туристичному плані є Середнянський замок Тамплієрів, дослідження якого нещодавно виявили численні підземні приміщення. Туристичною візиткою Закарпаття є королівський Мукачівський замок «Паланок» (один із замкових див, збудованих на вершині базальтової гори, збережений і відреставрований). Щороку його відвідує понад 180 тис. туристів, яких приваблює середньовічна атмосфера замку, цікаві екскурсії, мистецькі виставки. У Закарпатті є кілька

оригінальних лицарських замків – Квасівський та Бронецький замки (їх у так званий «період смут» збудували невідомі лицарі, які вели розбійницький спосіб життя і у стінах власного замку ховалися від переслідувань з боку держави та помсти з боку пограбованих. Тому знаходяться у важкодоступних місцях для масового туриста, потребують реставрації, проте будучи об'єктами інтересу з боку істориків та краєзнавців, приваблюють туристів-екстремалів, тому можуть бути включені до гірського туристичного маршруту). Замки Закарпаття знамениті також своєю архітектурою [2]. Ось, на прикладі Невицького замку можна вивчати замкову архітектуру. Тут збереглися і вежа ронделла, і вежі донжон та барбакан.

Особливостями замків Закарпатської області можна вважати наступні:

Різноманітність стилів: замки Закарпаття відображають багатство історії та культури регіону. Вони можуть мати архітектурні елементи різних стилів, таких як середньовічний, ренесанс, бароко та інші, що свідчать про різноманітність впливів та періодів, які відображаються в їх будівлях;

Географічне розташування: багато замків розташовані на вершинах пагорбів або гірських хребтах, що надає їм захоплюючий видовий потенціал. Це робить їх особливо привабливими для туристів, оскільки вони можуть насолодитися приголомшливими пейзажами під час відвідування замків;

Історичний контекст: багато замків мають багату історію, пов'язану зі складним минулим регіону. Вони можуть бути пов'язані з різними історичними подіями, легендами або відомими особистостями, що робить їх особливо цікавими для істориків та любителів культурної спадщини;

Архітектурні особливості :замки Закарпаття часто славляться своєю вражаючою архітектурою та деталями, такими як старовинні фрески, різьблення по дереву, кам'яні вишивки тощо. Ці деталі є свідченням високого рівня майстерності та мистецтва того періоду;

Легенди та місцеві історії: багато замків пов'язані з легендами та місцевими історіями, які привертають увагу туристів. Ці історії часто додають загадковості та романтики до відвідування замків та допомагають підкреслити їх унікальність

Замковий туризм має значний потенціал для розвитку туризму в Закарпатській області, яка багата на історичні об'єкти, включаючи замки і фортеці [4].

Для зростання ролі замкового туризму області в сучасних умовах важливо :

- відновлення та збереження історичних об'єктів: Закарпаття має багатий спадок замків і фортець, багато з яких потребують реставрації та збереження.

Інвестиції в відновлення цих історичних споруд можуть привести до створення нових туристичних об'єктів;

- розробка туристичних маршрутів: створення замкових туристичних маршрутів, які об'єднують різні замки та фортеці в регіоні, може привернути більше туристів. Такі маршрути можуть включати історичні та культурні аспекти, а також природні красоти Закарпаття;

- розвиток інфраструктури: забезпечення зручних умов для туристів, таких як готелі, ресторани, музеї та інші послуги, допоможе зробити Закарпаття привабливим для туристів. Розширення і покращення інфраструктури також допоможе врегулювати потік туристів та зробити подорож більш комфортною;

- продаж сувенірів та мистецтва: розвиток туризму може створити попит на ремесла та мистецтво, пов'язані з історією та культурою Закарпаття. Продаж сувенірів і ручних робіт, які відображають цю спадщину, може стати додатковим джерелом доходу для місцевих ремісників і художників;

- приваблення іноземних туристів: Замковий туризм може привабити іноземних туристів, зокрема з Європи, які цікавляться історією та культурою. Просування туристичних послуг Закарпаття на міжнародному рівні і співпраця з туроператорами може допомогти залучити іноземних відвідувачів [5].

Потенціал замкового туризму області багатий і його слід розвивати. створення дієвої системи місцевого, регіонального та державного управління сферою збереження історико-культурної спадщини (оборонних споруд у тому числі) та налагодження взаємодії центральних органів влади та органами місцевого управління в цій сфері забезпечить збереження зазначених пам’яток у належному стані, що, у свою чергу, сприятиме розвитку замкового туризму та підвищенню іміджу області у світовому співтоваристві. На найближче майбутнє потрібно звернути увагу на налагодження конкурентоспроможного ринку послуг шляхом модернізації наявної відпочинкової інфраструктури та поширення малих форм рекреації.

1. *Аніпко Н*. Сучасний стан рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України // Наукові записки Тернопільського педагогічного університету. – 2010. – Вип. 28. – Сер. Географія. – С. 120-125.
2. *Гомоляк Е.М*. Замки Закарпаття (бібліографія) // CarpaticaКарпатика. – Ужгород, 2006. – Вип. 34. – С. 229-240.
3. Замки Західної України: Путівник / упоряд. В. Томчук. – Львів : АзАрт, 2014. – 96 с.
4. *Колесник О.О*. Кластерна модель розвитку туризму в Україні. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kolesnyk.htm
5. Замки Закарпаття. URL: https://prokarpaty-tour.info/uk/zamki-zakarpatia/

Пеняк Павло

ОБОРОННІ СПОРУДИ ЗАКАРПАТТЯ НА «СОЛЯНОМУ ШЛЯХУ» ЯК ТУРИСТИЧНА АТРАКЦІЯ

Протягом 2014-2020 років у рамках Програми транскордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна за фінансової підтримки ЄС виконувався проект HUSKROUA / 1702/3.1/ 0091 «Відновлення туристичної привабливості історичного Соляного Шляху». Його основою є концепція «Соляного шляху», що у природний спосіб поєднував між собою регіони історичного Мараморошу з областями, що нині є територіями Румунії, Угорщини, Словаччини. У рамках проекту археологічною експедицією УжНУ на замках, які були пов'язані із контролем основних торговельних шляхів долин річок Боржава й Тиса було проведено пошукові роботи.

Як відомо, у середньовіччі одним зі стратегічних продуктів була сіль, яку часто називали «білим золотом». Місця, де були поклади солі, ставали важливими центрами не тільки її видобутку, але й торгівлі. Таким регіоном і був Мараморош на зламі XIII – XIV ст. З метою контролю транспортування окремих категорій товару, зокрема солі, виникали митні пости та споруди замкового типу. У період XIII – XVII ст. однією з важливих водних артерій краю була річка Боржава, по долині якої проходив торговельний маршрут, який вів з Мараморошу до Центральної й Західної Європи. На цьому шляху було споруджено Броньківський, Сілецький й Квасівський замки.

Броньківський замок нині представлений двома кам'яними спорудами, які місцями ледве виділяються над сучасною поверхнею. Перша - це округла в плані вежа (зовнішній діаметр - 7,8 м, товщина стіни – 1,0 м). Друга прямокутної в плані форми, розміри якої 13,6 х 7,6 м, товщина стін 1,0 м [7, с. 36 – 37]. Характер культурного шару (горщики сірого кольору, залізні ножі, керамічний тигель, фрагмент шпори, цвяхи) дали підставу науковцям визначити вежу як дозорну, а будівлю прямокутної форми як житлове приміщення й датувати їх спорудження др. полов. XIII ст. [7, с. 40]. Матеріали розкопок підтвердили відзначену в писемних джерелах першу згадку про замок (1273 р.) [8, с. 29].

Рештки фундаментів Сілецького замку збереглися біля с. Сільце Мукачівського району на горі Бодулів. У плані він має квадратну конфігурацію розміром 32,0 х 32,0 м, з північного та південного боків укріплення додатково захищене прокладеними вздовж стін ровами та валами [7, с. 42]. На пам'ятці

було виділено ряд культурно-хронологічних горизонтів (гальштатський період, III – II ст. до н.е., епоха середньовіччя) [1, с. 187; 2, с. 94]. На основі керамічного матеріалу вважається, що час будівництва замку припадає на др. полов. XIII ст., однак введення його в експлуатацію не фіксується [7, с. 44].

Квасівський замок розташований на східній околиці с. Квасово Берегівського району та мав форму прямокутного трикутника з круглою вежею на південному куті. Нині до нас дійшли лише фундамент й частина стін. Для встановлення стратиграфії пам'ятки експедицією УжНУ були проведені польові дослідження. Отриманий археологічний матеріал (кружальні горщики, залізні цвяхи, мушкетні кулі, арбалетний болт, бронзові орнаментовані пластини) дав підставу стверджувати про його будівництво на рубежі XV – XVI ст. [4, с. 346 – 348].

Оборонні споруди верхів'я Тиси представлені замками у Виноградові, Королеві, Вишкові, Хусті. Виноградівський замок «Канків» знаходиться на південно-східній окраїні міста біля підніжжя Чорної гори. У плані він має форму чотирикутника (розміром 44,5 х 35 м) із розміщеними за периметром житловими приміщеннями [3, с. 85]. До оборонної споруди входила капличка та церква з прибудовою, колодязь. Як удалося встановити вченим УжНУ, спорудження кам'яних укріплень відноситься до початку XIV ст., а на початку XVI ст. було проведено їх реконструкцію.

З археологічної точки зору найбільш вивченим є замок «Нялаб», що розташований на північно-західній околиці селища Королево Берегівського району. Останні дослідження експедицією УжНУ проводилися у 2007, 2011 – 2019 роках. За цей період було розкопано три житлові приміщення з кахляними печами та зібрати керамічний матеріал, побутові речі, ремісничі знаряддя праці, елементи одягу, прикраси, монети, предмети озброєння [5, с.123 – 154]. Аналіз стратиграфічної ситуації та отриманих знахідок свідчить про те, що замок у Королеві функціонував з кінця XIII до середини XVII ст. [7, с. 79].

На тій частині Мараморошу, яка належить до Закарпатської області, відомо два пункти, які в джерелах пізнього середньовіччя названі замками: це Вишково й Хуст. Перший з них до цієї категорії зарахований умовно, так як мав лише фортифікаційні атрибути природного походження (дві природні валоподібні смуги). На погляд учених, на вершині замкової гори Варгеді були відсутні кам'яні фортифікації, натомість припускається їх спорудження з деревини [7, с. 82].

Хустський замок можна віднести до групи важливих фортифікаційних споруд пізнього середньовіччя краю. Він відіграв одну із ключових ролей по захисту мараморошського "соляного шляху". З метою утворення

стратиграфічних колонок пам'ятки у 2019 р. експедицією УжНУ було проведено пошукові роботи. Серед основних знахідок фрагменти середньовічної кераміки, кахлі, монети, заготовки для карбування фальшивих монет, кулі, арбалетні болти, уламки люльок, тощо [6, с. 174 - 180]. На основі здобутих матеріалів висловлено думку про спорудження замку у XIV ст., протягом XV – XVII ст. відбувалася масштабна перебудова, що перетворила його в складний комплекс захисних, житлових й господарських споруд.

У висновках підкреслимо, що вивчення оборонних споруд Закарпаття з археологічної точки зору, в тому числі і тих, що знаходяться на "соляному шляху", потребує подальшого продовження за участі та координації зусиль учених сусідніх країн, дослідження синхронних пам'яток усього регіону Верхнього Потисся.

1. Винокур І.С., Гуцал А.Ф., Пеняк С.І., Тимощук Б.О., Якубовський В.І. Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. Київ: Наукова думка, 1984. 223 с.
2. Пеняк С.І., Пеняк П.С. Археологія Закарпаття: історія дослідження. Ужгород: "Краєвиди Карпат", 2013. 256 с.
3. Прохненко І., Гомоляк О. Дослідження Виноградівського та Королівського замків у 2007 році. *Relaţii româno-ucrainene. Istorie şi contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність.* Cluj-Napoca-Satu Mare, 2007. С. 83 – 94.
4. Прохненко І.А., Гомоляк Е.М., Зомбор І.Т. Дослідження замків Закарпаття у 2009 р. *Археологічні дослідження в Україні 2009.* Київ-Луцьк, 2010. С. 346 – 348.
5. Прохненко І.А., Жиленко М.А., Мойжес В.В. Королівський замок Нялаб. *Вісник Інституту археології.* Львів, 2016. Вип. 11. С. 123 – 154.
6. Прохненко І.А., Жиленко М.А. Питання датування Хустського замку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія.* Ужгород, 2019. Вип. 2 (41). С. 174 – 180.
7. Прохненко І., Жиленко М., Мойжес В. Замки Закарпаття: від Боржави до Тиси (оборонні споруди на Соляному Шляху). Ужгород: Поліграфцентр "Ліра", 2020. 160 с.
8. Федака С. Населені пункти і райони Закарпаття. Історико-географічний довідник. Ужгород: Поліграфцентр "Ліра", 2014. 264 с.

Дарчик Максим, Смирнов Ігор, Цуй Джибо

ВТРАЧЕНА ФОРТЕЦЯ: ДОЛЯ КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКОЇ ФОРТЕЦІ ТА ЇЇ СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ

Київ розташовується на перетині великих торгівельних шляхів, тому часто переживав вторгнення та мав необхідність постійно захищатись та будувати укріплення. У часи пізнього Середньовіччя історичний район міста Поділ стає потужним торгово-ремісничим центром та головною частиною міста й обростає укріпленнями, які ми зараз можемо знати як Києво-Подільська фортеця. В наш час від фортеці нічого не лишилось, проте є історія міста та цієї місцевості, яка залишається важливим нематеріальним ресурсом розвитку

туризму у Києві. Звідси, проблема використання втрачених пам'яток потребує уваги та детального розгляду.

Під час литовсько-польського володарювання Києво-Поділ був захищений палісадником з вежами та неглибоким ровом від можливих татарських набігів, згодом ця територія була укріплена земляними валами. У щоденнику генерала П. І. Гордона сказано, що 7 червня 1684 року під його наглядом почали відсипати фортечний вал в Києво-Подолі. [1]

Навесні 1695 року до Києва приїхав французький інженер-фортифікатор Лямот де Шампі. Розписний список, складений згідно його висновків після огляду міста, дуже живо передає основні особливості стану міських фортифікацій в цей час, і навіть деякі характерні зауваження та коментарі інженера. Перше було оглянуто Києво-Поділ. Інженер не знайшов там таких укріплень, які б перебували у катастрофічному стані. Він зробив заміри ровів та валів, та відправився до Львівських воріт (Верхнє місто, Старокиївська фортеця – прим. автора), котрі, на відміну від фортифікацій Нижнього міста (Києво-Подільська фортеця – прим. автора), оцінив дуже скептично. Де Шампі зробив зауваження про те, що вони не витримають і єдиного залпу з ворожих гармат. Печерськ також справив на де Шампі не найкраще враження. Інженер відмітив, що стан тутешніх укріплень є гіршим, ніж в Нижньому та Верхньому містах. [2]

Як Нижнє місто було нерозривно пов'язане з Верхнім, так і Києво-Подільська фортеця була пов'язана з Старокиївською, як дві частини великого оборонного комплексу Києво-Подолу, розташовані на різних рівнях, але покликані створити передумови для більш тривалого захисту міста у разі нападу, а складний рельєф створює хороші умови для розташування відповідних укріплень.

Важливою частиною комплексу Києво-Подільської фортеці довгий період була Замкова Гора (також Киселівка, Хоривиця, Флорівська гора), де розташовувався Київський (Литовський) замок XIV століття, збудований литовськими князями. Існував він до середини XVII ст., коли був зруйнований військами Богдана Хмельницького під час подій Хмельниччини.

Рис. 1. Схема Старокиївської та Києво-Подільської фортеці VI-XIX ст. [3]

Під час Турецької війни під керівництвом графа Х. А. Мініха побудовано дерев'яне укріплення з валами, вежами та воротами біля Подолу з боку Дніпра та Оболоні. Після пожежі 1811 р. на Подолі не залишилося слідів цього укріплення, окрім лише в назвах вулиць Верхній Вал та Нижній Вал, що пролягають по заплаві колишньої річки Глибочиці, яка в XIX ст. отримала назву Подільського каналу, або Канави. [1]

Більше того, Велика пожежа 1811 року знищила не тільки більшість будівель на Подолі, які були дерев'яними, та дерев'яні укріплення Києво-Подільської фортеці, але й створила передумови для перебудови та перепланування Подолу, яким керував архітектор А. І. Меленський. За новим планом, Поділ був відбудований за чіткими та традиційними, для того часу, прямокутними геометричними формами – на місці вузьких хаотичних вулиць було прокладено широкі рівні вулиці, які ми можемо бачити сьогодні, а річка Глибочиця, випрямлена в районі Подолу ще XVIII ст., у XIV ст. була виведена в колектор. Нині вулиці Верхній Вал та Нижній Вал утворюють проспект, посеред якого проходить трамвай.

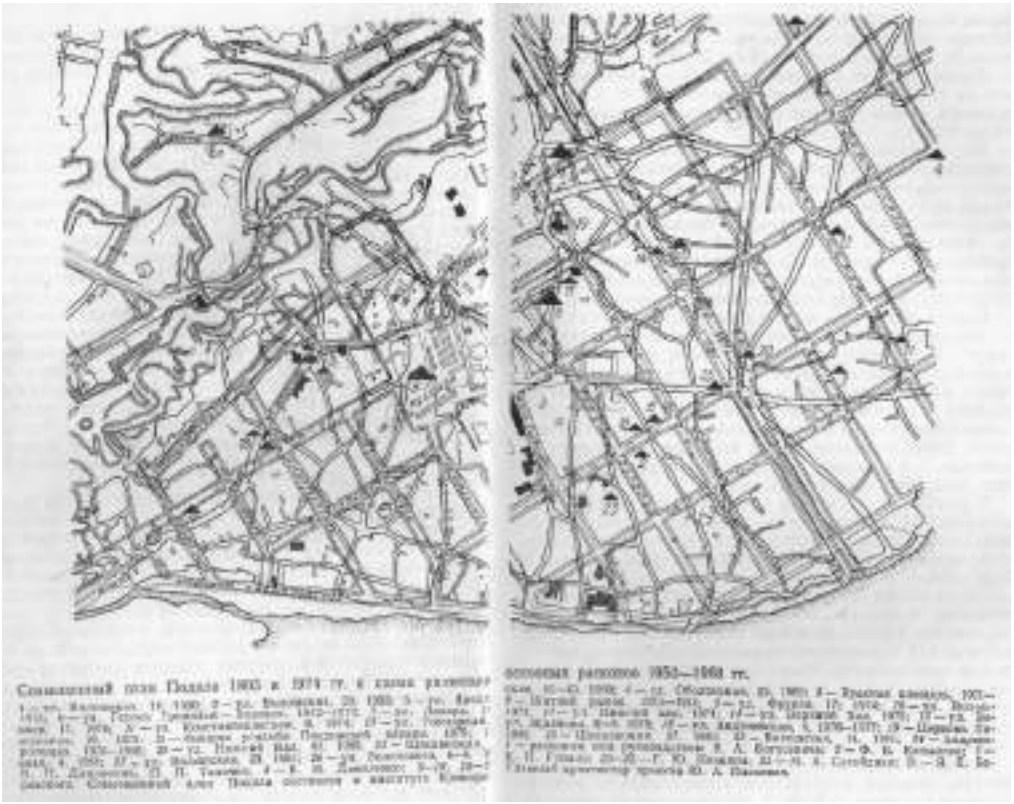

Рис. 2. Суміщений план Подолу 1803 і 1974 рр. [4]

Незважаючи на відсутність збережених залишків Києво-Подільської фортеці, її історія та місце розташування, як частина історії міста та історичного району Подолу, є важливим нематеріальним ресурсом для розвитку туризму у Києві. Так, при проведенні історико-пізнавальних екскурсій в даній місцевості можна розповідати про історію фортеці, її розташування та історичну топоніміку, пов'язану з нею, що дозволить більш повно й розгорнуто розповісти про історію Подолу та міста Києва для киян та гостей міста.

Вулиці Верхній Вал та Нижній Вал можуть зазнати сильних змін в зв'язку зі зміщенням транспортних потоків через розбудову Подільського мостового переходу [5]. В такому випадку, може бути знищено пішохідну смугу та зелені насадження, що внесе суттєві зміни у сприйняття місцевості людиною та створить додаткові проблеми у використанні даної місцевості для проведення екскурсій.

1. *Науменко В.В*. Оборонне значення Києва як міста-фортеці у XVIII - на поч. XX ст. // Sciences of Europe. – Praha, Czech Republic, 2019. – VOL 3, No 39 – 72 с. – С. 58-63. URL: www.europe-science.com/wp-content/uploads/2020/10/VOL-3-No-39-2019.pdf (19.10.2023)
2. *Філіпова Г.В*. Укріплення Києва напередодні Північної війни: проект Лямота де Шампійє // Питання історії науки і техніки. – 2016. – № 3. – С. 12-18. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/131067 (26.10.2023)
3. Фото схеми Старокиївської та Києво-Подільської фортеці VI-XIX ст. URL: https://depositphotos.com/editorial/kyiv-ukraine-april-2019-kiev-fortress-kosyi-caponier-prison-kiev-470311568.html (28.10.2023)

4. Map of Podil before 1811 Great fire and after. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pre-fire-podol.jpg (30.10.2023)
5. Усе про Подільський міст: коли поїде, скільки коштує і скільки справ відкрили. URL: https://dozorro.org/blog/use-pro-podilskij-mist-koli-poyide-skilki-koshtuye-i-skilki-sprav-vidkrili (03.11.2023)

Гуда Андрій

ОБОРОННІ ЗАМКИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО ТУРИЗМУ

В Україні налічується близько сотні замків, які збереглися до наших днів. Ця унікальна спадщина є свідченням важливих подій країни, має значну туристичну привабливість.

Оборонні замки, завдяки своїй історичній ролі, мають унікальну специфіку, яка привертає увагу туристів. Вони не лише є архітектурними пам'ятками, але й переносять туриста у часи, коли вони використовувались для оборони та важливих воєнних подій. Здатність зберігати ці місця дозволяє краще розуміти минуле та динаміку суспільства.

Самостійно або отримуючи екскурсійні послуги, турист сприймає навколишній простір і час, комунікує з середовищем. Це унікальні характеристики буття, які турист інтерпретує. Замки розглядаються як символи оборони, чи як місця, де були захищені важливі цінності. Турист приходить до роздумів про роль цих замків у формуванні ідентичності та ціннісних орієнтирів, що сприяє піднесенню патріотизму.

Масштабність об'єктів оборонної архітектури, зокрема бастіонів, мурів, веж, куртин, амбразур та бійниць, є предметом зацікавленості туристів, які мають розуміння цих об'єктів. Високі бастіони, масивні мури та стіни замків створюють враження могутності та непроникності, спонукаючи до вивчення. Функціональні особливості структурних компонентів замку вивчаються в контексті їхньої ролі під час оборонних операцій. Це включає розуміння геопросторового розташування та функцій кожного елемента замку для ефективної оборони.

Деякі з оборонних замків України активно залучені у туристичну сферу. Відомими такими спорудами є: Олеський замок, Дубенський замок, Острозький замок, Мукачівський замок, Луцький замок, Збаразький замок, Чинадіївський замок, Хотинська фортеця, Аккерманська фортеця, Генуезька фортеця тощо. В різні часи вони виконували оборонні функції для своїх господарів. Частина замків перебуває у малопривабливому для відвідування стані, а деякі майже

повністю зруйновані: Новомалинський замок, Бучацький замок, Губківський замок, Кременецький замок, Сидорівський замок тощо.

Кам'янець-Подільська фортеця, крім своєї вражаючої архітектури, є живим свідком важливих історичних подій на території України. Її роль у численних історичних облогах та подіях 1919-1920 років, коли місто Кам'янець-Подільський стало центром Української Народної Республіки, робить її не лише об'єктом туристичного інтересу, але й важливим символом національної воєнної історії. На території комплексу організовуються військово-історичні фестивалі: «Остання столиця» (доба УНР 1919-1920 рр.), «Schola Militaria» (Хотинська війна 1620-1621 років та інші події), «Ruthenica Medievalis» (приурочено до битви на Ворсклі 1399 року) [1].

Меджибізький замок – ще один приклад вияву воєнного змісту. Пропонуються екскурсійні маршрути, відвідування музеїв, влаштовуються лицарські турніри та військово-історичні реконструкції (фестиваль «Стародавній Меджибіж», фестиваль «Епоха Героїв»), що можуть включати використання тематичного одягу середньовічних лицарів. В такому випадку замковий туризм набуває не лише воєнного наповнення, але й подієвого, адже ці заходи уможливлюють пожвавлення зацікавленості з боку туристів [2].

Важливість збереження таких пам'яток особливо підкреслюється сьогодні – під час російсько-української війни. Меджибізький замок постраждав у серпні 2023 року внаслідок російського удару. Було пошкоджено Лицарську вежу замку та інші будівлі на території цього історичного об'єкта [2].

Архітектурні рішення, геопросторове розташування, фестивалі воєнної, культурної та історичної тематики, військово-історичні реконструкції та музейні експозиції сприяють загальному усвідомленню замків як важливих об'єктів воєнно-історичної спадщини.

Усвідомлення зв'язку з минулими бойовими діями стає основою для патріотичного ставлення до власної країни, сприяє комунікації особистості зі світом.

1. http://muzeum.in.ua
2. https://www.facebook.com/Mezhybizh

Розвиток туристської інфраструктури на основі замково-палацових комплексів

Борисова Оксана, Степанець Інна, Гринюк Діана

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САДИБНОЇ АРХІТЕКТУРИ ПОЛТАВЩИНИ ТА САДИБНІ КОМПЛЕКСИ ГАДЯЧЧИНИ XVIII-XIX СТ.

Серед багатьох напрямків сучасного вітчизняного туризму саме замковий, безсумнівно, являється одним з пріоритетних. Багата архітектурна спадщина різних історичних епох, підвищений інтерес суспільства — бажання уявити та пізнати культурне середовище, у якому формувався український народ — саме те, що обґрунтовує популярність зазначеного напрямку. Замки польських та угорських феодалів Західної України, залишки турецьких фортець, численні церкви, монастирі, панські палаци та маєтки — сучасне підґрунтя вітчизняного замкового туризму.

Садибні комплекси Полтавщини являють собою зразки класичної архітектури XVIII-XIX століть, яка відображає як суспільно-політичні, так і соціально економічні відносини, що виникли на цій території в результаті її державної належності російській імперії протягом зазначеного часу, та сприяли появі різних типів садибних утворень [3].

Садибні комплекси – це частина багатої спадщини української культури. Вони є пам'ятками архітектури, що мають історичне значення. Зазвичай, такі споруди мають багату історію, пов'язану з родинами, які їх збудували, та подіями, що відбувалися на їхній території. До найбільш відомих класичних палацово-паркових комплексів Полтавщини, активно залучених в орбіту туристичної діяльності неодмінно відносять палац Закревських (село Березова Рудка), садиба Котляревської-Родзянко (село Вишняки), реконструйована садиба Гоголів – Яновських (село Гоголеве), садиба Муравйових-Апостолів (село Хомутець).

Зокрема, двір Закревських у Березовій Рудці на Полтавщині споруджено наприкінці XVIII - у першій половині XIX століття Григорієм Закревським, сином Йосипа, патріарха родини. Йосип Закревський, генеральний бунчужний війська Запорізького, придбав маєток у 1752 році від нащадків гетьмана Івана Скоропадського. Його дружина була сестрою гетьмана Кирила Розумовського, завдяки чому цей рід отримав спадок.

Закревські перебували у садибі близько півтора століття. Григорій Закревський виконував важливу посаду маршалка Київського намісництва, що

включало одинадцять повітів. Тому маєток став місцем не лише для нього, але й для дворянських зібрань. Садиба почала будуватися Григорієм Закревським у південній та східній частині Березової Рудки. Пізніше її розвитком займалися його сини, а завершив спорудження Платон Закревський. Основою садиби був двоповерховий мурований палац у класичному стилі, який пізніше згорів. У 1838 році на його місці був зведений новий двоповерховий палац у стилі необароко. Його архітектором був Євген Червінський, учень відомого К. Тона. За історичними даними, у 1843-1847 роках у братів Закревських часто гостював український поет Тарас Шевченко.

Садиба, що розташована у Вишняках, була зведена у 1805 році гадяцьким полковником Р. Пламенцом за проектом архітектора М. Львова. Її архітектурний ансамбль представлений овальним залом, завершеним куполом із низьким шпилем. Видно дерев'яний балкон-терасу, що опирається на масивні кам'яні стовпи, розташовану над головним входом. Нині садиба відома як помістя Родзянко-Котляревської, яка стала останньою власницею Вишняків. У будівлі передбачено підземний секретний хід, що з'єднує її зі сусідньою церквою. Колись у навколишній зоні двоповерхового класицистичного будинку, розташованого на схилі до річки Хорол, розташовувався чудовий парк і фруктовий сад. Садиба Котляревських також славиться своїм гостем у 1845 році - Тарасом Шевченком. Про це свідчить пам'ятна дошка на фасаді будівлі. Наразі, вона тепер є територією інтернату для інвалідів і не доступна для загального відвідування [1].

Не менш цікаві, але маловідомі зразки садибної архітектури XVIII-XIX століть знаходяться на території Гадяцького краю в межах Миргородського району, який, внаслідок гармонійного поєднання та співіснування природної краси та багатої історико-культурної спадщини сміливо можна назвати регіоном — музеєм, регіоном — заповідником.

Дворянські садиби Гадяччини представлені, в першу чергу, палацом колишньої садиби Масюкових (1805-й — 1807-й рік). Цей цегляний, прямокутний у плані, одноповерховий садибний будинок із центральною двоповерховою частиною в стилі раннього класицизму. Він був побудований у селі Бобрик головою повітового дворянства, поміщиком Семеном Масюковим, відповідно до його статусу. Беручи до уваги той факт, що споруда є зразком садибного будівництва України XIX століття, постановою колишньої ради міністрів УРСР від 24.08.1963р. № 970, її було взято під охорону держави. Нині в будинку розташовується Бобрицька загальноосвітня школа 1-го — 3-го ступенів, функціонує краєзнавчий музей села [2].

В селі Веприк зберігся прототип садиби Масюкова, що була зазначена вище. Це садибний будинок, зведений у 1800 — 1805-му роках, власником села – Семеном Масюковим у стилі раннього класицизму. Добре збережена,

цегляна, прямокутна в плані, симетрична, з двоповерховою центральною частиною та одноповерховими боковими крилами, садиба сьогодні належить професійному аграрному ліцею села Веприк. Слід зазначити, що Веприк – батьківщина видатного вченого, конструктора бронетехніки, ядерної та термоядерної зброї, генерал-лейтенанта М.Л. Духова, який розпочинав свою трудову діяльність як завідуючий хатою-читальнею саме в садибі Масюкова.

В центрі села Максимівка розташована садиба Кривошеїна. Добре збережена, одноповерхова, прямокутна в плані цегляна споруда на досить високому цоколі, прикрашена 6 колонами тосканського ордену, сьогодні використовується як сільську сільський клуб та частково сільська амбулаторія. Саме про неї можна сказати, що в її атмосфері органічно переплiталися господарські турботи, багатолюдні свята, інтелектуальні вечори, збиралися бібліотеки передових видань того часу. Це є традиційною ознакою часу, оскільки, її власник Аполлон Константинович Кривошеїн – видатний державний діяч, високопосадовець, у 1893 р. призначений міністром шляхів сполучень. Саме завдяки його старанням розпочалося будівництво залізниці, що поєднала між собою Лохвицю та Лебедин.

Очевидним є той факт, що садибні комплекси Гадяччини — це особливий світ історії, архітектури, видатних постатей того часу. Залучення їх до туристичної діяльності неодмінно буде сприяти формуванню генетичної пам’яті, національної ідеї, консолідації суспільства навколо охорони культурної спадщини різних часів, означенню символів, які дозволять формувати туристичний бренд території та поширювати інформацію в світі.

1. Борисова О.В. Перспективи залучення історико-культурних ресурсів Гадяцького району у туристичну галузь Полтавщини // Економіка, управління, інновації. – 2015. - N2 (14). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_2_5
2. Гринюк Д.Ю., Степанець І.О., Борисова О.В. Туристичне краєзнавство: Гадяч та його околиці: навч. посіб. – К.: ВПУ «Київський Університет», 2023. – 111 с.
3. Шевченко Л.С. Історичні передумови розвитку палацово-паркового будівництва на Полтавщині у XVIII-XIX ст.ст. // АЛЛУ. – 2002. - N1. – С. 39-41.

Мойсей Сергій, Смирнов Ігор

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ОБ’ЄКТІВ ДЛЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ НА ПРИКЛАДІ ЗАМКУ СВ. ПЕТРА (ТУРЕЧЧИНА)

Тези присвячено дослідженню такої історичної пам’ятки, як замок св. Петра (твердиня Мальтійського ордену), що знаходиться в турецькому місті Бодрум і позитивно впливає на туристичний імідж Туреччини, адже розповідає світові про історію країни, а це робить країну привабливою для іноземних туристів. Зазначено кроки, що можуть зробити цей туристичний об’єкт ще

цікавішим для відвідувачів, а це: зміна сезонного екстер'єру навколо замку; донесення інформації доступною мовою не лише для дорослих, а й для дітей; необхідність підлаштуватися під інтереси та побажання туристів. Також зазначаємо, який досвід Турецької Республіки Україна змогла б використати у розвитку туризму нині та в його повоєнному відновленні.

У багатьох державах світу туризм розвивається системно, що надає можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями країни та її народу, і водночас забезпечує прибуток у державну скарбницю. Туристична діяльність у туристично розвинених країнах є важливим джерелом доходу держави та має безпосередній вплив на формування міжнародного іміджу країни на світовій арені. Турецька Республіка за останні 30 років стала важливою дестинацією міжнародного туризму, яка приваблює все більше іноземних гостей. Увагу туристів привертають античні, візантійські та османські пам'ятки історії та культури, м'який клімат та південна природа Туреччини. Одним із важливих чинників популярності туризму Туреччини є її географічне положення: країна з трьох боків омивається Чорним, Егейським і Середземним морями. Дана ситуація створює можливості перш за все для розвитку відпочинкового, зокрема пляжного туризму. Всесвітньо відомими є такі дестинації пляжного туризму Туреччини, як Анталія, Аланія, Белек, Бодрум, Мармарис тощо. Але Туреччина має великий потенціал для розвитку історико-пізнавального та культурного туризму, зокрема палацового і замкового. Протягом багатьох століть формувалась турецька культура. Вплив на неї мали шумери, лідійці, римляни, греки і Османська імперія. Така суміш робить культуру Туреччини унікальною і неповторною [1].

У даному матеріалі автори зосередилися на такому улюбленому місті серед туристів, як Бодрумі, який характеризується наявністю не тільки можливостей для першокласного пляжного відпочинку, але й для пізнавального (замкового) туризму. М.Бодрум розташоване у західній частині провінції Мугла. Більша частина території району знаходиться в межах півострова, що носить його назву, і омивається Егейським морем. Найбільш відомою та визначною історичною пам'яткою Бодрума є **Замок св. Петра,** який ще називають Замком Бодрум або Твердинею Мальтійського ордену**.** Він був побудований у XV ст. лицарями-госпітальєрами і став другим за значимістю замком Ордену після фортеці на острові Родос. Наполеглива боротьба між турками та іоаннітами за морські комунікації, посилення міжнародного впливу та вигідні бази тривала кілька століть. Однією з таких ключових баз і став замок у Бодрумі. Точна дата заснування фортеці невідома, мабуть це сталося близько 1407 р., оскільки саме

тоді було зведено першу її будівлю - каплицю. Письмові джерела не зберегли відомостей про будівництво фортеці. Будівельну біографію фортеці можна скласти, тільки спираючись на архітектурні особливості та на численні вмуровані в стіни рельєфи гербів магістрів ордену, комендантів фортеці та спонсорів. На мурах Бодрумського замку зберіглося 249 гербів, які дозволяють встановити послідовність робіт [2].

Рис.1 Замок в Бодрумі [3]

Відкриті простори навколо замку мають площу 33,5 га і використовується для різноманітних виставок та інсталяцій. Тому 1995 р. музей отримав нагороду *«Особлива похвала»* на конкурсі «Європейський музей року». На думку авторів, туристичні пам’ятки, які отримали нагороду чи відзнаку, стають більш привабливими для туристів. Психологія туризму пояснює цей феномен тим, що люди прагнуть на власні очі побачити об’єкт, який був високо оцінений. Щоб знайти кошти на будівництво замку в Бодрумі (а потрібно було 70 тис. флоринів), орден Святого Іоанна 1409 р. звернувся до папи римського з проханням дозволити йому продаж індульгенцій. Усім, хто купив індульгенцію і тим самим сприяв спорудженню замку, було гарантовано прощення гріхів і місце на Небесах. Будівництвом спочатку керував німецький лицар-архітектор Генріх Шлегелолт. У будівництві використовувалися кам'яні блоки, колони, скульптури і рельєфи з мавзолею - усипальниці правителя Карії Мавсола. Це була кам'яна споруда, прикрашена колонами, скульптурами та рельєфами. В античності її вважали одним із Семи чудес світу, а на честь Мавсола вона отримала назву "мавзолей", що стала широковживаною. 1507 р. госпітальєри винесли з мавзолею останні скульптури, а його залишки використали, як будівельний матеріал. І сьогодні в стінах замку можна бачити колони, рельєфи і скульптури саме від мавзолею [4].

Забудова замку вийшла доволі хаотичною. Замок отримав ім'я св.Петра і став другою за значимістю фортецею госпітальєрів після Родосу. У ньому шукали притулок християни Малої Азії. З 1964 р. замок перетворився на музей, а потім виникла ідея створити в ньому музей підводної археології.

Офіційне відкриття такого замку-музею після реставрації відбулося 26 серпня 1999 р. Отже, нині Бодрумський замок-музей став найбільшим у світі музеєм підводної археології. Тут представлено реконструкції фінікійського корабля XIV ст. до Р.Хр., грецького корабля V ст. до Р.Хр., візантійського корабля VII ст. та низку інших, зокрема модель фінікійського корабля в натуральну величину з усім його вантажем. Амфори, стародавні якорі та інші предмети, підняті з дна морського, виставлені як у Зміїній вежі, так і в центральному дворі замку. На території замку також розбито ботанічний сад, а в Англійській вежі можна подивитися середньовічну турецьку зброю і прапори, а заодно послухати середньовічну музику. Незважаючи на те, що турецький Бодрум відомий, як відпочинковий пляжний курорт, щороку багато туристів відвідують місцевий замок – твердиню Мальтійського ордену.

На прикладі замку в Бодрумі, де регулярно проводяться концерти середньовічної музики під відкритим небом – у замковому парку, можна показати, як необхідно створювати атмосферу для туристів, щоб вони хотіли відвідати пам'ятку знову. Наприклад, взимку завдяки прикрасам і вогникам можна створити атмосферу Різдва та Нового року, весною можна прикрасити стіни першими квітами, а влітку додати зелені.

Такі заходи зможуть зацікавити туристів приїжджати до замку знову. Також, гарною ідеєю є створення більше цікавих місць поза замком. Маються на увазі затишні кав'ярні з видом на природу та на споруду, стрільба з лука (що, до речі, використовується в Хотинському замку в Україні), історичне фехтування тощо.

Кожна країна має свої визначні місця і пам'ятки, але за сучасних умов необхідно вміти оновлювати методи їхнього туристичного використання. По-перше, туристи стають більш вибагливими, просто давніми спорудами вже нікого не здивуєш. По-друге, не потрібно змінювати історію споруди, однак важливо вміти її цікаво та привабливо презентувати туристу. Сухою інформацією з аудіогіду зараз навряд чи когось зацікавиш, а от запросити екскурсоводів з досвідом праці з туристичними групами та забезпечити їм гідну заробітну плату – може бути шляхом до успіху у розвитку туризму. Сучасна манера подачі інформації потрібна і у Кам'янець-Подільському замку, і в замку в Бодрумі. А оскільки туристи часто відвідують замкові пам'ятки із своїми дітьми, для яких екскурсії до замків є не досить цікавими, тому є резон продумати заходи цікаві для майбутнього покоління, наприклад, у Кам'янці-Подільському це мініатюрні макети замків України [5].

У висновку зауважимо, що існує кілька шляхів збільшити кількість туристів до замку в Бодрумі та до замків України [6]. По-перше, з огляду на

європейський досвід, слід збільшити число подій, які відбуваються на території замків, треба залучати до проведення івентів більше волонтерів, громадських організацій та проводити дійство так, щоб воно було цікавим якомога ширшому колу відвідувачів. Важливо, щоб заходи приваблювали не лише туристів, а і місцеве населення, і з часом стали своєрідним проявом місцевого патріотизму. По-друге, потрібне налагодження зв'язків із міжнародними учасниками, адже іноземні туристи – не лише статус фестивалю, а й реклама міста/події/визначної пам'ятки за кордоном. По-третє, необхідно запровадити самозабезпечення туристичної пам'ятки коштами, які підуть на її ж збереження. Наприклад, вхідні квитки можуть скласти значну частку доходів замку і музею на його території. Крім того, може бути низка платних послуг: екскурсії, реєстрація шлюбу на об'єктах музею, різноманітні квести та майстер-класи для дітей і дорослих, вечірні шоу-програми та екскурсії у замку. І цей список можна розширювати.

1. Основні туристичні зони Турецької Республіки. URL: www.enuygun.com/bilgi/turkiye-deki-en-populer-tarihi-yerler/
2. Інформація про замок в Бодрумі. URL: www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mugla/gezilecekyer/bodrum-kalesi
3. Замок св.Петра. URL: www.istockphoto.com/ua
4. Звідки з'явилося поняття про Мавзолей? URL: https://mugla.ktb.gov.tr/TR-296867/bodrum-kalesi.html
5. Туризм в українському Поділлі. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/2630/podorozi-2023-yaki-regioni-ukraini-naibilse-zarobili-na-turizmi-cyogo-roku
6. Trends in global tourism in 2023. URL: https://visitworld.today/blog/1349/trends-in-global-tourism-in-2023

Матвійчук Людмила, Смаль Борис, Панасюк Анна

ПРОЕКТНИЙ ПІДХІД В РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПРИКОРДОННІ

Замки та палаци є важливими культурними пам'ятками, що відображають історію та традиції регіону. Розвиток туризму може стати справжньою силою для економічного піднесення таких територій, створюючи робочі місця, збільшуючи попит на товари та послуги, і в цілому сприяючи розвитку інфраструктури. Замки та палаци, які приваблюють туристів, стають центрами для розвитку місцевого підприємництва. Магазини з подарунками, ресторани, готелі та інші супутні послуги можуть з'являтися навколо цих історичних об'єктів, забезпечуючи нові можливості для місцевого бізнесу. Сьогодні, індустрія туризму є перспективним напрямом розвитку більшості країн та

регіонів, яка дозволяє наповнювати бюджет, створювати робочі місця та підвищувати конкурентні переваги туристичних регіонів [1].

Незважаючи на деструктивний вплив агресії росії на розвиток туризму в Україні, у Луцьку запрацював унікальний музейний простір «Окольний замок». Локація створена в рамках реалізації європейського грантового проєкту, який сьогодні має назву Програми транскордонного співробітництва Interreg NEXT «Польща-Україна 2021-2027».

Рис. 1. Підземелля в музейному просторі «Окольний замок» [4]

Туристична локація включає Вежу князів Чорторийських з оборонним муром та Монастир єзуїтів з підземеллям [2]. Реалізація проєкту тривала упродовж 2018-2022-го років. Протягом цього часу на реалізацію проєкту вдалось залучити понад 1 000 000 євро грантових коштів від Європейського Союзу. В межах проєкту проведено благоустрій замкової території, ревіталізовано збережену частину та частково відбудовано втрачену частину оборонного муру, а також реставровано фасади замку загальною площею – понад 2300 квадратних метри. Крім того, в ході виконання проєкту віднайдено та упорядковано підземні галереї, що дозволило організувати найдовший екскурсійний маршрут підземеллями в Україні. Зважаючи на військові дії росії, підземне розташування локації, робить її безпечною для відвідувачів.

Сьогодні музейний простір «Окольний замок» включає ряд сучасних, інтерактивних засобів, які дозволяють відвідувачам поринути в історичне минуле Луцька початку XVII століття. За допомогою голограми, можна спостерігати за привидом луцької міщанки Ганни Войтехової, яку стратили у листопада 1596 року через звинувачення у подружній зраді, керуючись Магдебурзьким правом [3].

Цікавою для відвідувачів є локація з мультимедійною системою інтерактивного смарт-табло, де відвідувачі можуть самостійно ознайомитися, як змінювався Луцьк упродовж початку XVI століття й до сучасних часів.

Унікальною є оглядова зала лицарства, яка облаштована зразками обладунків, що ймовірно використовувались у Луцькій війні 1431 року.

В основі ідей донесення інформації до екскурсантів та туристів слугує історична подія перебування членів ордену єзуїтів у місті, які у свій час прибули до Луцька з освітньою та релігійною місією. З цією метою на отриманих землях неподалік від замку, вони почали активну розбудову своїх навчальних комплексів. На цих історичних фактах, в музейному просторі «Окольний замок», створена виставка, яка відтворює імовірний інтер'єр класу, де навчалися учні єзуїтського колегіуму. На той час, освіта була дворівнева: перша – для світського населення, а друга – для тих, які прагнули стали служителями церкви.

Підтвердженням дієвості застосування проектного підходу в розвитку туризму в Луцьку є значне збільшення кількості туристів та розбудова туристської інфраструктури довкола нової атракції. Очікується також збільшення кількісних показників малого та середнього бізнесу індустрії гостинності міста.

Таким чином, проектний підхід в розвитку туризму може стати ефективним інструментом для створення інноваційних та стійких туристичних продуктів. Аналіз культурної спадщини більшості регіонів України засвідчує наявність унікальних туристичних локацій, які потребують раціонального використання, збереження шляхом реставрації та ревіталізації. Сьогодні ряд замків та палаців в регіонах України мають значне культурне та історичне значення, унікальні характеристики, які можна використовувати для привертання уваги туристів.

На нашу думку, доцільно продовжувати планувати та здійснювати проекти з реставрації та ревіталізації пам'яток, яких є досить багато в більшості регіонів України та які відновлюють архітектурну цінність та забезпечують безпеку для відвідувачів. Адже після нашої перемоги, більшість зовнішніх туристів матимуть за честь відвідати Україну. Тому, вже сьогодні доцільно приділити значну увагу перспективному розвитку індустрії туризму, в тому числі розвитку туристської інфраструктури на основі замково-палацових комплектів, які є хорошими атракціями для туристів, зважаючи на свою унікальність та переважно значну історичну цінність.

1. Вахович, І.М., Матвійчук, Л.Ю., Смаль, Б.А. (2022). Розвиток індустрії гостинності в сучасних умовах: тенденції та заходи посилення конкурентних переваг. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 6 (41), 494-502.
2. Волинь унікальна. URL: https://tourism.volyn.ua/tours3d.
3. Музейний простір «Окольний замок URL: https://www.visitlutsk.com/muzejnyj-prostir-okolnyj-zamok/

4. У Луцьку відкрили новий музейний простір «Окольний замок». URL: https://vsn.ua/news/u-lutsku-vidkrili-noviy-muzeyniy-prostir-okolniy-zamok-27369

Буличева Тамара, Гринюк Тетяна

ПАМ'ЯТКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ ЯК СВІДЧЕННЯ ВАЖЛИВОСТІ ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ТУРИСТИЧНІЙ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ СТОЛИЦІ (НА ПРИКЛАДІ ОСОБНЯКА Є.В. ІВАНИЦЬКОГО)

Пам'ятки місцевого значення – це об'єкти, що мають важливе історичне, культурне чи архітектурне значення для певної локальної території. Вони можуть включати будівлі, споруди, пам'ятники, природні об'єкти або археологічні місця, які відображають історію, традиції та специфіку певного регіону. Ці пам'ятки можуть бути захищені законодавством або мати певний статус, що передбачає збереження їхньої цінності для наступних поколінь.

В той же час, в реаліях сьогодення закладені певні ризики, пов'язані як з механічною руйнацією об'єктів в часі, так і від зовнішніх непередбачуваних обставин, а ще гірше – від нашої байдужої позиції, від небажання помічати певні загрози та неправомірну експлуатацію історико-культурних об'єктів не за призначенням. Таких прикладів, нажаль у місті Києві вистачає. Місцеві активісти, небайдужі громадяни намагаються відстоювати ціннісні місця та об'єкти аби зберегти їх унікальність для майбутніх поколінь [1].

Під час туристичного маршруту центром Києва на відрізку від Золотих воріт вулицею Ярославів Вал, можна опинитись на одній з його старовинних вулиць, що датується XI століттям. Ця вулиця вела від воріт "міста Ярослава" до Софійського собору. Рухаючись вулицею Золотоворітською під номером 6 можна побачити унікальну історичну будову особняк Є.В.Іваницького…

Київська влада всіляко напрацьовує механізми, пов'язані зі збереженням місцевої історико-культурної та архітектурної спадщини, адже такі унікальні локації можуть повідати багато фактів про попередніх мешканців, засновників, архітекторів і просто тогочасних будівничих. Перелік об'єктів культурної спадщини Києва, оприлюднений 2019 року, нараховує 1064 об'єкти. Є у ньому і особняк Є.В.Іваницького, з характерним датуванням об'єкту, коли було зафіксовано певні помітні зміни – 1870-ті рр. та 1894 р. (обкладення цеглою). Особняк Є.В.Іваницького, що знаходиться по вулиці Золотоворітській, №6, безперечно, привертає до себе увагу туристів та містян через помітну історичну, культурну та архітектурну цінність. Пам'ятка місцевого значення

знаходиться у списку під № 525 Додатку 1 «Переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, занесених до додатків до наказів з 1998 по 2019 роки». Документом про взяття на облік є «Наказ Головного управління охорони культурної спадщини від 25.06.2011 № 10/38-11» [2].

Важко уявити історичний центр міста без цієї унікальної будови – особняка Є.В.Іваницького. У ряді багатоповерхової забудови вулиці особливу увагу привертає саме двоповерховий особняк, небесно-блакитного кольору, який прикрашений багатою «золотою» ліпниною у вигляді квітів та гірлянд. Цей вражаючий будинок відзначається своєю вишуканістю та унікальним декором, який додає художнього шарму серед навколишньої забудови.

Рис. 1. Особняк Іваницького [7]

Цікавим є факт, що на кресленні ділянки 1859 р. зображено двоповерховий будинок священника, що підтверджує існування будівлі на місці цієї садиби ще у XIX столітті. У 1884 р. вулиця була забудована двоповерхівками, включаючи садибу Є.В.Іваницького.

На початку 1880-х років садиба на Золотоворітській, 6, була власністю священика Олександра Василевського. Будинок складався з двох поверхів: перший поверх був кам'яний, а другий – дерев'яний. У садибі було 11 кімнат: чотири на першому поверсі та сім – на другому. Василевські здавали будинок в оренду за 1440 рублів сріблом на рік, а самі мешкали у флігелі на першому поверсі, здаючи також кімнати на другому поверсі. Щорічні витрати на утримання садиби складали 683 рублі (регулярний ремонт, утримання двірника та інше). Один з синів священика, Федір Олександрович, працював лікарем-хірургом та приймав пацієнтів удома [3].

В кінці XIX століття садибу придбав надвірний радник Євген Іваницький, який викладав в училищі. Іваницькі мали давній родовід, згаданий в родовідних книгах різних губерній. У 1894 році за проєктом київського архітектора А. Крауса будинок був перебудований: обкладений цеглою та зведено триповерховий флігель з підвалом. Як відомо, Андрій-Фердинанд Кіндратович

Краус – один з найбільш плідних і популярних архітекторів м. Києва кінця XIX - початку XX століть, майстер так званої «рядової забудови». Віддавав перевагу здрібненим ренесансно-бароковим формам декору, стилізованим у руслі естетики історизму. Використовував форми неоренесансу, необароко та специфічного « цегляного стилю».

Саме А.Краус, відомий київський архітектор, звернувся до проєктування садиби Іваницького у 1894 році, надаючи будівлі остаточний вигляд. Фасад особняка був прикрашений у стилі еклектики, з використанням елементів пізнього бароко та класицизму. Деталі декору, такі як ліпні прикраси у вигляді квітів, гірлянд, картушів, несуть у собі ініціали власника будинку «Є.І.» (Євгеній Іваницький) та окреслюють рік «1894». Центр фасаду виділяється балконом з характерною кованою огорожею та подвійними півколонками коринфського ордера, піднятими над круглим даховим вікном. Бічні частини будівлі також акцентовані півколонками та трикутними фронтонами з парапетом. Другий поверх, який виділяється найбільшим декором, містить ліпні прикраси у вигляді квітів, гірлянд та картушів у простінках. Звертає і сьогодні особливу увагу туристів декоративний фонтан, який було розміщено на фасаді будинку [3; 4].

В'їзд до садиби Іваницьких відбувався через мистецькі залізні ворота, якими власники та гості входили до внутрішнього двору будинку. Споруда є однією з небагатьох, що залишилися на теренах Старого міста у стилі садибної архітектури. Цікаво дослідити, хто були ті люди, які проживали у будинку та визначали його історію. Борис, син Євгена Васильовича, здобув інженерну освіту і піднявся в кар'єрі. У 1904 р. виконував посаду начальника управління внутрішніх водних шляхів та шосейних доріг. Пізніше він став сенатором та виконавчим членом керівництва у сфері землеустрою та землеволодіння. Учасник Державної Ради від 1912 р., Борис Іваницький також інспектував залізниці під час Першої світової війни. У період від кінця XIX до початку XX століття Київ стає головним промисловим та торговим центром цієї частини краю, що призводить до появи сотень нових будівель та підприємств. В цей період побутова сфера міста також значно розширюється. Оренда кімнат, квартир, а також обслуговування в готелях та ресторанах стають вигідними для місцевого населення. Сильна конкуренція серед власників таких структур змушує їх дбати про високу якість обслуговування та утримання. Кінець XIX століття та перша половина XX століття свідчать про популярність мебльованих кімнат у місті, коли їх було аж 112 пропозицій на ринку…

Мешканці Києва в той час віддавали близько п'ятої частини свого доходу на оренду житла. Яким було житло того часу? Інформація з історії міста Києва

доводить факт існування різностатусного житла, від просторих 10-кімнатних квартир у центрі міста до скромних мебльованих кімнат на околицях. Особняк Іваницьких також мав свої особливості. У особняку проживала сім'я власника, тоді як флігель був обладнаний під мебльовані кімнати. Там було 49 таких кімнат, які дотримувалися вищих стандартів, відповідно, цей заклад славився як один з найкращих в Києві. Мебльовані кімнати Іваницького були рекламовані у всіх путівниках та адресних довідниках міста. У путівнику 1913 року стверджувалося: «Якщо Ви прибули до Києва на тривалий термін, краще поселитися у мебльованих кімнатах, де за 40–50 рублів на місяць можна знайти досить комфортну кімнату з самоваром та обідами (кімната 25–30 руб., обід 10–15 руб.)». Соціальний статус власника – вчителя духовного училища – також підтверджував репутацію цього закладу [4].

У 1900 році в будинку діяв дитячий садок. На початку 1900-х років за адресою вулиця Золотоворітська, 6 жив Микола Олександрович Бердяєв (1874–1948) – філософ-ідеаліст українського походження, що народився у 1874 році в Обухові. Його творчість відносять до напряму релігійного екзистенціалізму – філософії буття, що мала значний вплив на тогочасний літературний і мистецький розвиток. Саме Бердяєву М.О. належить так званий «персоналізм, що визнає особистість первинною творчою реальністю». У той час він був активним учасником Київського літературно-артистичного товариства. Уподовж цього періоду в будинку також мешкав Ілля Йосипович Фрумін – хірург-ортопед та член київської міської Думи, активний учасник єврейського громадського життя у Києві в 1917–1918 роках. У 1919 р. він був ініціатором та директором першого ортопедичного закладу в Києві, що в 1924 році перетворився на Всеукраїнський державний дитячий ортопедичний інститут. У 1926 р. на його основі було створено кафедру ортопедії та травматології Київського інституту, яку також очолював Ілля Йосипович. За часів Гетьманату флігель функціонував як місце, де «розміщувався Департамент посередніх податків», і саме тут приймав відвідувачів товариш (заступник) міністра фінансів Української Держави, Борис Вікентійович Матусевич. Під колишньою радянською владою до 1925 року тут функціонувало Губземуправління, пізніше – фінінспекція та різні установи.

У післявоєнний період, починаючи з 1968 р., у будинку містилися офісні приміщення Товариства зв'язків з українцями за межами України (Товариство «Україна», тепер – Товариство «Україна-Світ») та редакція газети «Вісті з України» (згодом – «Український форум»), яка виходила з 1960 р. українською та англійською мовами.

Теперішній стан особняка залишає бажати кращого – потребує ремонту. Викликає подив той факт, що зараз використовується садиба під офісні приміщення кількох підприємств і організацій. Нині садиба Іваницького на вулиці Золотоворітській, 6-А, у Києві, перетворилася ще й на цікавий та еклектичний художній центр. Усередині будівлі розташувалися творчі магазини, апсайкл-шопи, майстерні авторських прикрас, яскрава неонова підсвітка, картини та графіті. Ця локація нагадує собою музей сучасного мистецтва чи простір для стріт-арту, проте резиденти вважають її торговельно-розважальним центром для молоді. Така творча атмосфера та різноманітність виставок та майстер-класів привертають увагу молоді та любителів мистецтва, роблячи цю садибу цікавим місцем для відвідування. В той же час, викликає певне занепокоєння дещо легковажне використання простору цієї історичної та багато в чому знакової локації. Історична будівля, за даними департаменту культури КМДА, потребує ремонту. Проте власники магазинів орендують приміщення, вважаючи його як особливе та передбачають для нього поліфункціональний розвиток в урбаністичному середовищі сучасності [5].

Багато хто нині бачить негативні тенденції у сфері охорони культурної спадщини і прогнозує погіршення ситуації. Прогнозують, що громада не матиме важелів впливу на владу та забудовників, що може призвести до нової хвилі знищення пам’яток. За Законом про воєнний стан, місцеві військові адміністрації можуть (мають право) зупиняти будівництво та несанкціоновану реконструкцію будівель. Нажаль, принаймні, в столиці досить часто можна почути про порушення саме у сфері охорони культурної спадщини, про реальні загрози місцевим пам'яткам та історичній забудові, зокрема, особнякам.

Важливим для розуміння гостроти питання є зарубіжний досвід. Так, у деяких країнах, зокрема в Польщі, на законодавчому рівні затверджено, що всі об'єкти, старіші за 100 років, вже вважаються або пам'ятками, або цінною фоновою забудовою. Тобто, вже сам вік накладає певні обмеження на власників таких будинків. В Україні така практика поки відсутня. Щоб об'єкт став пам'яткою, слід провести велику роботу, підготувати значну кількість документів і інколи це затягується на роки.

Маємо сподівання, що Київська військова адміністрація обмежить несанкціоновану забудову у центрі міста Києва та не дозволить забудовникам зносити історичні будинки, які є прямим свідченням надзвичайно насиченого українського буття, що вирувало в місті Києві в усі попередні часи! Збережемо разом історичну спадщину, що примножує власне туристичний потенціал міста та повертає киянам і українцям звідусіль історичну пам'ять. З вірою в справедливість та Перемогу.

1. Білоконь Ю. М., 2006. Регіональне планування (теорія і практика) / за ред. І. О. Фоміна. Київ: Логос. 256 с.
2. Державні будівельні норми України, 2009. Реконструкція, ремонт, реставрація об'єктів будівництва. Житлові будинки. Реконструкція та капітальний ремонт. ДБН В.3.2-2-2009. Київ: Мінрегіонбуд України.
3. КАС ВС визначив порядок затвердження меж історичного ареалу м. Києва та обмеження щодо його забудови - Юридична Газета. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/kas-vs-viznachiv-poryadok-zatverdzhennya-mezh-istorichnogo-arealu-m-kieva-ta-obmezhennya-shchodo-yog.html
4. Черкес Б. С., Петришин Г. П., Коник С. І., 2018. Інтенсифікація забудови історично сформованого міста (на прикладі Львова). Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Архітектура". № 893. С. 129–138. URL: https://doi.org/10.21005/pif.2018.33.C-06
5. Як охороняти й рятувати історичну забудову Києва. URL: https://tykyiv.com/intervyu/usia-istorichna-zabudova-kiieva-perebuvaie-pid-zagrozoiu-pamiatkoznavitsia/
6. Як змінились історичні будівлі Києва. Telegraf – журнал дизайнерів. URL: https://telegraf.design/yak-zminylys-istorychni-budivli-kyyeva/
7. Вулиця Золотоворітська. Особняк Іваницького. URL: https://landmarks.in.ua/oblast/kyiv/kyiv-zolotovoritska-street

Бартошак Валентина, Фурка Лариса

ІННОВАЦІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ СИДОРІВСЬКОГО ЗАМКУ В ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНИХ ЦІЛЯХ

Тернопільщина – лідер в Україні за кількістю унікальних та могутніх фортець і масштабних палаців. Кожен з них – унікальний. Є замки, розташовані на пагорбах, є фортеця, збудована у низині. Є такі, що нагадують корабель і ті, що вражають масштабністю забудови. І кожен з них заслуговує уваги українських та іноземних туристів. [1]

За словами голови Тернопільської обласної державної адміністрації Володимира Труша, в регіоні знаходиться 33% всіх замків України і величезна кількість печер. За ними можна вивчати не тільки історію Тернопільській області, а й всієї України. [2]

Унікальною твердинею є замок-корабель знаходиться у селі Сидорів Чортківського району Тернопільської області. Розташований на високому пагорбі, він омивається з трьох боків річкою Збруч. Сидорівський замок – один з найменш відомих замків Поділля та Галичини, проте його славній історії та неймовірним легендам може позаздрити не один європейський замок. [3]

Зведено замок у XVII столітті з пісковика і вапняку як сімейну резиденцію гетьмана Калиновського. Будова мала сім веж і витягнуту з півночі на південь форму, завдяки чому і нагадує корабель. Довжина фортеці сягала 178 метрів, а ширина складала всього 30 метрів [3]. Фортеця була надійно захищена ровами, омивалася з трьох сторін притоками Збруча, а міцні

напівкруглі вежі дозволяли вести огляд територій. Стіни, товщиною приблизно в три метри, мали отвори під амбразури для гармат. Стрільниці були оснащені спеціальними ходами для ведення перехресного вогню. [4]

До нашого часу дійшли лише руїни цього замку. Південно-східна сторона твердині повністю знищена. Але дещо збережена північно-західна його частин, де виділяється трикутна двоповерхова дозорна башта. Від неї з обох сторін йдуть стіни, в яких вбудували 2 двоярусні напівкруглі бастії. До наших днів збереженою у напівзруйнованому виді є і південна двоярусна бастея, яка має в'їзну арку та контрофорси. В Сидорові зберігся домініканський костел, що будувався Калиновськими протягом 1714-1730 рр [5].

Оглянути сучасний стан Сидорівського замку можна перейшовши за покликанням [6] www.youtube.com/watch?v=GSwp055vZAA або відсканувавши QR код:

Для популяризації Сидорівський замок, як туристичний об'єкт можна використовувати в різноманітних напрямках екскурсійно – туристичної діяльності, а саме:

1. Проведення на території замку тематичних квестів для різної вікової категорії.
2. Театралізовані дійства та історична реконструкція подій.
3. Локація для фототуризму та арт–туризму.
4. Кластер для розвитку сільського (зеленого) туризму та бекпекер–туризму.
5. Створення нових екскурсійних маршрутів.

Для прикладу, розроблено туристичний маршрут, в якому поєднано історико–архітектурні об'єкти з природними «родзинками» Тернопільської області (рис.1).

Рис. 1. Картосхема маршруту

Подорож розрахована на два дні, з ночівлею в м. Чортків. Першого дня туристи відвідають: Сидорівський замок, Карстові озера та екскурсія до Франкових скель заповідника «Медобори» в с.Вікно, музей природи

заповідника «Медобори» та прогулянка парком з руїнами замку Волянського у смт Гримайлів. Перший день закінчується ночівлею в м.Чортків. Наступного дня мандрівка розпочнеться з оглядової екскурсії по м. Чортків (Домініканський костел, стара ратуша, Чортківський замок), відвідування екстремальної печери Млинки у с.Залісся, костел святого Антонія Падуанського в с.Липихівка, Замок у смт Скала–Подільська. Туристичний маршрут завершується в с. Сидорів.

Розроблений маршрут буде привабливий для різновікових категорій подорожуючих, надає можливість вивчити історію та природні ресурси рідного краю. Більшість із запропонованих об'єктів огляду являються туристично пристосованими, тому можуть бути цікавими для іноземних відвідувачів.

1. https://mtourism.com.ua/blog-ua/1195-zamky-ternopillya-ua
2. https://oblast-te.com.ua/dyvovyzhni-zamky-ta-palaczy-turystychni-misczya-ternopilshhyny
3. https://ternopilske.com/blog/sydorivskyy-zamok-korabel-tayemnytsya-zolotoyi-karety-ta-mistse-zvytyagy-ukrayinskoyi-zbroyi
4. https://find-way.com.ua/oblast/ternopilska/sydorivskyi-zamok-korabel-sydoriv
5. https://artefact.org.ua/ternopil/fortetsya-shlyahtycha-kalynovskogo-shho-treba-znaty-pro-zamok-korabel-na-ternopilshhyni.html
6. www.youtube.com/watch?v=GSwp055vZAA

Втрати замкового туризму через воєнні дії та їхні наслідки: вітчизняний і зарубіжний досвід

Бучко Жанна

ВТРАТИ ЗАМКОВОГО ТА ПАЛАЦОВОГО ТУРИЗМУ В РЕЗУЛЬТАТІ ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Культурна спадщина України в результаті повномасштабної війни починаючи з 24 лютого 2022 року постійно зазнає втрат і руйнувань. Окупанти з особливою жорстокістю нищать міську забудову, об'єкти архітектури, історичні та культурні пам'ятки обстрілами артилерією, атаками ворожою авіацією, керованими ракетами та безпілотними літальними апаратами з повітряного та водного простору та безпосередньо різними видами зброї в тимчасово окупованих регіонах України.

За 21 місяць повномасштабної російсько-української війни зазнали руйнувань та пошкоджень 569 об'єктів культурної спадщини [3]. Найбільша кількість таких випадків характерна для Донецької, Харківської та Київської областей. Зруйновано та пошкоджено 170 пам'яток національного та місцевого значення, 146 об'єктів цінної історичної забудови та культурної спадщини, а також 58 меморіальних пам'ятників та творів мистецтва, а також ряд музеїв (колекції деяких знищені, розграбовані, вивезені на непідконтрольну Україні територію) [2]. Значних втрат зазнала також замкова та палацова архітектура.

У Донецькій області (м. Маріуполь) внаслідок обстрілів частково зруйновано фасади, дах та перекриття старовинного садибного будинку купця Б.Ф. Мелекова, зведеного на початку ХХ ст. Стіни цього будинку були свідками історичних подій – тут у 1917 році підписували договір про співпрацю грецького народу міста з Українською Народною Республікою.

У Запорізькій області істотних руйнувань зазнали 4 садибно-палацові комплекси. 7 березня 2022 року внаслідок обстрілу російських військ пошкоджені будівлі історико-архітектурного музею «Садиба Попова» у Василівці. Садиба Попова – один з найяскравіших маєтків України. Будинок, схожий на казковий замок з червоної цегли, звели в 19 столітті. Він одночасно має риси північно-італійського ренесансу, готичні та мавританські риси. У наші дні в будинку був історико-архітектурний музей. Внаслідок військових дій руйнувань зазнали стіни манеж-арени та інших будівель, а краєзнавчий музей, що розташовувався на території комплексу, розграбували окупаційні війська. У м. Гуляйполе внаслідок обстрілу 21.05.2023 р. частково зруйновано фасади та

покрівлю старовинного житлового будинку в колишній садибі міщан Мєлєшкових, зведену у 1910-х рр. Внаслідок артилерійського обстрілу 12.07.2023 р. постраждали фасади та вікна старовинної будівлі садибного будинку родини Кригерів, зведеного у 1892 р. З 2019 р. будинок перебував на реставрації з пристосуванням під музейні приміщення як філія місцевого краєзнавчого музею. В м. Оріхів Запорізької області внаслідок обстрілу 21.05.2022 р. пошкоджено вікна, фасади, стіни і дах пам'ятки архітектури та містобудування – колишнього будинку Генріха Янцена, зведеного наприкінці XIX ст. Елегантну будівлю з ліпниною збудувала родина німецьких поселенців-менонітів в 19 столітті. Вони також звели в Оріхові перший паровий млин, лікарню, школу та кінотеатр. Через російську атаку в маєтку пошкоджені вікна, розтрощені вхідні двері, стіни та старовинна ліпнина посічені уламками, а частина даху та другого поверху зовсім зруйновані.

У Луганській області внаслідок обстрілів та пожежі 2.05.2022 р. пошкоджено вікна, фасади, покрівлю та інтер'єри пам'ятки архітектури місцевого значення – колишньої садиби керуючого содовим заводом, збудованого у 1891 р., в якому розміщувався Лисичанський протитуберкульозний диспансер, відомий як Бельгійська лікарня, яка чекала на реставрацію.

2 садибно-палацові комплекси пошкоджено в Одеській області. Зокрема, в м.Одеса – Воронцовський палац (будівля 1824-29 рр.) та Палац Потоцьких-Наришкіних (будівля 1810-28 рр.). Воронцовський палац, в приміщенні якого розміщується Одеський міський палац дитячої та юнацької творчості, був вражений 8.05.2022 р. внаслідок вибухової хвилі від ракетного обстрілу (пошкоджено вікна, фасади та покрівлю пам'ятки архітектури національного значення). Палац Потоцьких-Наришкіних, в приміщенні якого розміщується Одеський національний художній музей, зазнав руйнувань 23.07.2022 р. Внаслідок ракетного обстрілу вибуховою хвилею пошкоджено вікна, двері та світловий дах пам'ятки архітектури національного значення.

У Тростянці Сумської області 27 березня 2022 р. російські обстріли пошкодили фасади та вікна пам'ятки архітектури й містобудування національного значення – будинку старовинної садиби Л.Є.Кеніга (кінець XVIII ст. – 1870 р.), де було розташовано музейно-виставковий центр «Тростянецький». Пошкоджене праве крило будівлі з краєзнавчою експозицією, але музейні фонди збереглися. За кілька місяців до повномасштабного російського вторгнення у краєзнавчому музеї завершилися ремонтні роботи, і експонати на той час зберігалися в окремій сейфовій кімнаті. Відтоді у зруйнованій краєзнавчій частині закладу комунальники розчистили

завали, а працівники ДБР провели слідчі дії й дійшли висновку, що сума завданих пошкоджень сягає 5 мільйонів гривень [2].

У Харківській області внаслідок обстрілів 24.03.2023 р. пошкоджено ділянки культурного шару пам'ятки археології – залишків Ізюмської фортеці, заснованої у 1681 р. Вибухами зруйновано декілька скульптур з музейної колекції стародавніх «кам'яних баб». Пізніше фахівці підтвердили, що лише дві з дев'яти половецьких баб не зазнали пошкоджень під час окупації. А тому після звільнення регіону від загарбників ці унікальні скульптури законсервували. У м. Харків внаслідок воєнних дій зруйнована садиба Павлова. Ця елегантна будівля з чотириколонним портиком простояла в Харкові майже 200 років. Тут мешкали заможні харків'яни, пізніше розміщувалися вишукані готелі, а згодом – місцевий військкомат. Садибу було пошкоджено під час обстрілу міста російськими військами в квітні 2022 року, а 6 липня 2022 року в будівлю влучила російська ракета, внаслідок чого 30% будівлі зруйновано. Міська влада заявила, що відновленню будинок не підлягає.

У с. Сковородинівка Харківської області зазнав руйнувань Національний літературно-меморіальний музей Г.С.Сковороди, що розміщувався у маєтку поміщиків Ковалівських. Мандрівний український філософ Григорій Сковорода провів тут останні роки життя. Згодом тут, на території маєтку у павільйоні 18-го століття, відкрили музей. У травні 2022 року в будівлю музею влучила російська ракета. Будинок спалахнув, вигоріло 280 м^2. Частину експонатів встигли вивезти раніше, але будівля постраждала дуже сильно.

У Чернігові в результаті воєнних дій пошкоджено будинок Василя Тарнавського. У цій елегантній червоній будівлі 19-го століття з високими вікнами та затишним садком в різний час розміщувався і Музей старожитностей, і експозиція Чернігівського історичного музею, а з 80-х років 20-го століття ще й Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва. Будинок пережив війни та революції минулого століття, але в 2022-му його практично повністю зруйнувала російська бомба. Рештки будівлі законсервували та обіцяють відновити. Також в смт Седнів Чернігівської області внаслідок обстрілів 27.02.2022 р. пошкоджено вікна пам'ятки історії місцевого значення – садибного будинку Лизогубів, збудованого на початку XIX ст. на території садиби родини Лизогубів – пам'ятки історії національного значення.

Російське вторгнення обернулося для України страшними руйнуваннями об'єктів культурної спадщини. Точну кількість постраждалих культурних цінностей нині неможливо порахувати, адже багато з них перебувають в окупації, а російська військова агресія ще має місце, відповідно й статистика поповнюється новими випадками. Станом на нині Україна може тільки

фіксувати пошкоджені історичні та архітектурні пам’ятки, обстежувати та максимально документувати руйнування та збитки, розраховувати вартість відбудови та залучати у ці процеси міжнародні організації та закордонних партнерів.

1. Бучко Ж. Наслідки військового урбіциду для музейної культурної спадщини України // Війна та туризм: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11 листопада 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт», 2022. – С. 94-98.
2. Бучко Ж., Стецюк А. Об’єкти історико-культурної спадщини України в умовах війни: урбіцид та його наслідки // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2023. – Т. 47. – С. 20-27.
3. Зафіксовані воєнні злочини. URL: https://mkip.notion.site/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=6ea517f19a8944f9a902a50156656eea

Бєлікова Марина

ПАЛАЦАВО-ПАРКОВИЙ АНСАМБЛЬ «САДИБА ПОПОВА»: НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОГО УРБІЦИДУ ТА ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ

Палацаво-парковий ансамбль «Садиба Попова» – це єдина на півдні України замкова споруда. Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» знаходиться за адресою 71600, Запорізька область, м. Василівка, вул. Гагаріна, 16. Історія садиби досліджувалася в дотичних публікаціях, зокрема в контексті історії дворян Попових В.М. Стойчевим, І.М. Стойчевою, ін. [1, 2], відвідуваності музею-заповідника М.В. Бєліковою [3, с.78-79] та наслідків військового урбіциду для музеїв Ж. Бучко [4, с.97] та ін.

Пам’ятка архітектури другої половини XIX ст. палацово-парковий ансамбль «Садиба Попова» входить до «Державного реєстру нерухомих пам’яток України національного значення». Побудована власником маєтку Василем Павловичем Поповим. Замок побудований в архітектурних стилях XIX ст. і має готичні, північно-італійські і мавританські риси. Відвідуваність Василівського історико-архітектурного музея-заповідника «Садиба Попова» до російсько-української війни складала 7-9 тис. відвідувачів на рік [5].

На сьогодні Василівка – це окуповане місто з блок-постом, зазначимо, що окуповано 72% Запорізької області. У 2022 р. через Василівку можна було виїхати на підконтрольну територію України, місто знаходиться в 40 км від вільного від окупації обласного центру м. Запоріжжя, на сьогодні цієї можливості вже немає. 7 березня 2022 р. архітектурний комплекс було пошкоджено в наслідок артилерійського обстрілу: часткового руйнування

зазнала південна башта – будівлі манежу-стайні (пам’ятка історії місцевого значення) та західна стіна будівлі каретної [6]. Після обстрілів росіяни пограбували історико-краєзнавчий музей заповідника, який зберігав близько 9 тис. предметів основного фонду: археологічні колекції, предмети декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури, кераміки, вироби з дерева, металу, скла, кістки, шкіри тощо.

Маємо надію, що в поверненні викрадених предметів музею-заповідника «Садиба Попова» допоможе запущений в 2023 р. в межах проекту «Війна і мистецтво» Національним агентством з питань запобігання корупції проект «Викрадена спадщина» на сайті «Війна і санкції». Він має допомогти запобігти незаконній торгівлі предметами мистецтва та старовини, що були викрадені російськими окупантами в Україні під час війни [7]. База даних «Війна і мистецтво» ідентифікує предмети мистецтва, колекціонування та розкоші, якими наразі володіють підсанкційні особи, щоб попередити учасників ринку мистецтва на випадок, якщо особа, яка потрапила під санкції, намагатиметься здійснити операції на ринку мистецтва. За таких порушень об’єкти підлягають арешту та конфіскації. Національне агентство України з питань запобігання корупції є органом, уповноваженим державою Україна виявляти сліди та оприлюднювати інформацію про підсанкційних осіб з метою запобігання діям, які підривають або загрожують культурній спадщині, територіальній цілісності та незалежності України [8]. Отже, необхідно повернення викрадених музейних предметів та розробка проекту відновлення Василівського історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова» після звільнення від окупації. В умовах сьогоднішньої невизначеності пам’ятка за найгіршими прогнозами може зникнути в наслідок військового урбіциду. Автором була використана одна з головних стратегічних методик – SWOT-аналіз (див. табл. 1), щоб встановити ті питання та напрямки діяльності після деокупації, яким треба зайнятися при умові хоч часткової збереженості Василівського історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова».

Таблиця 1.

SWOT-аналіз Василівського історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова»

Сильні сторони	Слабкі сторони
вдале місце розташування (близькість від міжнародної траси та розв’язки залізничної дороги); унікальність замку на півдні України; визнання споруд пам’ятками архітектури; розташування поблизу з іншими	нестача державного фінансування; слабке самофінансування; низький інтерес інвесторів до об’єкту;

рекреаційно-туристичними об’єктами; співпраця з органами Запорізької обласної, а також місцевої вади; увага ЗМІ до музею-заповідника; наявність великої території (2,8 га); наявність приміщень для проведення тимчасових виставок;	
Сприятливі можливості	Загрози
запровадження дієвих заходів з охорони закладу та території після деокупації; пошук інвесторів, стейкхолдерів, зацікавлених у відновленні музею-заповідника;	погіршення економічного та політичного стану країни; обсяги державного фінансування можуть бути мінімальними; руйнування споруд внаслідок військових, техногенних, антропогенних та ін. чинників;

Таким чином, SWOT-аналіз Василівського історико-архітектурного музею-заповідника «Садиби Попова» – це вивчення сильних та слабких сторін заповідника, які важливі після деокупації, по-перше, в пошукові стейкхолдерів (інвесторів, грантових та благодійних фондів, партнерів у ЗМІ та соціальних мережах та усіх, зацікавлених у відновленні діяльності музею-заповідника), а це найскладніше питання для рішення в проекті відновлення, а, по-друге, у розв’язанні завдання пошуку фінансування для реконструкції заповідника, по-третє, для забезпечення його кадрами професіоналів.

1. Стойчев В.М., Стойчева І.М. Історія дворянського роду Попових. URL: https://viam.ucoz.net/txt/StoichevIstoriyaRoduPopovyh.htm (дата звернення: 25.11.2023 р.)
2. Легенди про Попових та будівлі архітектурного комплексу «Садиба Попова». Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова»: вебсайт. URL: https://viam.ucoz.net/load/legendi_pro_popovikh_ta_budivli_arkhitekturnogo_kompleksu_sadiba_popova/1-1-0-2 (дата звернення: 25.11.2023 р.)
3. Бєлікова М.В., Зайцева В.М. Основи музеєзнавства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2015. 180 с.
4. Бучко Ж. Наслідки військового урбіциду для музейної культурної спадщини України. Війна та туризм: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11 листопада 2022 р.). К.: ТОВ «Геопринт», 2022. С.94-98.
5. Бєлікова М. Аналіз відвідуваності історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова» Запорізької області. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск 9. С.241-244. URL: http://global-national.in.ua/issue-9-2016/17-vipusk-9-lyutij-2016/1699-belikova-m-v-analiz-vidviduvanosti-istoriko-arkhitekturnogo-muzeyu-zapovidnika-sadiba-popova-zaporizkoji-oblasti. (дата звернення: 22.11.2023 р.)
6. Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова». Facebook: соціальна мережа. URL: www.facebook.com/groups/sadybapopova/posts/7321721807900567/ (дата звернення: 22.11.2023)
7. Викрадена спадщина Війна і санкції: вебсайт. URL: https://sanctions.nazk.gov.ua/art/stolen/ (дата звернення: 22.11.2023 р.).

8. Новіков О. Війна і мистецтво. Війна і санкції: вебсайт. URL: https://sanctions.nazk.gov.ua/art/ about (дата звернення: 22.11.2023 р.)

Макеєва Анастасія

ВТРАТИ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВОГО КОМПЛЕКСУ «ЗАМОК ПОПОВА»

Замки, палаци та фортифікаційні споруди відіграють суттєву роль у формуванні вітчизняної туристичної атрактивності. Проте, нині, у період військової російської агресії, значна частина об'єктів культурної спадщини України зазнала часткових руйнувань або була остаточно знищена. Наразі повною мірою неможливо оцінити масштаби пошкоджень через ведення бойових дій та відсутність комунікації з тимчасово окупованими територіями України. З огляду на це, метою публікації є попереднє визначення масштабів зазначених втрат замкового туризму на території Запорізької області.

Згідно з даними Міністерства культури та інформаційної політики, у період з 24 лютого 2022 р. до 25 червня 2023 р. пошкоджено або зруйновано 664 об'єктів культурної спадщини України. З них: пам'ятки архітектури – 211 об'єктів, архітектури та містобудування – 186, історії – 179, історії монументального мистецтва – 18, містобудування та монументального мистецтва – 17, археології – 16 [1].

Натомість, станом на 02.11.2023 р. ЮНЕСКО зафіксувала та підтвердила пошкодження 327 культурних пам'яток України з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну. Таким чином, руйнувань зазнали 124 релігійні об'єкти, 142 будівлі, що представляють історичний та/або художній інтерес, 28 музеїв, 19 пам'ятників, 13 бібліотек, 1 архів [2].

На сьогодні близько 70% Запорізької області перебуває в тимчасовій окупації, де постійно відбуваються атаки й обстріли, що руйнують як об'єкти цивільної інфраструктури, так і пам'ятки культурної спадщини. Наразі зафіксовано пошкодження 33 об'єктів, що становлять історичну та культурну цінність.

На жаль, значних ушкоджень зазнала визначна пам'ятка архітектури XIX ст., єдиний на теренах Запорізького краю палацово-парковий ансамбль – Замок Попова, розташований у м. Василівка. На його території створено історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова», що є пам'яткою національного значення. Цей комплекс є унікальним в Україні з декількох причин: по-перше, він є справжнім шедевром містобудування, адже аналогів такого високоякісного мурування стін з цегли, за свідченням фахівців, немає ані в Україні, ані в Європі; по-друге, тут збереглися практично всі елементи

садиби з часів її зведення (1889-1894 рр.): зубчасті стіни з воротами, два флігелі, каретний двір, кінний двір, дозорна вежа.

У західному флігелі було відкрито музей історії садиби, в якому, зокрема, представлено картини художника Карла Брюллова. У північному флігелі було розміщено експозиційні зали: етнографічний зал, експозиція, присвячена подіям Другої Світової війни, виставка локальних художників і зал історії маєтку Попова, в якому було представлено світлини та документи родини Попових, макети-реконструкції садиби, деякі предмети з його кімнат та ін. Станом на 01.01.2021 р., за даними Василівської районної державної адміністрації, фонди музею нараховували близько 10 000 речових експонатів, світлин, документів минулого, макет-реконструкцію замку [3].

7 березня 2022 р., внаслідок артилерійського обстрілу російських військ, було пошкоджено стіни палацового комплексу. Зазнали руйнування південна башта – будівлі манежу-стайні (пам'ятка історії місцевого значення), а також західна стіна будівлі каретної, що входять до ансамблю споруд Василівського історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова».

До того ж, 13 березня 2022 р. російські окупанти пограбували історико-краєзнавчий музей, що розміщувався всередині заповідника. Директорка Василівського історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова» Анна Головко, зазначила, що було викрадено все цінне майно, раритетні експонати, що мали важливу історичну цінність, а приміщення музею було цинічно розтрощено та знищено [4].

Станом на 01.11.2023 р. м. Василівка Запорізької області залишається тимчасово окупованою територію, де тривають активні бойові дії. Тому наразі інформація щодо стану замкового комплексу є недоступною в повному обсязі, а відтак неможливо оцінити та зафіксувати дійсні масштаби ушкоджень.

Доцільно вказати, що до початку збройної російської агресії проти України палацово-парковий ансамбль «Замок Попова» відігравав суттєву роль у розвитку туристичної галузі області та був одним з ключових елементів у формуванні туристичної привабливості. Саме через цю відому атракцію пролягала низка туристично-екскурсійних маршрутів, зокрема «Від Дніпра до моря», «Дике поле», «Крізь сивину часів», «Степовими шляхами землі козацької» тощо.

Отож, розвиток замкового туризму суттєво впливає на актуалізацію культурної спадщини України, що представляє собою фундаментальний базис закладення національної самосвідомості та посилення духовного розвитку нації. Проте, наразі історико-культурні об'єкти країни знаходяться під загрозою руйнації або знищення внаслідок постійних обстрілів українських міст. На

жаль, до статистики втрат Українського культурного фонду ще неодноразово будуть вноситись зміни. Тому, насамперед, доцільно визначити та запровадити послідовний підхід до дослідження питання щодо відновлення зруйнованих і пошкоджених історико-культурних пам'яток, повернення незаконно вивезених експонатів, картин, артефактів, що репрезентують культурну спадщину України.

1. Міністерство культури та інформаційної політики України: офіційний сайт. URL: https://mcip.gov.ua/
2. UNESCO. In the face of war, UNESCO's action in Ukraine. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: http://surl.li/kargx
3. Василівська районна державна адміністрація: офіційний сайт. URL: https://vasrda.gov.ua/
4. Василівський історико-архітектурний музей - заповідник «Садиба Попова». URL: www.facebook.com/groups/sadybapopova/permalink/7321721807900567/

Ризик-менеджмент в замковому туризмові

Миросєді Ольга, Подлепіна Поліна

ОСОБЛИВОСТІ РИЗИКІВ ТА МЕТОДІВ ЇХ УПРАВЛІННЯ У ЗАМКОВОМУ ТУРИЗМІ

Туризм – це багатофункціональна економічна діяльність, яка стала невід'ємною складової людського буття та каталізатором соціально-економічного та культурного розвитку дестинацій. Активно взаємодіючи із зовнішнім середовищем, туристична сфера є вкрай вразливою до дії негативних факторів, які викликаю певні коливання в діловій активності. У сучасній науковій літературі такі обставини, які можуть мати негативні наслідки, отримали назву «ризики». Для передбачення, нівелювання та недопущення ризиків необхідним є проведення спеціальних заходів, які сприятимуть уникненню ризиків та їх подоланню. Враховуючи усе це, наразі важливою складовою туристичної сфери є ризик-менеджмент, який сприяє вирішенню проблем, пов'язаних із ризиками у туризмі.

Управління ризиками в туризмі – це процес виявлення, оцінки та пом'якшення потенційних ризиків і невизначеностей, які можуть вплинути на туристичну галузь. Комплексний план ризик-менеджменту допомагає забезпечити безпеку та добробут туристів, а також стійкість туристичного бізнесу та дестинацій.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається підвищення полярності замкового туризму, що може бути обумовлене історико-культурним потенціалом об'єктів огляду, їх естетичною привабливістю, унікальністю і неповторністю, впливом кіноіндустрії на формування зацікавленості у туристів саме до таких ресурсів, бажанням отримати неперевершені яскраві емоції від фантазійного перенесення в історичні епохи під час екскурсій тощо.

Замковий туризм – це різновид пізнавального туризму, в межах якого туристичні подорожі здійснюються до замків, палаців, фортець, родових маєтків шляхти тощо. Туристичні об'єкти можуть мати різний вік, різне призначення, можуть бути виконані у різному архітектурному стилі та з різних матеріалів. Туристичні об'єкти в межах замкового туризму є різноманітними, адже в Україні та в інших країнах світу замкові споруди є поширеним типом архітектури минулих історичних періодів. Таким чином, замковий туризм є різновидом історико-пізнавального туризму, в межах якого туристичними

об’єктами виступають різні оборонні споруди: городища та замчища давньоруського часу, середньовічні замки та фортеці, фортифікації Нового часу, інкастельовані сакральні об’єкти, фортифікації XIX ст., оборонні лінії Першої та Другої світових воєн тощо [1; 2].

Замковий туризм, як і інші види туристичної діяльності, є середовищем виникнення певних ризиків, які можуть бути пов’язані як з виникненням небезпеки для функціонування та репутації замку як туристичної атракції, так і з створення небезпечних ситуацій для самого туриста під час його подорожі. Тож, основна стратегічна мета ризик-менеджменту – захист туристичного підприємства, клієнтів або сфери туризму в цілому від несприятливих факторів зовнішнього середовища, а також оптимізація внутрішнього середовища.

Основними факторами ризику у сфері замкового туризму є:

- Нестабільність попиту на туристичні послуги за даним напрямком;
- Неналежне виконання обов’язків контрагентами, які беруть участь у наданні туристичних послуг, наприклад – закладами розміщення, перевізниками, екскурсійними бюро, що організовують екскурсії у замку тощо;
- Залежність від природно-екологічної ситуації, оскільки об’єкти замкового туризму можуть бути розміщені у різних місцевостях та у різних кліматичних умовах;
- Негативні зовнішні політичні фактори – політична нестабільність у державі, війна, що може призвести до пошкодження або повної руйнації ресурсів замкового туризму;
- Стихійні лиха, пожежі;
- Фізичний стан туристичних об’єктів тощо [3, с. 7];
- Неналежні методи реставрації, консервації або технічного обслуговування;
- Недотримання нормативних вимог (зокрема законів про збереження спадщини, будівельних норм і стандартів безпеки тощо) та ін.

При цьому, зазначимо, що у сфері замкового туризму найбільш характерними є типові для туризму в цілому ризики (природні, екологічні, економічні, політичні тощо), а також специфічні ризики, які пов’язані зі станом туристичних об’єктів. Враховуючи те, що об’єкти туризму мають значний вік, вони можуть перебувати у неналежному стані, тому у будь-який момент можуть перешкодити здійсненню туристичних подорожей у їх межах. Таким чином, першою складовою ризик-менеджменту є проведення оцінки зовнішнього та внутрішнього середовища туристичної діяльності, насамперед – стану туристичних об’єктів, становища в державі, екологічної, економічної та

політичної ситуації тощо. Наступні етапи здійснюються за стандартною схемою: обираються методи управління ризиками, організовуються заходи управління ризиками, оцінюються результати проведених заходів [4].

Також зауважимо, що ризик-менеджмент у замковому туризмі має здійснюватись постійно. Управління ризиками може бути пасивним або активним. Пасивне управління передбачає управління ризиками у межах вже існуючої організаційної системи за допомогою реалізації процесів планування, забезпечення матеріально-технічними та іншими видами ресурсів, економічного та фінансового аналізу туристичної галузі або туристичного підприємства тощо. Активне управління спрямоване на постійне проведення заходів з метою обліку та контролю впливу ризику, створення системи ризик-менеджменту тощо [5].

Таким чином, для подальшого розвитку замкового туризму дуже важливим є проведення ретельної оцінки ризиків, впровадження превентивних заходів і розробка планів на випадок надзвичайних ситуацій для вирішення цих потенційних ризиків. Проактивне управління ризиками допомагає забезпечити безпеку відвідувачів, збереження культурної спадщини замку та довгостроковий успіх туристичного підприємства.

Основними методами управління ризиками можуть бути: реставрація та постійний огляд туристичних об’єктів, створення безпечних зон для подорожей, дотримання правил безпеки, забезпечення економічної стабільності туристичного підприємства, що надає послуги, підвищення фінансової стійкості підприємства, створення спеціальних страхових фондів з метою протидії загрозам тощо. Управління ризиками є особливо актуальним в умовах війни, адже за таких умов туристичні підприємства будуть готовими до будь-яких негативних ситуацій, які можуть деструктивно вплинути на їх діяльність.

1. Михайліченко Г. І., Клімова А. М. Розвиток дестинації замкового туризму (на прикладі Тернопільської області). *Економічна наука*. Випуск №2. 2020. С. 36-42
2. Каднічанський Д. А., Завадовський Т. Б., Каднічанська М. Я. Стан та перспективи розвитку замкового туризму у Львівській області. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/Heohrafiia-ta-turyzm-2018-43.pdf
3. Писаревський І. М. Ризик-менеджмент у туризмі: навч. посіб. для вищих навчальних закладів. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 128 с.
4. Кожухівська Р. Б. Управління процесамим ризик-менеджменту на туристичних підприємствах. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2456/1/rizik-menedgent%20v%20turismi.pdf
5. Богдан Н. М., Сухорукова О. П. Дослідження ризиків у туризмі. *Економіка*. Випуск №10. 2016. С. 206-211

Замковий туризм як навчальна дисципліна в закладах вищої освіти України та зарубіжжя

Гаращенко Альона, Сировець Сергій

ЗАМКОВИЙ ТУРИЗМ ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ

Замковий туризм – це особлива галузь туристичної індустрії, яка в останні десятиліття набула великого попиту серед подорожуючих. Історія, архітектура та культурні цінності замків та палаців привертають туристів з усього світу, а навчальна дисципліна «Замковий туризм» дозволяє здобувачам вищої освіти розглянути цю захоплюючу сферу туризму в контексті освіти. І дійсно перевагою навчальної дисципліни «Замковий туризм» є ознайомлення здобувачів освіти з історією, архітектурою, культурним значенням та економічним потенціалом замків та палаців як об'єктів туристичного інтересу для фахового розуміння геопросторових особливостей формування та просування на національний ринок туристичних послуг замкового туристичного продукту. [1; 2]

Навчальна дисципліна «Замковий туризм» входить в освітні програми різних ЗВО України та запропонована в якості вивчення в Ужгородському національному університеті [3], Українському католицькому університеті, Львівському національному університеті імені Івана Франка, Національному університеті «Львівська політехніка», Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Університеті економіки та права «КРОК», Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, Національному університеті «Одеська юридична академія», Національному університеті «Чернігівська політехніка».

Варто зазначити, що ця навчальна дисципліна стала невід'ємною частиною освітніх програм не лише вітчизняних, а й закордонних закладів вищої освіти. До прикладу, у таких університетах як Сорбонна (Франція), Кембриджський та Оксфордський університети (Велика Британія), Університет імені Еразма Роттердамського (Нідерланди), Болонський університет (Італія), Гайдельберзький університет Рупрехта-Карла та Вестфальський університет імені Вільгельма (Німеччина), а також Празький університет (Чехія), розглядають дисципліну «Замковий туризм» як важливу частину своїх освітніх програм. У них пріоритетними аспектами в її вивченні є історія, архітектура,

культурне значення та економічні аспекти замків і палаців як об'єктів туристичного інтересу тієї чи іншої країни Європи (табл. 1).

Таблиця 1

Аспекти вивчення замків та палаців

Аспект	*Характеристика*
Історичний	Вивчає походження замків та палаців, їхню роль в історії та розвиток різних стилів архітектури
Архітектурний	Вивчає особливості архітектури замків та палаців, їхні будівельні матеріали, декор та інші особливості.
Культурний	Вивчає культурне значення замків та палаців, їхню роль в мистецтві, літературі та інших сферах культури.
Економічний	Вивчає економічне значення замків та палаців, їхню роль в туризмі та інших сферах економіки.

Включення «Замкового туризму» до навчальних програм провідних університетів свідчить про значення цієї галузі туризму та необхідність підготовки фахівців з цього напрямку у міжнародному контексті.

Замковий туризм є важливим об'єктом вивчення як навчальної дисципліни, оскільки він допомагає здобувачу вищої освіти: зрозуміти історію та роль замків та палаців у різних культурах; ознайомитися з різними архітектурними стилями замків та палаців; розкрити культурне значення замків та палаців для суспільства; оцінити економічний потенціал замків та палаців для розвитку туризму. В совою чергу розуміння аспектів вивчення - допомагає здобувачам освіти розвивати глибше та комплексне сприйняття замкового туризму, що стає важливою складовою їхньої практичної підготовки.

Отже, замковий туризм безперечно є перспективною сферою діяльності, яка має великий потенціал для розвитку в Україні. Навчальна дисципліна «Замковий туризм» відкриває перед здобувачами вищої освіти світ історії, архітектури, культури та економіки та надає можливість розглядати об'єкти культурної спадщини з різних аспектів та розуміти їхнє значення в сучасному світі.

1. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам’яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури,2007. 432 с.
2. Каднічанський Д.А., Завадовський Т.Б. Замковий туризм. Курс лекцій для студентів спеціальності «Туризмознавство». Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 138 с.
3. Пеняк П.С., Улиганець І.М. Робоча програма навчальної дисципліни «Замковий туризм» для здобувачів вищої освіти галузі знань 24 Сфера обслуговування спеціальності 242 Туризм і рекреація/1015 Travel and leisure освітньо-професійної програми «Туризм». URL: www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/56817

Роль PR та реклами в організації замкових і палацових турів

Семенюк Олег, Семенюк Лариса

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПАЛАЦУ ШУВАЛОВИХ

Серед замків і палаців в Україні існує багато об’єктів, які не потребують особливої реклами. Вони вже тривалий час є популярними туристичними локаціями, частинами екскурсійних маршрутів, складовою культури та історії своїх регіонів або країни в цілому. Але є і палаци, які не відомі широкому загалу, розпочинають свою «туристичну історію» після набуття Україною незалежності, стають важливими для територій в контексті історії краю, розглядаються як можливі туристичні об’єкти для регіональної економіки. Серед таких – палац графів Шувалових, що розташований на околицях м. Тальне Черкаської області.

Відкриті джерела, зокрема й «Вікіпедія», наголошують, що *палац графів Шувалових* (далі – палац) збудований в архітектурних традиціях данської національної архітектури із включенням до господарського крила традицій англійської заміської архітектури в 1902-1907 роках. Автором проєкту є данський архітектор Андреас Клемменсен. Будівництво здійснювалось під наглядом його помічника – архітектора Мортона Рьоннова. Вперше на офіційному рівні інформація про палац з’явилася в 1983 році у виданні «Памятники архитектуры и градостроительства Украинской ССР». Саме тут стверджується, що палац насправді є мисливським замком і зведений у стилі французького ренесансу в 1896 році. Це твердження ми бачимо й у багатьох інформаційних матеріалах щодо палацу. Насправді у 1896 році згорів Старий палац, зведений у середині XIX століття, в той час як новий почав проєктуватись лише у 1901 році. Сучасні дослідники вважають, що назва «Мисливський замок» з'явилась у результаті помилкового перекладу з архівних документів данського слова «Slot», яке на початку XX століття вже означало не «замок», а «палац». Додавання слова «мисливський», ймовірно, стало результатом того, що палац розташований у парку. Залишимо дискусії про архітектурні особливості будівлі фахівцям, але зазначимо, що навіть така суперечка щодо стилю палацу вже має викликати цікавість і бажання подивитися на нього своїми очима.

За радянських часів у будівлі палацу розташовувалися заклади освіти, зокрема й будівельний технікум, що дозволило підтримувати її у більш-менш пристойному вигляді. Наприкінці 80-х технікум переїхав у новозбудований корпус, а в приміщенні розмістили «Музей хліборобства». Початок 90-х для галузі культури був доволі складним, музей майже не опалювався, приміщення зазнавали руйнації, кількість відвідувачів скорочувалася. В середині 2000-х палац включили до туристичного маршруту «Золота підкова Черкащини», розробили план реставрації, виселили «Музей хліборобства» і розпочали будівельні реставраційні роботи, які не завершилися і до сьогодні.

Незважаючи на доволі занедбаний стан та довготривалі відновлювальні роботи, відвідування палацу окремими туристами та групами не припинялося. Окрім простої цікавості до старовини цьому, на нашу думку, сприяють інформаційні джерела різного формату (типу).

По-перше, це цікаві доступні відомості про палац, які є в інформаційному просторі, зокрема: 1) згадування палацу як оригінального архітектурного об’єкту у різноманітних довідниках, починаючи з уже названого нами видання 1983 року і до різноманітних краєзнавчих буклетів, що особливо було важливо для «доінтернетовської» епохи; 2) розміщення інформації про палац на різноманітних інтернет-ресурсах: тревел-платформах типу Rest.guru.ua, Discover.ua, Md-Ukraine тощо; інтернет-сайтах місцевих державних установ, освітніх і краєзнавчих організацій регіону (Черкащини); 3) увага до палацу тревел-блогерів, тематичні відео на YouTube-каналах та рекомендації їх авторів до відвідування або знайомства з палацом; 4) сторінки в соціальних мережах, які ведуть краєзнавці, історики, люди, захоплені ідеєю відродження палацу (вони мають свою сферу впливу, підписників, і, що важливо, зворотній зв’язок, який дозволяє організовувати екскурсії).

По-друге, це «фонова» інформація, яка привертає увагу до палацу. Наприклад: 1) міфи і місцеві легенди про багатокілометрові підземні ходи від палацу в бік лісу, ріки, містечка; 2) історія про «конкуренцію» між Потоцькими (парк Софіївка в Умані) і Шуваловими (палац і англійський парк у Тальному); 3) історії про незнайдені після революції скарби Шувалових; 4) легенда про

нещасливу любов та наявність відповідної «скелі кохання» у парку біля палацу тощо.

По-третє, це опосередкована інформація, що розповсюджується в ЗМІ або в побутовому дискурсі, зазвичай «скандального» характеру, яка, з погляду PR-технологій, є доволі дієвою і швидко запам'ятовується. Це, зокрема, велика кількість публікацій у місцевих газетах про історію палацу і його можливу роль у розвитку туристичної привабливості території; про проблеми з реставрацією і розкраданням коштів на відновленні палацу; репортажі на ТБ про палац та його складну долю (наприклад, сюжет «Мисливський палац графа Шувалова перетворюється на руїни» (*5 канал,* 2.05.2018) тощо.

По-четверте – існування образу палацу в культурному просторі. Наприклад: палац на картинах, професійні фото палацу або фотосесії в його внутрішніх приміщеннях, сувенірна продукція з зображенням палацу тощо. Помітним поштовхом до збільшення популярності об'єкту став вихід українського фільму «Чорний ворон», у якому було доволі багато сцен, знятих біля або в палаці Шувалових. Про це зазначали і творці фільму, і критики, це обговорювали глядачі в соцмережах.

Окрім туристів, що самоорганізовуються для відвідин палацу, є і туристичні фірми, які серед екскурсійних напрямків по Черкащині вказують відвідини палацу Шувалових (наприклад, агенція «КолоКрай»). Зазвичай він іде в комплексі із «Трипільськими мегаполісами», «Буцьким каньоном». Агенції, щоб не створювати зайвих очікувань, чесно заявляють, що «зараз палац має запущений вигляд: він огороджений парканом, вежа в риштуваннях, а всередині пусто».

Маємо надію, що цей «припис» із часом щезне. Цьому сприятимуть і місцеві ентузіасти-краєзнавці, і підприємці, і влада. Так, у грудні 2014 року державним реєстратором оформлено право власності на вказаний об'єкт за Тальнівською міською радою. З цього часу у нього з'явився офіційний власник. У 2021 році відновлення палацу та парку увійшло до програми Президента України «Велика реставрація». На 31 черговій сесії Тальнівської міської ради VIII скликання (6.10.2022) було прийняте рішення про створення Комунального підприємства «Тальнівський палацово-парковий комплекс Шувалових» Тальнівської міської ради, яке обслуговуватиме розміщені на території громади: пам'ятку архітектури національного значення «Мисливський замок» та парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Тальнівський» у межах 4,449 га. Передбачається, що ця комунальна структура реалізовуватиме заходи щодо збереження, відновлення й подальшого функціонування історичних об'єктів, проведення благоустрою території палацу

та парку. Підприємство вже почало діяти і навіть втрапило у невеликий «екологічний» скандал, бо вирізало дерева в парку, щоб відкрити перспективу (фасад) палацу для огляду.

Насамкінець маємо зазначити, що об’єкти типу палацу Шувалових мають великий потенціал і туристичну привабливість, особливо для регіонів центральної та східної України. Їх збереження й відновлення є важливим для розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього туризму.

Етноекзоґенний потенціал замкового туризму

Гостіщева Ганна, Винниченко Ігор,

БУДІВНИЧИЙ КАМ`ЯНЕЦЬКОЇ ЦИТАДЕЛІ

Джерела не зберегли свідчень ні про рік, ні про місце народження Йова Претвича (Йокуба Бретфуса). [1] Документи, в яких він згадується (у тому і з його підписами як Брейфус, Брайтфус, Братфус, Бретфус, Партфум, Пред, Прейтфус та ін.) знаходяться в різних архівах Польщі та Литви. Усі вони засвідчують його активну будівничу та військову діяльність. Відомо, приміром, що за дорученням короля і за сприяння державного секретаря він будував королівські маєтності в Тикочені та Книшені, власним коштом збудував костел у Грабові. [2]

Відомо, що він був німцем з походження (прусаком), ймовірно представником німецького баронського роду Претвичів герба «Вчелє». [3, с. 236]

Прибув Й.Претвич до Польщі не раніше другої половини 1530 рр., оскільки перші відомості про нього належать до 1541 року. В цей період він був направлений у Кам`янець-Подільський для реконструкції фортеці та замку. Якщо Барський замок було вибудовано в дереві і значною міцністю він похизуватись не міг, то Подільський оборонний комплекс було вирішено побудувати за останнім словом фортифікаційної науки. Саме з цих міркувань, завважують дослідники, до Кам`янця було направлено Й.Претвича.

Хоч офіційно роботи в Кам`янці вважалися модернізацією, проте з ряду записів і зауважень самого Претвича і його сучасників можна зробити висновок, що він не стільки перебудував, скільки побудував заново Кам`янецьку фортецю. Перебудовані та потовщені зовнішньою прикладкою були практично всі старі башти замку. Тут же ним було використано будівництво нового фортечного елементу, башт-бастій, вірніше башт-пунтоне.

Під його керівництвом зроблено перебудову Денної (Підкопаної) башти (1542-1544), реставрацію Старої вежі (Рожанки), збудовано нову браму, таємний перехід до криниці при Старій вежі (1544), направлення стрільниць Чорної вежі, зміцнено мури вздовж фронтів: Чорна вежа – Руська брама, Чорна вежа – замок. У 1544 р. проводили роботи при баштах, зокрема: Папській, Ковпак, Малій, Водній, Пороховій, Порайки, Лянцкоронської. Було збудовано: нову вежу і дорогу до нової брами (ймовірно, при вежі Рожанка), викопано фосу перед замковою брамою, що вела до дитинця; лазню. Реставровано браму

з поля над берегом Смотрича разом з вежею при ній, направлено стару замкову вежу. [1]

Рис. 1. Денна вежа [6]

Для більшої оперативності в проведенні фортифікаційних робіт Й.Претвичем було утворено ряд майстерень, котрі працювали виключно для потреб замку. Для більшого збереження твердині він проводив спеціальні заняття з гарнізоном, навчаючи навіть скидати сніг з дахів башт та будинків. Зрештою, в 1544 р. Й.Претвичем було складено перший опис замку, надзвичайно ретельний та докладний. [4]

Рис. 2. Вежа Рожанка (Ружанка) [7]

Будівництво Кам`янецької фортеці сприяє зростанню авторитету інженера. В цей період він набуває звання королівського архітекта. Після побудови Кам`янецької фортеці Й.Претвича переводять до Кракова, звідки в 1551 р. він направляється до Вільнюса. Тут він займається як цивільним, так і військовим будівництвом і титулується слугою короля Сигізмунда Августа. З кінця 1550-х рр. стає городничим Вільнюса (Вільненсіум префектус). Цей титул вживався лише у Литві і надавався начальникам найбільших замків, таких як Вільнюс, Вітебськ, Полоцьк.

У цей час значно зростає його соціальний статус: він має власний герб, де на геральдичному щиті зображено два підняті вгору крила. Такі ж крила зображені на геральдичному шоломі.

Достеменно невідома дата смерті Йокуба Бретфуса, проте документи засвідчують, що 29 листопада (за іншими даними - жовтня) 1571 року він був похований поблизу могили сина в Грабовському костелі. [5]

Збіднілі нащадки Претвича ще на початку XVIII ст. мешкали в Кам`янці. [1]

1. http://uk.wikipedia.org/wiki/Йов_Претвич (2.11.2023)
2. Praÿetfuess (Breitfus, Bretfus, Pretfusz) Hiob albo Job (zm. 1571) / Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1985. – T. XXVIII/2. – Zeszyt 117. – S. 367-368.
3. Претвич Бернард, фон (Bernhard von Prittwitz) // Винниченко І. Німці в України. Біо-бібліографічний довідник / Ін-т досліджень діаспори. Серія “Діаспори в Україні”. – К.: ТОВ “Геопринт”, 2011. – 352 с.
4. Претвич Іов // Митці України: Енцикл. довідник. – К.: УЕ, 1992. – С. 475; Претвич Іов // Мистецтво України: Біографічний довідник. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1997. – С. 489.
5. *Данілов Ігор*. Йокуб Бретфус – будівничий кам`янецької твердині // Кам'янець-Подільський вісник. — 1995. — 17 червня. — С. 4.
6. https://uk.wikipedia.org/wiki/Денна_вежа_(Кам%27янець-Подільська_фортеця)#/media/Файл:Башта_Денна_N_8,_Кам'янець-Подільський.JPG
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/Вежа_Ружанка_(Кам%27янець-Подільська_фортеця)#/media/Файл:Вежа_N_4_Ружанка.jpg

Замки та палаци в гуманітарному проєкті «Місця пам`яти на мапі України»

Стешенко Леся, Савченко Ірина

ЛУЦЬКИЙ КОЛЕГІУМ ЯК ЧАСТИНА ОКОЛЬНОГО ЗАМКОВОГО КОМПЛЕКСУ МІСТА

Належне використання пам’яток історії та культури вкрай необхідне сучасній Україні в патріотичному вихованні, формуванні відповідного світогляду суспільства в процесах самоідентифікації та підвищення самосвідомості української нації. Архітектурна пам’ятка міста Луцька - Луцький колегіум - це соціокультурний феномен, виникнувши в минулому, він продовжує існувати у сьогоденні й має здатність впливати на мораль, суспільний світогляд та патріотизм сучасного студентства, а також є надзвичайно атрактивним туристичним об’єктом міста. Волинський фаховий коледж НУХТ має унікальну можливість використовувати цю архітектурну пам’ятку початку XVII ст. і як навчальну базу для освітньо-виховної роботи з молоддю і як туристичний об’єкт для відпрацювання професійних навичок здобувачів. А ще колегіум є частиною оборонного комплексу Окольний замок.

Окольний замок – це відреставровані пам'ятки архітектури національного значення: вежа князів Чорторийських з оборонним муром та Луцький колегіум із підземеллями. Вежа Чарторийських – одна з чотирьох збережених веж великого замкового комплексу в Луцьку [2].

Отримання Луцькому в 1366 р. статусу столиці Волинського князівства співпало за часом з значним фінансово-економічним підйомом міста в заплаві річки Стир, що створило сприятливі умови для будівництва окольного муру з вежами і валами.

Через півтора століття, коли турецько-татарська загроза стала повсякденністю, біля стін Луцька постало нагальне питання про зміцнення все ще дерев’яного Окольного замку. Своїми силами місто побудувало цегляні мури і чотири вежі з дерева.

На початку XVII ст. значення вежі Чарторийських та Окольного замку зросло – до них були прибудовані єзуїтські споруди. Вибране місце для будівництва опинилось майже в центрі острівної частини Луцька на одній з найвищих ділянок. Будівництво костелу та колегіуму орієнтували так, що одним своїм фасадом споруди зведені на місці укріплень Окольного замку збільшували їх обороноздатність.

У 1646 р. архітектор Бенедикт Моллі накреслив проект колегіуму в Луцьку. За його ідеєю, майбутня споруда мала примикати до костелу і міських мурів та складатися з двох замкнутих квадратних корпусів із внутрішніми дворами. На кресленні – підписи латинською мовою. На західній стіні, яка на проекті підписана як murus civitatis, будівельники влаштували ризаліти, які використовувалися, можливо, для оборони. Колегіум єзуїтів збудували впритул до вежі Чарторийських таким чином, що вони мали з'єднання через коридори [1].

На початку XVIII ст. стало зрозуміло, що замкова система оборони приречена. Остаточну крапку в існуванні зовнішнього оборонного периметра замку поставила руйнівна пожежа 1781р. Дерев'яні конструкції були знищені, а три з чотирьох кам'яних веж не підлягали відновленню. Вистояла лише вежа князів Чарторийських із двома прилеглими до неї частинами оборонного периметра та будівлею колегіуму.

Хоча фактично Окольний замок вважається неіснуючим з кінця XVIII ст., на поточний момент фактично збереглося 55% його первісного контуру в стінах єзуїтського, бригітського і шаритського кляшторів та єдиної вцілілої дозорної вежі Чарторийських і прясло стіни, що примикає до її південного фасаду.

Споруда належить до оборонних споруд готичного періоду. Із архітектурного погляду це зразок фортифікаційного будівництва на Волині XIV – XV ст. Довжина ділянки стіни Окольного замку, що збереглася, близько 63 м. Вона продовжує в південному напрямку стіну західного фасаду єзуїтського колегіуму. Датується другою половиною XIV – першою половиною XV ст.

Рис. 1. Вежа Чарторийських

На особливу увагу заслуговує архітектура навчального закладу – прибудованого до південно-східної частини собору Петра та Павла та стіни Окольного замку. Це П-подібний комплекс колегіуму з бічними крилами незамкнений периметр під чотирисхилим дахом навколо чотирикутного двору. Нині комплекс являє собою трьох- (раніше двох) поверхову будівлю з коридорним плануванням, однобічним розташування кімнат під хрестовими склепіннями і глибокими підвалами. Довгі коридори приміщення перекрито хрещатим склепінням, коридори проходять уздовж стін, тому вікна всіх кімнат виходять тільки в двір. Стіни

на всіх трьох поверхах були оздоблені різними творами живопису на релігійну тематику в пишних позолочених рамках. Архітектурною перлиною комплексу служать п’ять глухих ризалітів під трикутними фронтонами заввишки в два поверхи в південно-східній частині та аркадна галерея північно-східного фасаду, що виходить на Кафедральну площу [3].

У колегіумі містилася окрема театральна зала, трапезна, пекарня і аптека, ораторіум, навчальні класи і житлові кімнати. Бібліотека була оздоблена ліпниною, а деякі приміщення розписані фресками.

Рис.2. Луцький колегіум

Підземелля, що розташовані під вежею, з’єднані з підземним простором колегіуму у єдину систему. Тепер - це креативний підземний музейний простір, що включає 22 приміщення: 18 кімнат і 4 коридори загальною площею понад 700 м^2, наповнених інтерактивом.

Сьогодні Відокремлений структурний підрозділ «Волинський фаховий коледж Національного університету харчових технологій» є наступником Луцького колегіуму, який ввібрав у себе найкращі традиції освіти й виховання 400-літньої історії закладу.

1. Башта князів Чорторийських = The Chortoryiski princes’ tower. – Луцьк: Волинська друкарня, 2021. – 36 с.
2. Люблін – Луцьк: міські укріплення = Lublin – Luck: fortyfikacje miejskie. – Луцьк: ПП «Волинська друкарня», 2021. – 48 с.
3. Сірук Н.М., Стешенко Л.І., Батейко Д.С. Подорож Луцьким колегіумом з минулого до сьогодення // Історичний альманах. – Луцьк: ФОП Мажула Ю.М., 2022. – 80 с.

Уліганець Сергій, Мельник Людмила, Сировець Сергій

РОЛЬ НАУКОВЦІВ В ДОСЛІДЖЕННІ ЗАМКІВ ТА ПАЛАЦІВ В ГУМАНІТАРНОМУ ПРОЕКТІ «МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ НА МАПІ УКРАЇНИ»

Гуманітарний проект «Місця пам'яті» – це ініціатива, спрямована на збереження та популяризацію місць пам'яті в Україні. Проект реалізується

Українським інститутом національної пам'яті за підтримки Європейського Союзу. Мета проекту – сприяти усвідомленню та розумінню українцями свого минулого, а також популяризувати культуру пам'яті в Україні та за її межами.

У рамках проекту здійснюється ряд заходів, зокрема: дослідження та інвентаризація місць пам'яті в Україні (здійснюється пошук та вивчення місць пам'яті, які відображають різні періоди української історії); створення електронної карти місць пам'яті України (карта стане доступним та інформативним ресурсом, який дозволить українцям та іноземцям дізнатися більше про місця пам'яті в Україні); освітні заходи (проводяться освітні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності українців про місця пам'яті); міжнародне співробітництво (сприяє міжнародному співробітництву в галузі збереження та популяризації місць пам'яті).

Місця пам'яті в Україні є важливим елементом її національної ідентичності. Вони допомагають українцям зрозуміти своє минуле та цінувати свою культуру.

Україна багата на історичні замки та палаци, які є важливою частиною її культурної спадщини. Ці споруди часто розглядаються як місця пам'яті, оскільки вони відображають різні епохи та архітектурні стилі. Деякі з них можуть бути об'єктами гуманітарних проектів для збереження та відновлення. [1]

Науковці відіграють ключову роль у дослідженні замків та палаців у гуманітарному проекті «Місця пам'яті на мапі України». Вони приносять свої знання та навички у різних галузях гуманітарних наук для реалізації проекту [2]. Наведемо приклад ролі науковців в даному процесі:

1. Дослідження історії та архітектури – вивчають історію та архітектуру кожного конкретного замку чи палацу. Вони допомагають реконструювати історичний контекст і визначити архітектурні особливості об'єкта.
2. Збереження та реставрація – співпрацюють з архітекторами та реставраторами для визначення необхідних заходів збереження та відновлення замків та палаців. Вони вивчають матеріали та технології, які використовуються для збереження і реставрації історичних об'єктів.
3. Культурне значення – допомагають визначити культурне значення замків та палаців для суспільства та ідентичності. Вони проводять дослідження, які допомагають підкреслити важливість цих об'єктів для культурної спадщини.

4. Освіта та свідомість – розробляють освітні програми та інформаційні матеріали для громадян, щоб підвищити їх свідомість про історію та цінність замків і палаців.
5. Віртуальні та інтерактивні тури – сприяють створенню віртуальних турів та інтерактивних веб-сайтів, які дозволяють відвідувачам дізнатися більше про історію та культурну спадщину об'єкта [3].
6. Співпраця з громадськістю - науковці можуть сприяти співпраці з місцевими громадами, активістами, владою та іншими сторонами для забезпечення підтримки та участі у проекті.

Отже, роль науковців у гуманітарному проекті «Місця пам'яті на мапі України» полягає в проведенні досліджень, відновленні інформації, збереженні культурної спадщини та сприянні освіті громадян. Вони допомагають зробити ці історичні об'єкти доступними та підкреслити їх значення для національної та світової історії.

1. Фортифікації в туризмі: потенціал, стан, промоція, інновації: Матеріали міжнародного науково-практичного інтернет-семінару (Київ, 23 квітня 2021 р.) Винниченко І., упорядкування. – К.: ТОВ «Геопринт», 2021. – 154 с.
2. Винниченко І. Про вигоди воєнного туризму. №27-28, (2020). URL: https://day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/pro-vyhody-voyennoho-turyzmu
3. Уліганець С., Мельник Л., Шинкаренко У. Розвиток військового туризму як одного з напрямів туріндустрії у поствоєнний період в Україні (на прикладі Київської області) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. – К., 2023. – Вип. 2(54). – С. 63-71.

Відомості про авторів

Ардан Христина – старша лаборантка катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка (khrystyna.ard@gmail.com)

Атаман Людмила – к.г.н., старша викладачка катедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (ataman2412@gmail.com)

Бартошак Валентина – майстриня виробничого навчання ДПТНЗ Тернопільське вище професійне училище сфери послуг та туризму (bavrtosakvalentina@gmail.com)

Бєлікова Марина – к.і.н., доцентка катедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу Національного університету «Запорізька політехніка» (belikova.marina@outlook.com)

Бойко Ксенія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти другого року навчання катедри туризму та економіки Криворізького державного педагогічного університету (kseniaboyko1810@gmail.com)

Борисова Оксана – к.г.н, доцентка катедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну (mariaborysova@gmail.com)

Боровець Зоряна – вчителька географії вищої кваліфікаційної категорії, директорка Глинського ЗЗСО І-ІІ ст. (zirkova76@gmail.com)

Буличева Тамара – к.г.н., доцентка, завідувачка катедри туризму Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (t.v.bulycheva@npu.edu.ua)

Бучко Жанна – д.г.н., доцентка катедри географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (zh.buchko@chnu.edu.ua)

Винниченко Ігор – к.г.н., доцент катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, директор Інституту досліджень діаспори (ingvar80@ukr.net)

Гапоненко Ганна – к.е.н., доцентка катедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені Василя Назаровича Каразіна (a.i.gaponenko @karazin.ua)

Гаращенко Альона – фахівчиня І категорії катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (alenahar26 @gmail.com)

Гостіщева Ганна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (anagostiseva@gmail.com)

Гринюк Діана – к.г.н., асистентка катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (dianagr1987@gmail.com)

Гринюк Олег – к.г.н., доцент катедри географії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка (oleg.gryniuk@knu.ua)

Гринюк Тетяна – к.г.н., доцентка катедри географії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (lilacsky53@gmail.com)

Гуда Андрій – аспірант першого року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (gudaandrey@gmail.com)

Дарчик Максим – аспірант першого року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (mdarchyk@outlook.com)

Денисик Богдан – к.г.н., старший викладач катедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Денисик Григорій – д.г.н., професор, академік АН ВО України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач катедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (hryhorii. Denysyk@vspu.edu.ua)

Димарчук Олександра – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти першого року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (dimarcuksasa99@gmail.com)

Долинська Олеся – PhD, доцентка катедри туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (olesyadolinska@ukr.net)

Думська Тетяна – заступниця генерального директора НЗ «Замки Тернопілля» з наукової та культурно-просвітницької роботи (dumska.tetyana@gmail.com)

Євтушенко Олена – к.е.н., доцентка катедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені Василя Назаровича Каразіна (evevtushenko@karazin.ua)

Жукова Олена – к.і.н., доцентка, керівниця Центру розвитку музеєзнавства і пам’яткознавства при секторі Національного наукового центру ХФТІ НАН України (28helen82@gmail.com)

Запотоцький Сергій – д.г.н., професор, декан географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (geogr@knu.ua)

Зінченко Віктор – к.і.н., доцент катедри психології та туризму Київського національного лінгвістичного університету, директор туристської фірми «Супутник» (zinchenko.sputnik@gmail.com)

Зінько Юрій – старший викладач катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка_(zinkoyuriy@gmail.com)

Ільїн Леонід – д.г.н., професор, завідувач катедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки (ilyinleo@ukr.net)

Ільїна Ольга – к.г.н., доцентка катедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки (olga777ilyina@gmail.com)

Каднічанська Мирослава – вчителька-методистка СЗШ № 42 м.Львів

Каднічанський Дмитро – к.г.н., доцент катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка (dimakad@ukr.net)

Ключівський Юрій – керівник Інформаційно-аналітичної служби «Європейсько-Східний діалог» IASEED (Прага, Чехія) (iaseedua@gmail.com)

Конджарян Інна – викладачка-спеціалістка з географії Фахового коледжу при Житомирському інституті ПрАТ «ВНЗ» «МАУП» (inchik63super@gmail.com)

Корома Наталія – к.г.н., асистентка катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (geo.nkoroma@gmail.com)

Кухов Сергій – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти першого року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (kuhovserg@gmail.com)

Куцов Костянтин – PhD, головний спеціаліст відділу збереження об'єктів культурної спадщини та музеїв Департаменту культури Закарпатської обласної державної адміністрації – обласної військової адміністрації (kostiantyn.kutsov@gmail.com)

Лиман Сергій – д.і.н., професор катедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені Василя Назаровича Каразіна (s.lyman@karazin.ua)

Любіцева Ольга – д.г.н., професорка, завідувачка катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (loa13@ukr.net)

Макеєва Анастасія – аспірантка першого року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (makeeva.nastya2019@ gmail.com)

Мальська Марта – д.е.н., професорка, завідувачка катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка (Marta.Malska@lnu.edu.ua)

Малюга Ліна – асистентка катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка (lina.maliuga@lnu.edu.ua; linushmaliuga13@gmail.com)

Манько Андрій – к.г.н., доцент катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка (manko_a@ukr.net)

Марціяш Дир Наталія – молодша наукова співробітниця Національного заповідника «Замки Тернопілля» (Natali4840@ukr.net)

Марченко Карина – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти першого року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (karynamarchenkoo@ gmail.com)

Масюк Юлія – к.е.н., доцентка катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка (joliebox@gmail.com, yuliya.masyuk@ lnu.edu.ua)

Матвійчук Людмила – д.е.н., професорка, завідувачка катедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету (kalishl.y@gmail.com)

Махорін Геннадій – к.і.н., доцент катедри суспільних наук Поліського національного університет у (gennadijmahorin@gmail.com)

Мацука Вікторія – к.е.н., доцентка катедри менеджменту та фінансів Маріупольського державного університету (v.matsuka@mdu.in.ua)

Машіка Ганна – д.г.н., професорка, завідувачка катедри туризму Ужгородського національного університету (mashika.g.v@i.ua)

Мельник Людмила – к.г.н., старша наукова співробітниця відділу геоінформаційних технологій науково-дослідного управління інформаційно-психологічних, геоінформаційних, військової-технічних досліджень Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Lysil@ukr.net)

Миросєді Ольга – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання катедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені Василя Назаровича Каразіна (olya_mirosedi@i.ua)

Мойсей Сергій – аспірант катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (sergeymoysey@gmail.com)

Панасюк Анна – асистентка катедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету (zhadkooa@gmail.com)

Парфіненко Анатолій – к.і.н., доцент, завідувач катедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені Василя Назаровича Каразіна (parfinenko@karazin.ua)

Пацюк Вікторія – к.г.н., доцентка катедри туризму та економіки Криворізького державного педагогічного університету, докторантка катедри економічної і соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка (viktoriia.patsiuk@gmil.com)

Пеняк Павло – к.і.н., с.н.с., доцент катедри туризму Ужгородського національного університету (penyak.pavlo@gmail.com)

Підберезна Вікторія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти другого року навчання катедри географії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка (pidbereznavv@gmail.com)

Подлепіна Поліна – к.е.н., доцентка катедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені Василя Назаровича Каразіна (podlepina@karazin.ua)

Посохов Іван – к.і.н, доцент катедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені Василя Назаровича Каразіна (ivanposokhov@karazin.ua)

Руденко Ганна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти четвертого року навчання факультету туризму, бізнесу і психології Київського національного лінгвістичного університету (ganna.rudenko03@gmail.com)

Савченко Ірина – к.г.н., викладачка фахових дисциплін Волинського фахового коледжу Національного університету харчових технологій (irunasavchenko79@ukr.net)

Семенюк Лариса – к.г.н., доцентка катедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну (semenyuk_larysa@ukr.net)

Семенюк Олег – д.філол.н., професор катедри міжнародної журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка (semenyuk_oleg@ukr.net)

Сировець Сергій – к.г.н., доцент катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (lgtinfo@ukr.net)

Смаль Борис – PhD, доцент катедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету (smalborys@gmail.com)

Смирнов Ігор – д.г.н., професор катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН ВО України (smyrnov_ig@ukr.net)

Смоляк Юлія – молодша наукова співробітниця Національного заповідника «Замки Тернопілля» (usmolyak@ukr.net)

Степанець Інна – к.г.н., асистентка катедри країнознавства та туризму, проректорка Київського національного університету імені Тараса Шевченка (inna. stepanets@knu.ua)

Стешенко Леся – к.е.н., завідувачка відділення туризму та готельно-ресторанної справи Волинського фахового коледжу Національного університету харчових технологій (lesya.igorivna.steshenko@gmail.com)

Теплюк Олександр – аспірант катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (0tepliuk0@gmail.com)

Терес Наталія – к.і.н., доцентка катедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (nvteres@ukr.net)

Терес Юлія – к.е.н., гостьова дослідниця Університету Люксембургу (salata.som@ gmail.com)

Терлецька Христина – викладачка, в.о. завідувачки катедри туризму та готельно-ресторанної справи Університету Короля Данила (khrystyna.m.terletska@ukd.edu.ua)

Уліганець Сергій – к.г.н., доцент, завідувач катедри географії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка (uliganez@ukr.net)

Фурка Лариса – майстриня виробничого навчання ДПТНЗ Тернопільське вище професійне училище сфери послуг та туризму (mutslarysa@gmail.com)

Халілова Олена – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти другого року навчання катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка (olenahalilova@gmail.com)

Ціватий Вячеслав – к.і.н., доцент катедри зовнішньої політики та міжнародного права навчально-наукового Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Заслужений працівник освіти України (tsivatyi@gmail.com)

Цуй Джибо – аспірант катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (zhibo495425548@gmail.com)

Шамара Ірина – к.е.н., доцентка катедри туристичного бізнесу та країнознавства Харківського національного університету імені Василя Назаровича Каразіна (shamara@ karazin.ua)

Шевчук Оксана – фахівчиня навчально-виробничої лабораторії «Навчальна туристична агенція» катедри туризму Львівського національного університету імені Івана Франка (oks.shevchuk@gmail.com)

Наукова література

Замки та палаци в туризмі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 листопада 2023 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2023. – 208 с.

Упорядник І.Винниченко

За зміст, орфографію та стилістику тексту, а також за порушення авторських прав відповідальними є автори публікацій

Збірка матеріалів конференції містить його програму та результати студіювань науковців, педагогів, аспірантів і студентів різних регіональних центрів, а також практиків туризму. У публікаціях висвітлюються та аналізуються питання замків та палаців як музейних інституцій, інновацій як засобу популяризації замків і палаців, вітчизняного та зарубіжного досвіду промоції замків і палаців, інвестиційного потенціалу замків та палаців України, стану, потенціалу, викликів та реагування замкового туризму в Україні та світі, розвитку туристської інфраструктури на основі замково-палацових комплексів, замкового туризму як навчальної дисципліни в закладах вищої освіти України та зарубіжжя, втрат замкового туризму через воєнні дії та їхні наслідки (вітчизняний і зарубіжний досвід), ризик-менеджменту в замковому туризмові, ролі PR та реклами в організації замкових і палацових турів, етноекзогенного потенціалу замкового туризму, присутності замків та палаців в гуманітарному проєкті «Місця пам`яти на мапі України»

Формат 60х84/16
Друк цифровий. Папір офсетний

ТОВ "Геопринт"
Україна, 03150 м. Київ, вул. Велика Васильківська, 69
e-mail zakaz@geoprint.com.ua
Свідоцтво про внесення суб`єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7203 від 02.12.2020 р.